

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : / /

Tezin Savunma Tarihi : / /

Tez Danışmanı :

Trabzon

ÖNSÖZ

“Trabzon İli Tarihi Hasan Paşa (Askeri) Hamamı Restorasyon Önerisi” isimli bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır.

Yüksek Lisans çalışmam boyunca tez danışmanlığımı üstlenen, çalışmalarım süresince benimle bütün bilgi ve deneyimlerini paylaşan ve tezimi hazırlamamı sağlayan değerli danışmanım Doç. Dr. Murat TUTKUN’a teşekkürlerimi sunarım.

Alan çalışmamdaki ölçümler sırasında teknik ve teorik anlamda elinden gelen yardımı esirgemeyen Mimar Fatma KARABULUT’a ve çalışmam sırasında beni destekleyen ve cesaretlendiren, değerli mesai arkadaşlarım Havva ALBAYRAK’a, Kübra TERZİ’ye ve Nur KÖSE’ye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Son olarak bütün hayatım boyunca bana değer katan ve çalışmamda büyük emeği olan babam İbrahim AKÇAY’a, annem Asibe AKÇAY’a ve bütün aileme şükranlarımı sunarım.

Merve AKÇAY

Trabzon 2021

TEZ ETİK BEYANNAMESİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Trabzon İli Tarihi Hasan Paşa (Askeri) Hamamı Restorasyon Önerisi” başlıklı bu çalışmayı baştan sona kadar danışmanım Doç. Dr. Murat TUTKUN’un sorumluluğunda tamamladığımı, verileri/örnekleri kendim topladığımı, deneyleri/analizleri ilgili laboratuvarlarda yaptığımı/yaptırdığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

10/03/2021

Merve AKÇAY

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ	III
TEZ ETİK BEYANNAMESİ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ	IX
TABLolar DİZİNİ	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIV
1. GENEL BİLGİLER	1
1.1. Giriş.....	1
1.2. Problemin Tanımı	1
1.3. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı.....	2
1.4. Çalışmanın Yöntemi	3
1.5. Hamam Yapıları.....	3
1.5.1. Hamam Yapılarının Tarihsel Gelişimi.....	6
1.5.1.1. Antik Yunan Dönemi Hamam Yapıları	7
1.5.1.2. Roma Dönemi Hamam Yapıları.....	9
1.5.1.3. Bizans Dönemi Hamam Yapıları	12
1.5.1.4. İslamiyet Dönemi Hamam Yapıları	13
1.5.1.5. Selçuklu Dönemi Hamam Yapıları	15
1.5.1.6. Osmanlı Dönemi Hamam Yapıları.....	17
1.5.2. Hamam Yapılarının Mimari Özellikleri.....	21
1.5.2.1. Mekânsal Özellikleri	21
1.5.2.2. Cephe Özellikleri	28
1.5.2.3.Strükrürel Özellikler.....	30
1.5.2.4.Malzeme ve Yapım Tekniği.....	33
1.5.2.5.Tesisat Özellikleri	36

1.5.2.6. Mimari Elemanlar ve Bezemeler	39
1.6. Koruma Kavramı.....	42
1.6.1. Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon.....	44
1.6.2. Yeniden Kullanım	46
1.6.3. Hamam Yapılarının Yeniden Kullanımı	48
2. YAPILAN ÇALIŞMALAR	60
2.1. Kullanılan Yöntem ve Teknikler	60
2.2. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı	60
2.2.1. Genel Bilgiler	60
2.2.2. Mevcut Durum/ Rölöve Analizi.....	65
2.2.2.1. Mekânsal Özellikleri	65
2.2.2.2. Cephe Özellikleri	69
2.2.2.3. Strükrürel Özellikler.....	71
2.2.2.4. Malzeme ve Yapım Tekniği.....	73
2.2.2.5. Tesisat Özellikleri	74
2.2.2.6. Mimari Elemanlar ve Bezemeler	74
2.2.3. Yapıda Görülen Hasar Türleri ve Nedenleri	75
3. BULGULAR VE İRDELEMELER.....	84
3.1. Restitüsyona Ait Veri Analizi	84
3.1.1. Meydan Hamamı	85
3.1.2. Saray Hamamı	92
3.1.3. Sekiz Direkli Hamam	92
3.1.4. Fatih Hamamı	96
3.1.5. (İskender) Paşa Hamamı	99
3.2. Dönemsel Restitüsyon Analizi.....	108
3.2.1. I. Dönem Restitüsyon Analizi	108
3.2.2. II. Dönem Restitüsyon Analizi.....	111
3.3. Restorasyon Teknikleri	113
4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	138
5. KAYNAKLAR	140
6. EKLER.....	150

ÖZGEÇMİŞ

Yüksek Lisans

ÖZET

TRABZON İLİ TARİHİ HASAN PAŞA (ASKERİ) HAMAMI RESTORASYON
ÖNERİSİ

Merve AKÇAY

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN
2021, 149 Sayfa, 43 Sayfa Ek

Tarihi çevrenin korunması ve sürdürülmesi, kültürün sürekliliğini sağlamakla birlikte toplumun mimari, teknik ve estetik olgunluğunun da göstergesi olarak kabul edilmektedir. Tarihi çevre içerisinde yer alan hamam yapıları yıkanma kültürüne hizmet etmekte aynı zamanda özel şemaları ve yapım teknikleri sayesinde kültür varlığı olarak kabul görmektedir. Çağımızın değişen yaşam tarzı ve hızı, yıkanma kültürünü de etkilemekte ve değiştirmektedir. Bu kültüre hizmet eden hamam yapıları zamanla eski işlevini ve önemini kaybederek yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Terk edilen ya da uygun olmayan amaçlar doğrultusunda kullanılan hamam yapıları tarihi çevrenin niteliksizleşmesine neden olmaktadır. Yıkanma kültürünün geleceğe aktarılmasında önem teşkil eden hamam yapıları kültürel miras olarak tüm boyutlarıyla kavranmış ve benimsenmiş durumda değildir.

Hamam yapılarının sahip olduğu nitelikleri öne çıkararak günümüz koşullarına adapte edilmesine ve yıkanma kültürünün gelecek nesillere aktarılmasına katkıda bulunma amacıyla ortaya konan bu çalışma, Trabzon İli, İnönü Mahallesiinde yer alan Hasan Paşa (Askeri) Hamamı ile sınırlandırılmıştır. Çalışma hamam yapılarının değerinin anlaşılması ve yıkanma kültürünün gelecek nesillere aktarılmasında sürdürülebilirlik sağlanması açısından rol model teşkil etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hamam, Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, Trabzon, Restorasyon

Master Thesis

SUMMARY

TRABZON PROVINCE HISTORICAL HASAN PASHA (MILITARY) BATH
RESTORATION SUGGESTION

Merve AKÇAY

Karadeniz Technical University
The Graduate School of Natural and Applied Sciences
Architecture Main Science
Advisor: Assoc. Prof. Dr. Murat TUTKUN
2021, 149 Pages, 43 Pages Appendix

The preservation and maintenance of the historical environment is regarded as an indicator of the architectural, technical and aesthetic maturity of the society as well as ensuring the continuity of the culture. Bath buildings in the historical environment serve the bathing culture and are also accepted as cultural assets thanks to their special schemes and construction techniques. The changing lifestyle and speed of our age also affect and change the bathing culture. Bath structures serving this culture lose their former function and importance over time and face the danger of collapse. The bath buildings that are abandoned or used for improper purposes cause the historical environment to become unqualified. Bath structures, which are important in transferring the bathing culture to the future, are not fully understood and adopted as a cultural heritage.

This study, which was put forward with the aim of contributing to the adaptation of today's conditions and transferring the bathing culture to future generations by highlighting the qualities of the bath buildings, is limited to the Hasan Pasha (Military) Bath in the İnönü District of Trabzon. The study aims to constitute a role model in understanding the value of bath buildings and ensuring sustainability in transferring the bathing culture to future generations.

Keywords: Bath, Hasan Pasha (Military) Bath, Trabzon, Restoration

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No

Şekil 1. Antik Çağ vazosu üzerinde Helenlerin yıkanma alışkanlıklarına ilişkin sahne (Brödner,1983)	7
Şekil 2. (a) Yunan hamamları planı, (b) Yunan hamamları oturma küvetleri (Yegül, 2006)	8
Şekil 3. (a) Stabia Hamamları (üst taraf kadınlar, alt taraf erkekler), (b) Stabia Hamamları restore edilmiş perspektif (Yegül,2006)	10
Şekil 4. Roma hamamlarının plan tiplerine göre ayrımı (Yegül, 2006)	11
Şekil 5. (a) Cluny müzesi planı (URL-1), (b) Frigidarium bölümü (A) (URL-2)	13
Şekil 6. (a) Kasru'l Amra planı (URL- 3), (b) Kasru'l Amra, batıya bakış (URL- 4).	14
Şekil 7. Sahip ata hamamının planı (Önge, 1998)	16
Şekil 8. Bira fabrikası hamamı (URL-5)	19
Şekil 9. (a) Soğukluk mekanı üst örtü, (b) sıcaklık mekanı üst örtü (Kul, 2012)	20
Şekil 10. Bira fabrikası hamamı zemin kat planı (Kul, 2012)	20
Şekil 11. (a) A tipi şeması, (b) Beyazıt Hamamı planı (Orcan, 2011)	25
Şekil 12. (a) B tipi şeması, (b) Çemberlitaş Hamamı planı (Orcan, 2011)	25
Şekil 13. (a) C tipi şeması, (b) Tahtakale Hamamı planı (Orcan, 2011)	26
Şekil 14. (a) D tipi şeması, (b) Haseki Hamamı planı (Orcan, 2011)	26
Şekil 15. (a) E tipi şeması, (b) Balat Hamamı planı (Orcan, 2011)	27
Şekil 16. (a) F tipi şeması, (b) Davutpaşa İskelesi Hamamı planı (Orcan, 2011)	27
Şekil 17. Diocletianus Hamamı (URL-6)	29
Şekil 18. Ayasofya hamamı (URL- 7)	30
Şekil 19. Sütun aralıklarının artmasındaki risk (Thorpe)	30
Şekil 20. (a) Kolon-kiriş kullanımı (URL-8), (b) Kemer kullanımı(URL-9)	31
Şekil 21. Pandantif/ küresel bingi; Tromp/tonoz bingi; Üçgenli kuşak/Türk üçgeni (Turan ve Yıldız, 2010)	32
Şekil 22. İki yüzeyi taş malzeme ile kaplanmış duvar kesiti (URL-10)	35
Şekil 23. (a) Moloz taş uygulaması, (b) kesme taş uygulaması (URL-11)	35
Şekil 24. Roma dönemi ısıtma sistemi (URL-12)	38
Şekil 25. Külhan şeması (URL-13)	39

Şekil 26. Caracalla hamamı mozaik döşemesi (URL-14)	40
Şekil 27. Diocletian hamamı (URL-15)	48
Şekil 28. Diocletian hamamı planı (URL-16)	49
Şekil 29. Diocletian hamamı planetaryumu (URL-17)	50
Şekil 30. Tire Yalınayak hamamı (URL-18)	50
Şekil 31. Yalınayak hamamı restorasyon planı (Çakmak, 2019)	51
Şekil 32. Yalınayak hamamı batı cephesindeki sundurma	52
Şekil 33. (a) Meram Hasbey hamamı, (b) Meram Hasbey hamamı genel görünüş (Emiroğlu, 2010)	52
Şekil 34. Meram Hasbey hamamı planı (Emiroğlu, 2010)	53
Şekil 35. (a) Soğukluk mekanı, (b) Ilıklık mekanı (Mazlum, 2019)	54
Şekil 36. Gümrük Hamamı (Çınar, 2012)	54
Şekil 37. Gümrük hamamı restorasyon sonrası (Çınar, 2012)	55
Şekil 38. Grede Yukarı hamam (URL-19)	56
Şekil 39. Grede Yukarı hamam planı (URL-20)	56
Şekil 40. Soğukluk mekanı (URL-21)	57
Şekil 41. II. Bayezid Hamamı (URL-22)	58
Şekil 42. (a), (b) Temel duvarlarında yapılan ankraj uygulaması (Alkan, 2015)	58
Şekil 43. Çağdaş ek (Alkan, 2015)	59
Şekil 44. Vaziyet planı	61
Şekil 45. Asker(Sarı) Kışla (Bölükbaşı, 2016)	62
Şekil 46. Üstte Sarı (Askeri) hastane, ortada Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, altta depolar, Yıldız Sarayı Albümü (URL-23)	63-109
Şekil 47. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı (URL-24)	64-109
Şekil 48. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı (Karpuz, 1998)	64-111
Şekil 49. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, plan/rölöve	65
Şekil 50. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, kuzey cephesi/rölöve	69
Şekil 51. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, doğu cephesi/rölöve	70
Şekil 52. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, batı cephesi/rölöve	71
Şekil 53. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı (URL-25)	72
Şekil 54. (a) Külhan ve ek oda(Z 16), (b) hamamın ısıtıldığı ocak	74
Şekil 55. Hamamın taş söve bezemeleri	75
Şekil 56. (a) Sıcaklık kubbe silmesi, (b) fiskiyeli havuz	75
Şekil 57. (a) Soğukluk mekanı yıkılan çatısı, (b) külhan mekanı yıkılan duvar	76

Şekil 58. (a) Göbek taşı, (b) seramik kaplama parça kayıpları	77
Şekil 59. (a) Sıcaklık mekanındaki taş kurna, (b) Usturalık(Z 06) mekanındaki kurna	78
Şekil 60. (a) Külhan (Z 15) mekanında ocak bölümü, (b) pencere hatıl ve denizliği	78
Şekil 61. (a) Kubbe altı silmelerinde yer alan aşınma, (b) Soğukluk mekanında yer alan aşınma ve derz kaybı	79
Şekil 62. (a), (b) Cephelerde yer alan aşınma ve derz kayıpları.....	79
Şekil 63. (a) Halvet hücresi(Z 12) mekanında yer alan çatlak, (b) soğukluk(Z 02) mekanında yer alan çatlak.....	80
Şekil 64. (a) Ek oda (1 02) mekanında yer alan çatlak, (b) Ek oda (1 03) mekanında yer alan çatlak	80
Şekil 65. (a), (b) Bitkilenme ve yosunlanma örnekleri	81
Şekil 66. (a), (b) Bitkilenme ve yosunlanma örnekleri	81
Şekil 67. (a), (b) Tuzlanma örnekleri	82
Şekil 68. (a) Hasan Paşa(Askeri) Hamamı (URL-24), (b) Hasan Paşa(Askeri) Hamamı	83
Şekil 69. (a) Kubbede yer alan çimentolu alçı sıva uygulaması, (b) sıcaklık(Z 09) mekanındaki ek donatılar ve kaplama öğeleri	83
Şekil 70. (a) Meydan Hamamı erkekler girişi, (b) kadınlar girişi	85
Şekil 71. (a), (b) Meydan Hamamı erkekler soğukluk mekanı	86
Şekil 72. (a), (b) Meydan Hamamı erkekler sıcaklık mekanı.....	87
Şekil 73. (a), (b) Meydan Hamamı kadınlar soğukluk mekanı	87
Şekil 74. (a) Meydan Hamamı kadınlar sıcaklık mekanı, (b) sıcaklık mekânına dahil edilen ılıklik hücresi	88
Şekil 75. (a),(b) Saray Hamamı (URL-26).	92
Şekil 76. (a), (b) Sekiz Direkli Hamam	92
Şekil 77. (a), (b) Sekiz Direkli Hamam soğukluk mekanı.....	93
Şekil 78. (a), (b) Sekiz Direkli Hamam sıcaklık mekanı.....	94
Şekil 79. (a), (b) Fatih Hamamı.....	96
Şekil 80. (a), (b) Fatih Hamamı soğukluk mekanı	96
Şekil 81. (a) Fatih Hamamı havuzu, (b) güney yönünde yer alan sıcaklık mekanı.....	97
Şekil 82. (a), (b) Paşa Hamamı.....	100
Şekil 83. (a), (b) Paşa Hamamı erkekler soğukluk mekanı	100
Şekil 84. (a), (b) Paşa Hamamı erkekler sıcaklık mekanı	101
Şekil 85. (a) Paşa Hamamı kadınlar soğukluk mekanı birinci bölüm, (b) ikinci bölüm.....	101

Şekil 86. (a) Paşa Hamamı kadınlar sıcaklık mekanı birinci hücre, (b) ikinci hücre	102
Şekil 87. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, soğukluk (Karpuz, 1998)	112
Şekil 88. Fiber optik aydınlatma örneği (URL-27)	139

TABLULAR DİZİNİ

Sayfa No

Tablo 1. Meydan Hamamı çözümlene tablosu	88
Tablo 2. Sekiz Direkli Hamam çözümlene tablosu	94
Tablo 3. Fatih Hamamı çözümlene tablosu	97
Tablo 4. (İskender) Paşa Hamamı çözümlene tablosu.	102
Tablo 5. Analiz tablosu.....	106
Tablo 6. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı rölöve/restitüsyon/restorasyon tablosu/ Cepheler.....	118
Tablo 7. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı rölöve/restitüsyon/restorasyon tablosu/ Cepheler.....	132

KISALTMALAR LİSTESİ

GEEAYK: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun

ICOMOS : İnternational Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

cm: Santimetre

bkz: Bakınız

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Giriş

Ekonomik, kültürel, anıtsal, belgesel, estetik vb. değerler taşıyan tarihi çevrelerin korunmaları, kültürel ve sosyal süreklilik sağlarken, bir toplumun mimari, teknik ve estetik olgunluğunun da göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde tüm dünyada olduğu gibi; tarihsel, doğal ve mimari değerlerin korunması önemsenmiş, tespit ve tescil çalışmaları yapılmıştır. Ancak değişim gösteren koruma bilinci bu konudaki yaklaşımları da etkilemiştir. Statik bir koruma endişesine bağlı olarak başlayan koruma eylemi, Amsterdam Bildirgesiyle birlikte yerini bütünlüklü koruma anlayışına bırakmıştır. Bu koruma anlayışı kapsamında mevcut çevrenin ihtiyaç duyulan işlevleri karşılayacak biçimde düzenlenmesi ve tarihi çevrelerle etkileşimde bulunan boş alanlarda bu işlevleri tamamlayacak nitelikte yeni yapıların tasarlanması ile tarihi çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanması hedeflenmektedir.

Bu açıdan uzun geçmişinin kalıntılarını koruyan Trabzon kenti son derece zengin bir içerik sunmaktadır. Liman kültürünün biçimlendirdiği kent, önemli bir fetih kenti olmanın yanı sıra, tarihsel, doğal ve arkeolojik birikimi barındırmaktadır. Bu birikimin birer parçası olarak ele alınan hamam yapılarının korunması ve geleceğe aktarılmasında süreklilik önem taşımaktadır. Bu bağlamda tez kapsamında; yıkılmaya yüz tutmuş XIX. yüzyıl yapılardan biri olan Hasan Paşa (Askeri) Hamamının sorunları ortaya konulmuş, yapının yeniden kullanımı değerlendirilmiş ve çözüm önerileri geliştirilmiştir.

1.2. Problemin Tanımı

Yıkanma insanoğlunun mevcudiyetinden beri yapılan bir eylemdir. Dini bir gereklilik, rahatlama ve vücut temizliği gibi farklı amaçlarla gerçekleştirilen yıkanma eylemi için farklı alanlar mevcuttur. Önceleri açık havada, kutsal sayılan nehir ve ırmaklarda; gerek beden gerekse ruh temizliği için yıkanma ihtiyacı karşılanırken daha sonraları bu işlem için kapalı mekanlar yapılmıştır. Hamam olarak adlandırılan bu yapılar, evrensel boyutta bir kültüre, yani yıkanmaya hizmet etmiştir.

Antik Yunan, Roma ve Bizans gibi uygarlıkların etkisinde şekillenen ve değişen yıkanma kültürü, İslamiyet'in kabulü ile birlikte bu değişimini sürdürmeye devam etmiştir. Yıkanma kültürünün farklı uygarlıklar ve çeşitli etkiler doğrultusundaki değişimi bu kültürün mekana yansımaları olan hamam yapılarına da tesir etmiştir. Müslüman toplumlarda akmayan suda temizlik yapılmadığı için daha önceki medeniyetlerde yer alan havuzlar, banyo tekneleri yerini akan suda yıkanılabilir çözümler sunan kurna ve tas ile yıkanmaya bırakmıştır.

Çağımızın değişen yaşam tarzı ve hızı, yıkanma kültürünü etkilemiş ve değiştirmiştir. Artık evlerde sıcak su tesisatları ve özel banyoların mevcut oluşu, hamamların birinci işlevi olan temizlik ve arınma bakımından önemini yitirmesine neden olmuştur. Değişen sosyal koşullara bağlı olarak özgün işlevini yitiren hamam yapılarının çoğu terk edilmiş ya da uygun olmayan amaçlarla kullanılmıştır. Fiziksel ve işlevsel nedenlere bağlı oluşan değişim ve bozulmalara karşı tehdit altında olan bu yapılar yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Değişen yıkanma kültüründe, önemini kaybeden hamam yapılarının günümüze adaptasyonu bu tezin problemini oluşturmaktadır.

1.3. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Hamam yapıları özel şemaları ve yapım tekniklerinin yanı sıra sahip oldukları kültürel, estetik ve otantik değerler sayesinde korunmaya değer görülmektedir. Sahip oldukları bu nitelikler ve döneminin özelliklerini yansıtan bir belge konumunda olan bu yapıların, tespit edilip belgelenmesi önem taşımaktadır. Kabul edilen koruma ilkelerine göre yapılmış olan restorasyon çalışmaları, bu tarihi yapıların korunması ve sürdürülebilirliği için önemli bir kriterdir. Ayrıca bu yapıların yeniden kullanımlarının, söz konusu yapıya ait nitelikleri koruyacak ve gelecek nesillere aktaracak şekilde olması gerekmektedir.

Tez çalışması, hamam yapılarının sahip olduğu değerleri öne çıkararak, yeniden kullanılması ve sürdürülmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada, 'yeniden kullanım' hakkında inceleme, gözlem ve mevcut örnekler üzerinden yapılan değerlendirmeler yer almaktadır. Ayrıca çalışma bölgenin zengin tarihi ve mimari değerine yakışır bir konuma getirilmesi yolunda adım olmayı amaçlamaktadır.

Bu kapsamda Trabzon ili İnönü Mahallesiinde yer alan Hasan Paşa (Askeri) Hamamının yeniden kullanımı için gerekli olan rölöve, restitüsyon çalışmaları ve restorasyon projesi hazırlanmıştır.

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Hamam yapılarının yeniden kullanılması ve sürdürülmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada konu, Hasan Paşa (Askeri) Hamamı ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda çalışma mevcut bilgilerin toplanması, belirlenen örnek üzerinden incelenmesi ve değerlendirilmesinin yanı sıra ilgili tespitler doğrultusunda rölöve ve restitüsyon çalışmasının yapılması ve restorasyon projelerinin hazırlanması aşamalarından oluşmaktadır.

Bilgi toplama aşamasında, belirlenen problem doğrultusunda çalışmanın alt yapısını oluşturan kavramlar tespit edilmiştir. Öncelikli olarak hamam yapılarının tanımı, tarihsel gelişimi ve mimari özellikleri üzerine mevcut literatür incelenmiştir. Kronolojik düzeyde ele alınan bu incelemeden sonra koruma kavramına değinilmiştir. Korumanın alt başlığı olarak değinilen yeniden kullanım hakkında bilgi verilerek, hamam yapılarının yeniden kullanımı örnekler üzerinden değerlendirilmiştir.

Hasan Paşa (Askeri) Hamamı örnek olarak belirlenmiş, yapının analitik belgelemesi yapılarak, rölöve çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapının zaman içerisinde geçirdiği somut ve soyut değişiklikler dönemsel olarak tespit edilerek restitüsyon çalışması yapılmıştır. Rölöve ve restitüsyon çalışmaları doğrultusunda restorasyon kararları belirlenmiş ve yapılan müdahaleler projelendirilmiştir. Hamamın yeniden kullanılması ve sürdürülebilirliği amacıyla binaya yönelik programlama yapılmıştır. Tüm bu çalışmalar değerlendirilerek sonuçlandırılmıştır.

1.5. Hamam Yapıları

İnsanoğlunun yaşamsal gereksinimlerinden biri olan suyun farklı amaçlarda kullanımı, su kemerleri, bentler, su toplama havzaları, sarnıç, çeşme, sebil, şadırvan ve hamam gibi farklı su yapılarının inşasına yol açmıştır. Bu yapı türlerinden biri olan hamamlar, insanların yıkanma ve temizlenme ihtiyacına cevap vermektedir (Anonim,

1986-1988). Yıkanma insanoğlunun mevcudiyetinden beri yapılan bir eylemdir (Türkyılmaz, 2001). İnsanoğlu bedenini temizlemenin yanı sıra kendini iyi hissetmek, temiz olmak, güzel olmak için yıkanma eylemini gerçekleştirmektedir. Antik Çağ'dan günümüze kadar uzanan zamanda yıkanma eyleminin gerçekleştiği yerlerden biri olan hamam toplumlarda farklı anlamlar üstlenmektedir.

Arapçada ısıtmak, sıcak olmak anlamındaki hamm (hamem) kökünden türeyen hamam (hammâm) kelimesinin sözlük anlamı “ısıtan yer” demek olup insanların temizlenme ve yıkanma ihtiyaçlarını karşılayan yapıların genel adı olarak kullanılmaktadır (Eyice, 1997). İbranicede “sıcak olmak” anlamına gelen hamam, kelimesinin farsça karşılığı ise “Germabe”dir (Eyice, 1997; Ülgen, 1950). Türkçede bu kelimeyi karşılamak üzere ulaşılan en eski sözcük “munça” veya “munçak”tır (Ögel, 1991). Türk Dil Kurumu'nun hamam kelimesi tanımı: Yapay ısıtma sistemi ile ısıtılan yıkanmaya mahsus binalar, yıkanılacak yer, yunak, ısıdam, olarak yer almaktadır.

Yeraltından çıkan, çeşitli mineraller içeren ve şifa verici suların kullanıldığı, üstü açık olanların ılıca, kapalı olanların kaplıca olarak adlandırıldığı yapılara da hamam denildiği bilinmektedir (Ülgen, 1950). Kaplıcalar ve hamamları birbirinden ayıran en önemli özellik, kaplıcaların yıkanma mekânlarında büyük havuzların bulunmasıdır (Eyice, 1997).

Hamam anlamı toplumlarda farklı manalar üstendiği gibi farklı amaçlar ve kültürlere de hizmet etmektedir. Yıkanma eylemi Yunan Uygarlığı için sadece bir temizlenme değil aynı zamanda spor faaliyetleri sonrası bedeninin zinde ve sağlıklı kalabilmesi için gerçekleştirilen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle spor yapıları olan gymnasium ve hamamlar birlikte tasarlanmış, spor yaptıktan sonra yıkanma eylemi gerçekleştirilmiştir (Şahin, 2009; Yegül, 2009).

Roma'da, hamamlar sadece yıkanma yeri değil sportif faaliyetlerin yapıldığı, kitapların okunduğu, müsabakaların seyredilip dostlarla sohbet edildiği özel mekânlar olarak tasarlanmıştır (Dağtekin, 2007). Bu nedenle hamamlar günlük hayatın bir parçası haline gelerek yoğun bir iş gününün ardından, gidilen mekânlar konumundadır. Romalılar yıkanma öncesi atletizm ve jimnastik gibi sporların sağlıklı bir etkinlik olduğunu bilmekte ve yıkanma öncesi sadece terlemeyi sağlayacak fazla yorucu olmayan egzersizleri yapmaktadır (Yegül, 2006). Bu egzersizlerin öncesinde ve sonrasında vücuda çeşitli yağlar sürülmekte, sonrasında ise yıkanma eylemi gerçekleştirilmektedir. Roma da yıkanmanın

temel aşamaları; yağlanmak, spor yapmak, tekrar yağlanmak ve yıkanmaktır (Sağlar, 2014; Yegül, 2009).

Roma hamam mimarisinin mirasçısı olarak Bizans Dönemi hamam yapıları gösterilebilir. Bu dönemde yıkanma eylemi; dinsel, ekonomik ve ahlaki etkiler doğrultusunda şekillenmiştir. Roma Dönemindeki gibi hamamlar gün boyu kullanılan yapılardan ziyade hastalıkların tedavisi için gidilen mekânlar olmuştur (Eravşar, 2009; Yegül, 2006).

İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte yıkanma kültürü değişerek, yayıldığı her alanda hamam kültürünü de etkilemiştir. Müslüman toplumlarda akmayan suda temizlik yapılmadığı için daha önceki medeniyetlerde yer alan havuzlar, banyo tekneleri yerini akan suda yıkanılabilir çözümler sunan kurna ve tas ile yıkanmaya bırakmıştır (Aru, 1949). Aynı dönemde Orta Çağ Avrupa'sında tamamen farklı bir temizlik anlayışı yer almaktadır. Hamam gibi yapılarda yapılan yıkanma eyleminin salgın hastalıklara neden olduğu düşünülmektedir. Temizlik anlayışı ise ütülü keten gömlek giymek ve parfüm kullanmak olarak kısıtlanmıştır (Avşar, 2016; Yegül, 2009).

Günümüzde ise hamam yapılarının sosyal hayat içerisindeki rolü değişikliğe uğramıştır (Avşar, 2016). Gelişen teknoloji ile birlikte her evde banyo mekânının oluşturulması, hamamların birinci işlevi olan temizlik ve arınma bakımından önemini yitirmesine neden olmuştur (Avşar, 2016; Eyice, 1997). Sosyal hayatta tercih edilmeyen hamam yapıları, ya tamamen yok olmuş ya da işlev değişikliğine uğramıştır. Çok az sayıdaki hamam ise eski işlevine devam ederek halka açık halde hizmet vermeye devam etmiştir (Çelik, 2018).

Son yıllarda turizmin etkileri ile hamam yapıları ve kültürü yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Özellikle turistik şehirlerde var olan hamam yapıları yabancılar için bir merak uyandırmaktadır. Yine turistik alanlarda ki lüks otel ve tatil köylerinde spa merkezleri kurgulanarak hamam kültürü yaşatılmaya çalışılmıştır (Yegül, 2009). Antik Çağ'dan günümüze dek çeşitli toplum ve kültürlerin elinde evrime uğrayan hamam yapıları, evrensel boyutta bir kültüre, yani yıkanmaya hizmet etmiştir. Bu nedenle hamamlar, geçmişin yaşam biçimini en iyi yansıtan yapılardan birisi konumundadır (Koçyiğit, 2006).

1.5.1. Hamam Yapılarının Tarihsel Gelişimi

Hamam mimarisi, antik dünyaya kadar uzanan köklü bir tarihe sahiptir (Türkyılmaz, 2001) Tarih boyunca; rahatlama, dini bir gereklilik olarak ruhsal arınma ve vücut temizliği gibi farklı amaçlarla insanlar yıkanmıştır. Önceleri açık havada, kutsal sayılan nehir ve ırmaklarda; gerek beden gerekse ruh temizliği için yıkanma ihtiyacı karşılanırken daha sonraları bu işlem için kapalı mekânlar yapılmıştır (Ülgen, 1950). Yıkanma eyleminin gerçekleştiği kapalı mekânların ilk izlerine Hindistan, Eski Mısır, Mezopotamya ve Antik Yunan uygarlıklarında rastlanmaktadır (Yılmazkaya, 2002).

Hintlilerin Ganj Nehri'nde dinsel inanışlar ile yıkandığı bilinmektedir (Türkyılmaz, 2001). Bugünkü Pakistan'ın batısında Sind'de yapılan tarih öncesi çağlara ait kazılarda hamam yapısı izlerine rastlanmıştır. Yapı hakkında kesin verilere dayalı bilgiler olmamakla birlikte, İndus medeniyetinin en önemli şehri olan Mohenjo Daro'da MÖ 2500-1500 yıllarına ait su ve kanalizasyon sistemlerinin varlığı burada hamam yapılarının olduğuna dair izlenim oluşturmaktadır (Eyice, 1997).

Eski Mısırlılar için Nil Nehri'nde yıkanmak dinleri için bir gereklilik olduğu bilinmektedir (Türkyılmaz, 2001). MÖ 2800'de Firavun'un Saray'ında en azından su dökülmeye yarayan bir salon ve bu salonda dikdörtgen biçiminde derin olmayan bir küvet ve kirli suların akmasını sağlayan bir kanalizasyon sistemi bulunmuştur (Abbasoğlu, 1982).

Mezopotamya sınırları içinde yer alan Asur hükümdarlığı ise Fırat Nehir'ini kutsal saymıştır (Brönder, 1983). Suriye'nin Tell Hari şehrinde MÖ 1800'e tarihlenen Mari Sarayı'nda hamam yapısına rastlanmıştır. Bu sarayda, yıkanma yeri olarak kullanılan salonun taş zemini zift ile sıvanarak su sızdırmayacak hale getirilmiş ve bir de kanalizasyon sistemi yapılmıştır (Abbasoğlu, 1982). Asur hükümdarlarına ait başka bir yıkanma tesisi ise, Kral III. Salmanasar'ın MÖ 859-824 dönemine ait olmakla birlikte Dicle kıyısında yer almaktadır (Aru, 1949). Aynı şekilde Türkiye-Suriye sınırında Resulayn'da da MÖ III. yüzyıla ait bir şehir kalıntısında, evlerde yıkanmak amacıyla hamam kısımları yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kısımlarda su depolamak amacıyla toprak malzemeye küpler yapılmıştır (Ülgen, 1950).

Anadolu'daki en erken yıkanma kültürüne ise Hitit medeniyetinde rastlamak mümkündür. MÖ XIII. yüzyılda Kral IV. Tuthalya Devri'ne tarihlenen Eflatun Pınar'daki masif taş heykel; toprak ve su temasını vurgulayan akarsu tapınağıdır (Avşar,2016; Ergin,

2012; Şengül ve Yorulmazer, 2017). Teknik anlamda bir hamam olmasa da törensel yıkanma ögesini içermektedir. Konya Karahöyük'te yapılan kazı çalışmaları sırasında, muhtemelen bir saray yapısını içinde oturma yeri bulunan oval biçimde banyo küvetine rastlanmıştır. Pişmiş topraktan yapılmış olan küvet, oval biçimli ve dışta dört kulplu olup Asur ticaret kolonileri dönemini işaret etmektedir. Tarih öncesi devirde başlayan yıkanma geleneği Antik Yunan ve Roma dönemi hamam geleneğinden etkilenecek, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı toplumlarına aktarılmıştır (Naumann 1971; Yegül, 2009).

Yıkanma Antik Yunan Döneminde yaygınlaşmış ve önem kazanmıştır (Seçkin, 1980). Bu dönemde yıkanma eylemini, kendinden önceki toplumlardaki gibi dinsel gereksinimin yanı sıra beğenilme, güzelleşme, kendini iyi hissetmek amacıyla yapıldığı görülmektedir (Şahin, 2009; Tekocak, 1997). Bu bölüm hakkında detaylı araştırma antik Yunan Dönemi hamam yapılarında incelenmektedir.

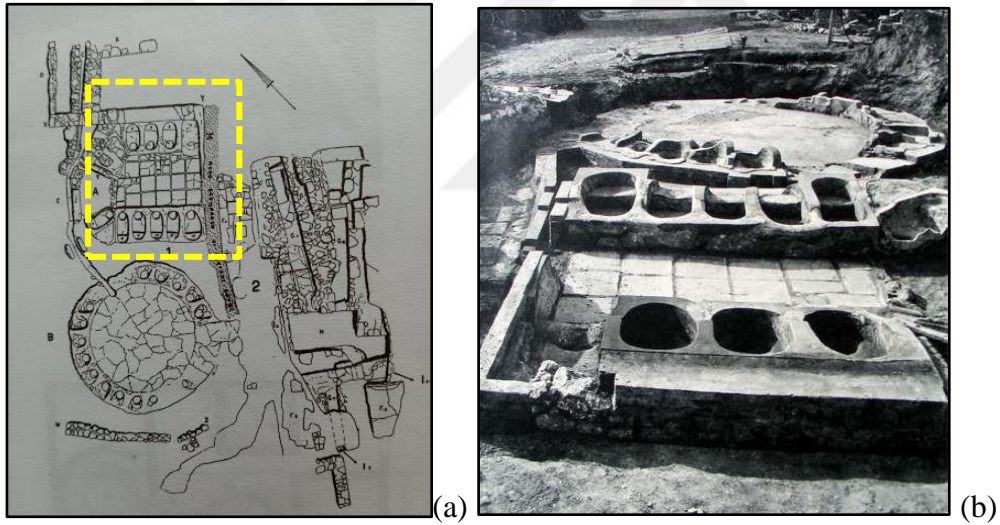
1.5.1.1. Antik Yunan Dönemi Hamam Yapıları

Antik Yunan Dönemi hakkında bilgi edinilen İlyada ve Odysseia isimli eserlerde yıkanma; temizlenmek ve dinsel amaçlar için kullanılmakla beraber, ilk kez spor faaliyetleri ve hastalıkların tedavisi gibi dünyevi/bedeni işlerle ilişkilendirilmektedir (Şahin, 2009; Koçyiğit, 2006; Homeros,1996). Yunanlılar için dinsel ve ruhsal temizlik, deniz suyu ya da Tanrı Zeus tarafından gönderilen yağmur suyu ile gerçekleştirilmiştir (Abbasoğlu, 1998). Temizlenmeden kutsal alanlara giremeyen Yunanlılar, bazı ritüellerinde kült heykellerini kutsal saydıkları su ile yıkadıkları bilinmektedir (Abbasoğlu, 1998).

Şekil 1. Antik Çağ vazosu üzerinde Helenlerin yıkanma alışkanlıklarına ilişkin sahne (Brödner,1983)

Spor faaliyetiyle birlikte yapılan yıkanma eylemi hakkında antik vazolar bilgi vermektedir. Bu vazolarda Yunanlıların spor yaptıktan sonra su dökünerek yıkandıklarını gösteren resimlerin yanı sıra, yapılan bazı kazılarda taşınabilir küvetlere rastlanmıştır (Aru,1949; Yegül, 2010; Sağlar 2014). Helenistik Dönem ile birlikte taşınabilir küvetler, yerini taştan veya harçla birleştirilen tuğlalardan yapılan müstakil küvetlere bırakmıştır (Tekocak, 1997). Oval veya oval kenarlı birkaç mekândan oluşan planlar gösteren bu küvetler aynı zamanda kayalara oyularaktan da yapılmaktadır (Avşar, 2016). Sabit yıkanma küvetlerinin yer aldığı banyo odalarının kullanımının ilk örneklerinden biri ise Yunan koloni kenti Gela'da bulunmaktadır. Gela'daki hamamların çoğu oval planlı bir grup odadan oluşmakta ve bu odalardaki müstakil yıkanma küvetleri hamam duvarı çevresinde yer almaktadır. Küvetlerin tepeleri ve yanları, yandaki birimlerden gelecek suların engellenmesi için kapatılmıştır (Yegül, 2010).

Şekil 2. (a) Yunan hamamları planı, (b) Yunan hamamları oturma küvetleri (Yegül, 2006)

Gela'daki hamamlar ile birlikte kapalı mekânlara taşınan yıkanma eylemi, spor ve spora bağlı olarak gelişimini devam ettirmiştir (Yegül, 2009; 2010). Helenistik Dönemde spor mekânları olan gymnasiumlar ile yıkanma ve terleme mekânı olan hamamlar ilişkilendirilmeye başlanmıştır (Abbasoğlu, 1998). Bu dönem, Anadolu'da hamam-gymnasium yapılarının oluşumunu sağlamıştır (Yegül, 2009). Yegül'e göre (2008), bu yapılaşma, iki farklı işlevin mimari kompozisyonda bir araya geldiği özel kuruluşlardır. Gymnasiumun, sütun dizeleriyle çevrelenen üstü açık avlusu olan palaestrasında

gerçekleşen spor faaliyetlerinden sonra, hamam mekânında yıkanma eylemi gerçekleşmektedir. Bu oluşumun asıl örnekleri ise Roma Dönemi hamam yapılarında görülmektedir.

Antik Yunan Döneminde yıkanmanın dinsel ve dünyevi/bedeni işlerle ilişkilendirildiğinden bahsedilmiştir. Di Capua'ya (1929) göre, yıkanma eylemi hastalıkların tedavisi için ev hamamlarında gerçekleşmektedir. Orta İtalya'nın çiftlik evlerinde genellikle yıkanmaya tahsis edilen özel bir oda bulunmakta, bu oda mutfağın hemen yanında yer almaktadır. Böylece basit soba ya da gelişmiş taban ısıtma sistemleri ortak olarak kullanılmaktadır. Tedavi amaçlı yıkanma geleneği öncelikle temizlik, zamanla da dinlenme ve eğlenme (rekreasyon) amaçlı olaraktan Roma Dönemi hamam yapılarını etkilemiştir (Yegül, 2006).

Antik Yunan Dönemindeki hamam yapılarının gelişmesi ve yıkanma eylemi dışında birçok amaca daha hizmet eden tesisler durumuna gelmesi ise Roma Döneminde gerçekleşmiştir (Abbasoğlu, 1998).

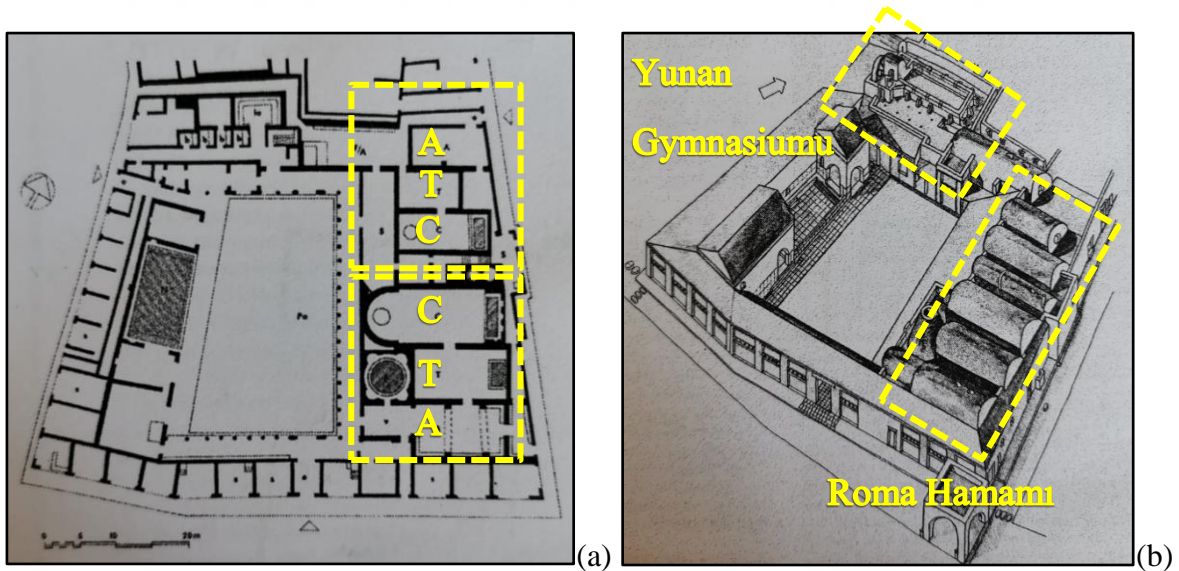
1.5.1.2. Roma Dönemi Hamam Yapıları

Hamam mimarisinin gelişme gösterdiği asıl dönem Roma Dönemidir (Karaman, 2013). Bu gelişmenin temeli ise Antik Yunan Döneminde İtalya'daki ev hamamı ve gymnasium-hamam oluşumlarının fiziksel ve kültürel ortamıdır. Yunanlıların İtalya'da bulunan kolonileri sayesinde hamam yapısı ile tanışan Romalılar, üstün mimari yeteneklerini ve tekniklerini de ekleyerek, bu yapıları Antik Çağ'ın en önemli mimari unsurlarından biri haline getirmiştir (DeLaine, 1996). Zamanla mimari anlamda her türlü yeniliği getiren Romalıların hamam mimarisine ekledikleri yeniliklerin başında geliştirdikleri hypocaust ve tubuli olarak adlandırılan (bkz. 1.5.2.5.) ısıtma sistemleri gelmektedir (Yegül, 2006). Bir diğer yenilik ise yapı malzemelerinde kullandıkları puzzolan ile oluşturdukları beton (bkz. 1.5.2.4.) yer almaktadır. Bu yapı malzemesini kullanarak devasa büyüklükteki açıklıkları, gelişmiş kagir sistemle geçmeye çalışmışlardır (Biçer, 2010). Ayrıca, Romalıların sahip olduğu mühendislik teknikleri sayesinde kentler bol suya kavuşmuş ve böylece hamam yapılarında bir artış sağlanmıştır (Koçyiğit, 2006).

Antik Yunan Dönemi hamam kültüründe spor, tedavi ve temizlik gibi kavramların etkili olmasının yanı sıra Roma Döneminde bu kavramlar yerini dinlenme ve eğlenme (rekreasyon) amaçlı olmaya bırakmaktadır (Yegül, 2006). Şiir okumak, şarkı söylemek,

jimnastik yapmak, yeme-içme eylemini gerçekleştirmek bu kavramlardan bazılarıdır (Sağlar, 2014). Roma Döneminde birçok fonksiyonun hamam yapılarında toplanması, büyük ve gösterişli hamamların yapılmasında etkili olmaktadır.

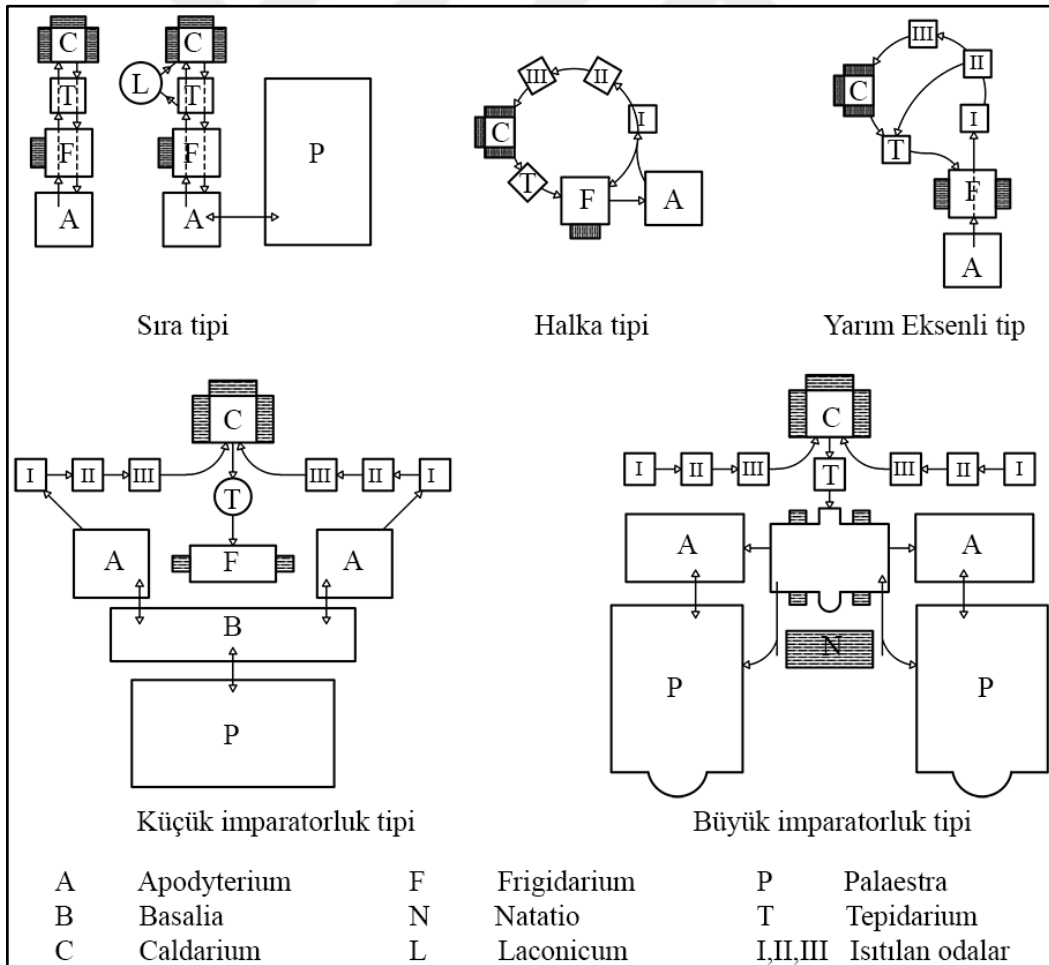
MÖ IV. yüzyılın sonlarında yapılan Pompei'deki Stabia hamamları, Yunan gymnasiumlarının geleneksel yapısıyla Roma hamam planlamasının birleştiği en erken örneği temsil etmektedir (Şekil 3b). MÖ IV. yüzyılda yapının kuzey kısmı bir dizi küçük, karanlık, ısıtılmayan odadan oluşmaktadır. Stabia hamamlarının MÖ II. yüzyılda batı kanadının tasarımı ise Roma dönemi hamam planlamasının en erken temsilini oluşturmaktadır (Şekil 3a). Apodyterium, tepidarium ve caldariumun (bkz. 1.5.2.1.) olarak adlandırılan, ısıtılmamış alandan ısıtılmış alana doğru ilerleyen ve sonra geri dönülen düzenlemeyi oluşturur. Hamam mimarlığı literatüründe “tek eksenli tip” olarak adlandırılan bu planlamadan Yegül (2006), “pompei tipi ve çeşitlenmeleri” olarak bahsetmektedir. Tek eksenli plan tipinin bir diğer çeşidi ise Krencker (1929) tarafından “sıra tipi” olarak adlandırmaktadır. Özellikle Roma'nın kuzeybatı eyaletlerindeki asker ve belediye hamamlarının uygulamasında kullanılan ve şekil 4'te yer alan bu planlama; yıkanma odalarının simetrik bir düzen içerisinde yer aldığı, bazen de aynı aks üzerinde bir palaestranın bulunduğu mimari düzendir (Akçay, 2007; Gündoğdu, 2012; Yegül, 2006).

Şekil 3. (a) Stabia Hamamları (üst taraf kadınlar, alt taraf erkekler), (b) Stabia Hamamları restore edilmiş perspektif (Yegül,2006).

Roma imparatorluk hamamlarından önce görülen, belirgin bir planı olmayan, hamam mimarisi gelişiminde kronolojik bir evreyi temsil etmeyen ve sadece sınıflandırmayı kolaylaştırmak amacıyla kullanılan bir diğer tip ise “yarı eksensel tip”tir (Şekil 4). Burada saat yönünde veya tersinde işleyen tek bir dolaşım doğrultusu bulunmaktadır. Bu dolaşım frigidarium/apodyterium alanı ile başlar ve biter. Bu düzenleme Knecker (1929) tarafından “halka tipi” olarak da adlandırılmaktadır (Akçay, 2007; Gündoğdu, 2012; Yegül, 2006).

Knecker (1929) tarafından “küçük-büyük imparatorluk” tipi olarak adlandırılan ve en belirgin özelliği merkezi eksenin iki tarafındaki mekânların oluşturduğu simetri, Roma Döneminin en görkemli mimari düzenlemesidir. İki tip arasındaki başlıca farklılık ise hamam bloğu ile palaestranın arasındaki ilişkiden kaynaklanır (Şekil 4). Küçük imparatorluk tipinde palaestra, hamam bloğundan bağımsız ama bağlantısı bulunan bir eleman olarak düzenlenirken; büyük imparatorluk tipinde ise palaestra hamam bloğunun içinde ve onunla bütünleşik olarak yer alır (Akçay, 2007; Gündoğdu, 2012; Yegül, 2006).

Şekil 4. Roma hamamlarının plan tiplerine göre ayrımı (Yegül, 2006).

Tüm bu tipolojik sınıflandırma Roma dönemi hamam mimarisinin gelişimini sergilemektedir. Bu dönemin Anadolu'daki etkileri ise, Helenistik dönemde oluşan hamam- gymnasium yapısının gelişimidir (bkz. 1.5.1.1.). Ephesos'daki Vedius Hamam-Gymnasium'u, Helenistik dönemin palaestra oluşumu ve roma dönemindeki kagir sistemin bir arada kullanıldığı bir örnektir (Yegül, 2009).

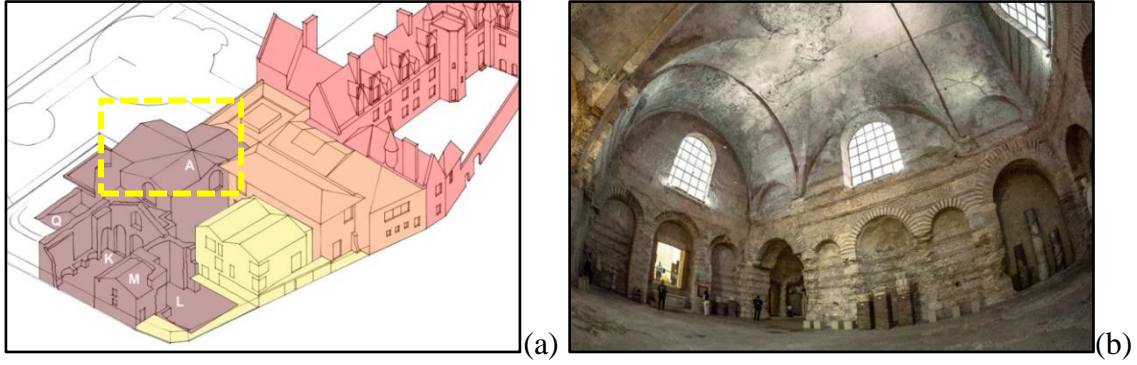
Anadolu'daki Yunan ve Roma Dönemi hamam mimarisinin mirası, Roma Devletinin parçalanması ile devamı olan Bizans Devletine, daha sonrada Selçuklu ve Osmanlı Devletlerine kalacaktır (Eyice, 1997; Şengül ve Yorulmazer, 2017; Yegül, 2009).

1.5.1.3. Bizans Dönemi Hamam Yapıları

Doğu-Batı olarak bölünen Roma İmparatorluğu, Bizans adı ile bin yıl daha hüküm sürmüştür. Doğu Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak tanımlanan devlette, pagan kültürünün yerini yeni bir din olan Hristiyanlık inancı almıştır.

Bizans Dönemindeki hamam yapılarının gelişiminde; dinsel, ekonomik ve ahlaki güçlerin etkisi söz konusudur (Avşar, 2016; Yegül, 2006). Etkili olan Hristiyanlık dinin inancına göre Roma hamam kültürünün ve yapılan eğlencelerin günah sayılmasında dolayı kentlerde hamamlar kullanılmayan mekânlar haline gelmektedir. Bizans halkının günlük yaşamında hamamları daha az kullanıldığı, hamamlara özellikle hastalıkları tedavi etmek için gidildiği ve din adamlarının bazılarının ayda iki kez bazılarının ise yılda üç kez gittiği anlaşılmaktadır (Eravşar, 2009).

Dini etkilerin yanı sıra Bizans İmparatorluğunun ekonomik ve politik gücünün azalması, Roma Döneminden miras kalan hamamları etkilemektedir. Gerekli bakımı göremeyen ve su tesisatındaki onarımların gerçekleştirilmediği hamam yapıları, kullanım dışı kalmakta ya da işlev değişikliğine uğramaktadır (Yegül, 2006). Bu sebeptendir ki, Paris 'deki büyük imparatorluk hamamı niteliğinde olan "Cluny Hamamları" (Günümüz Cluny Müzesi) kısa bir kullanım dönemi sonrasında terk edilerek, Bizans İmparatorluğu tarafından konut olarak kullanılmaya başlamıştır. Kazandırılan yeni işlev yapı için çok uygun görülmektedir ki XIX. yüzyılda buranın bir roma hamamı olduğu unutulmuştur (Mazlum, 2019; Yegül, 2006).

Şekil 5. (a) Cluny müzesi planı (URL-1), (b) Frigidarium bölümü (A) (URL-2).

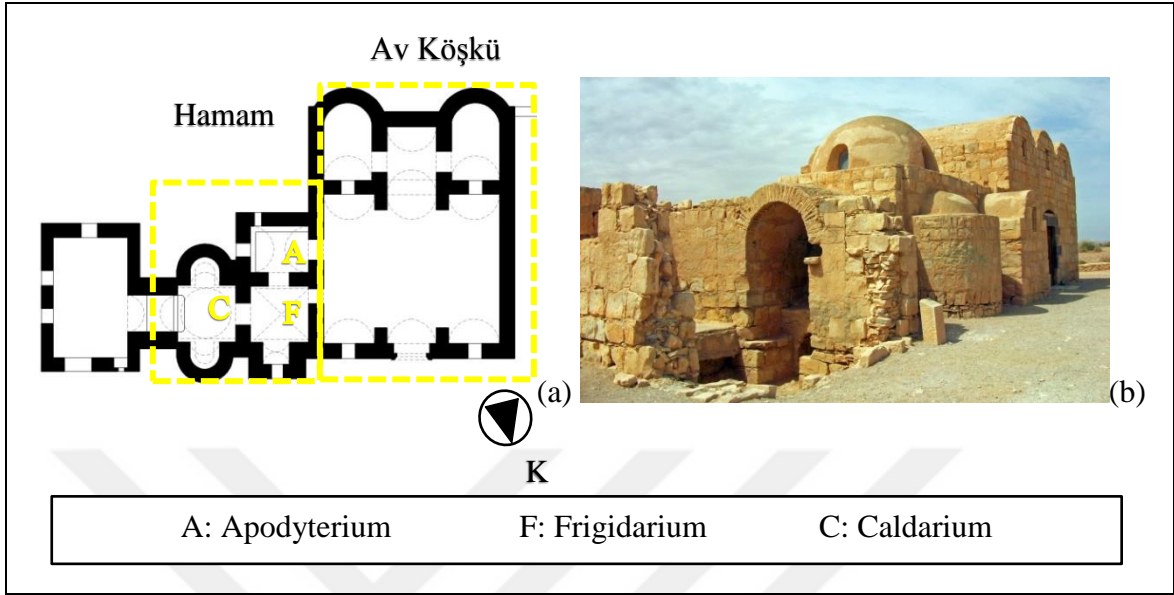
Tüm bu etkilere rağmen Bizans Döneminde, Roma hamam mimarisinin devamı niteliğinde hamamlar inşa edilmektedir (Eyice, 1997; Şengül ve Yorulmazer, 2017). Bu dönemdeki hamamlar imparatorluk tipi olmaktan ziyade küçük kent tipi işletmeler konumundadır (Biçer, 2010). Helenistik Dönemle birlikte var olan palaestra, planlamada yer almamakta ve hamamların spor işlevi yok olmaktadır (Yegül, 2006). Yıkınma işlevinin gerçekleştiği hamamların birçoğu ise Konstantinopolis'te (İstanbul) yer almaktadır. Özellikle Bizans imparatorları ve ileri gelenlerine hizmet eden saray hamamları bulunmaktadır (Eyice, 1997).

Bizans Döneminin Anadolu'daki örneklerinden biri ise Ankara'da bulunan Amorium kentine ait hamam yapısıdır. Altıncı yüzyılın sonlarında inşa edilen, sekizinci yüzyılda restore edilen yapı, dokuzuncu yüzyılda Araplar tarafından şehrin istilasına kadar hizmet vermiştir (Ergin,2012).

1.5.1.4. İslamiyet Dönemi Hamam Yapıları

İslam dini 600'lü yıllarda Arabistan yarım adasında yayılmaya başlayan semavi bir dindir. Maddi ve manevi temizlik İslam dininde imanın yarısı olarak kabul görmüş ve Müslümanlar için camiler kadar hamamlarda önemli birer kamu yapısı olarak hizmet etmiştir (Avşar, 2016). İslam dininden etkilenen hamam mimarisi, Antik Dönemlerde olduğu gibi toplumların medeniyetlerini yansıtmaktadır (Yegül, 2009). İslamiyet'in hamam mimarisinde ortaya koyduğu eserlerin başında, Emeviler Dönemine tarihlenen (711-715) Kasru'l Amra yer almaktadır. Hamam ve av köşkünden oluşan yapının plan şeması birbirini takip eden apodyterium, frigidarium ve caldarium mekânlarından oluşmaktadır. Yapı; planlaması, ısıtma sistemi ve atletizm sahnelerinin yer aldığı motifleri ile Antik

Dönem hamam geleneğini sürdürmektedir (Aşut, 2012; Creswell, 1958; Yegül 2006; Yentürk, 2010).

Şekil 6. (a) Kasru'l Amra planı (URL- 3), (b) Kasru'l Amra, batıya bakış (URL- 4).

İslamiyet Dönemi hamam geleneğinin, Antik Dönem hamam geleneği ile estetik, teknik ve işlevsellikte bazı temel benzerlikleri bulunmaktadır. Hamamların mimari kurgusunda soyunmalık, antik dönem apodyterium ile yıkanılan hacim sıcaklık ise antik dönem caldariumun ile ilişkilendirilmektedir. Soyunmalık ve sıcaklık hacimlerini bağlayıp farklı ısılar arasındaki geçişi sağlayan ılıkılık ise antik dönem tepidarium ile ilişkilendirilmektedir. Bu dönemdeki hamamlar hypocaust sistemi kullanılarak ısıtılmaktadır. Hamamlarda belirli bir ücret karşılığı çalışan erkek çalışanlar tellaklar ve kadın çalışanlar natırlar, antik dönem hamam görevlilerine benzetilmektedir. Ayrıca hamamda yer alan yemek yeme kültürü antik dönem hamamları ile özdeşleşmektedir (Akçay, 2007; Avşar, 2016; Taşcıoğlu, 1998; Yegül, 2009).

Tüm bu benzerliklerin yanında farklılıklarda bulunmaktadır. Hamamlarda birçok Bizans Dönemi hamamlarında olduğu gibi palaestraya gerek duyulmamaktadır. Yıkınma öncesinde spor yapma kültürü ortadan kalkmış, yıkınma Antik Dönemde olduğu gibi günlük hayatın bir parçası olmaktan çok ihtiyaç amaçlı kullanılmıştır.

İslamiyet'le birlikte temizlik anlayışı da değişmiştir. Müslümanlıkta temizlik için kullanılan su, içilebilecek ve yemek yapılabilecek derecede temiz olmalıdır. Bu nedenle hamam yapılarında banyo tekneleri ve su havuzlarının yerini akan su almıştır. Antik Dönem hamamlarda yağ masajı ve parfümle yapılan işlemler, yerini sabun köpüğü ve

keseyle yapılan temizlenmeye bırakmıştır (Akçay, 2007; Avşar, 2016; Eravşar, 2009; Yegül 2009; Yentürk, 2010).

Benzerlikler ve farklılıklar doğrultusunda gelişen hamam geleneği, İslamiyet'in yayılması ile birlikte farklı coğrafyalara dağılmıştır. Bu geleneğin yayılmasına katkı sağlayan topluluklardan biri de Selçuklulardır.

1.5.1.5. Selçuklu Dönemi Hamam Yapıları

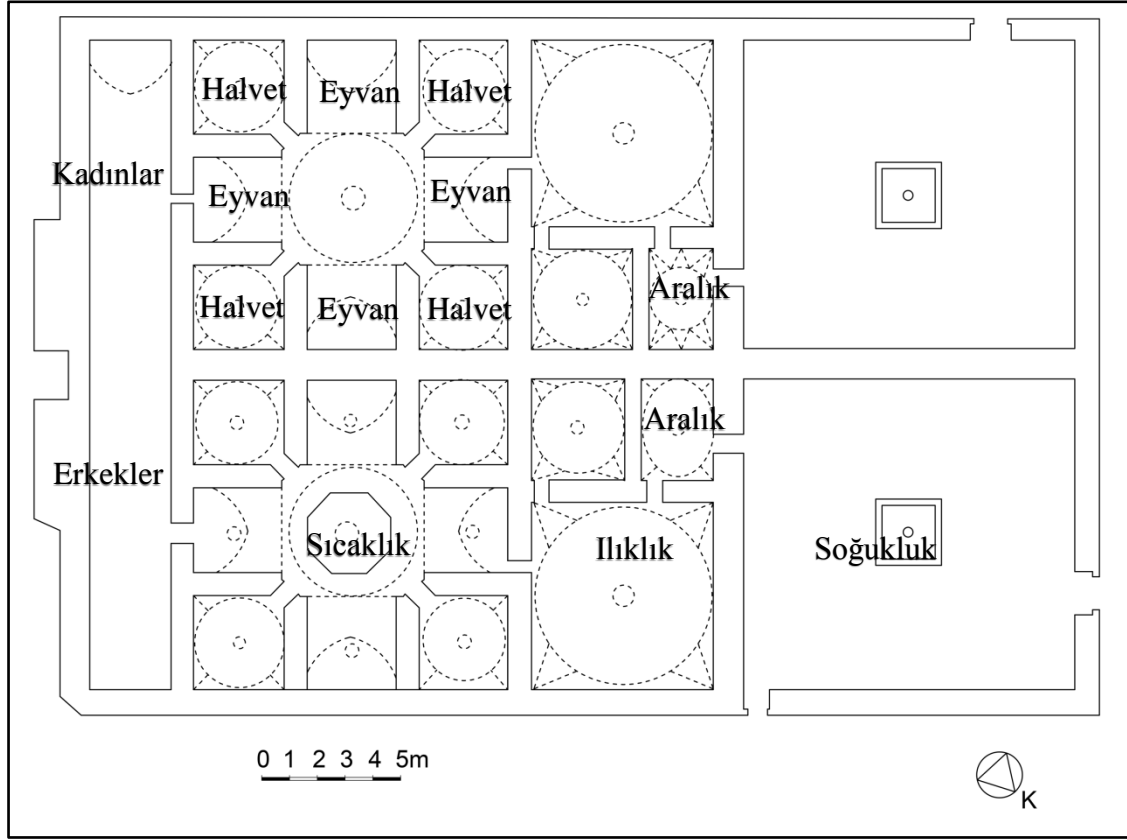
Oğuzların Kınık boyundan olan Selçuklular, İran merkezli olarak kurulan ve İran geleneğini Anadolu'ya taşıyan devlettir. Önge (1998), Selçukluların Anadolu'ya gelmeden önce inşa ettiği hamam yapısından bahsetmektedir. İran'da Kirmanın güneyinde Nigar'da bulunan hamam yapısı sıcaklığın mimari kompozisyonu ile Anadolu Türk hamamlarına benzerlik göstermektedir (Musahipzade, 1946; Önge, 1998).

Dandanakan ve Malazgirt Zaferlerinden sonra Anadolu'ya yerleşen Selçuklular çeşitli devletler kurarak kültürlerini yaymışlardır. Anadolu coğrafyasında yeni sosyal ve dini düzen kurarak, hem kendi hamam kültürlerini Anadolu'ya yansıtmışlar hem de Antik Dönem hamam mimarisinin yeni mirasçıları konumuna gelmişlerdir. Antik Dönemlerden kalan hamam yapılarını onarıp kullandıkları gibi kendi mimari kurgularını düzenledikleri hamamlar da inşa etmişlerdir. Onarımın söz konusu olduğu hamamlar genellikle doğal sıcak su ile çalışan ılıca ve kaplıcalarda mümkündür (Karaman, 2013; Önge, 1995; Üruk, 2016; Türkyılmaz, 2001).

Selçuklular döneminde inşa edilen hamamlar özel ve genel hamamlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Özel hamamlar az kişinin kullanımı için yapılmış, küçük boyutlu ve genellikle saray, köşk, han, kışla ve tekke gibi yerlerde yapılmış hamamlardır. Genel hamamlar ise köy ve şehirlerde halkın kullanması için yapılmış tek ya da çifte olarak inşa edilmiş yapılardır (Çelik ve Aydemir, 2018; Çelik, 2018; Önge, 1995)

Önge(1998), Selçuklu dönemine ait Sahip Ata ya da diğer bir adıyla Sultan Hamamından bahsetmektedir. Döneminin en büyük çifte hamamı olarak bahsedilen yapı, Konya şehir merkezinde yer almaktadır. Soğukluk, aralık, ılıkılık ve sıcaklık bölümlerinden oluşan yapının erkekler ve kadınlar bölümleri eşit ölçüde yan yana konumlandırılmıştır. Kare mekandan oluşan soğukluk bölümünü fener yardımı ile aydınlatılmaktadır. Ilıklık mekanı kubbeli büyük bir mekan ikeni aralık mekanı oval bir kubbeye sahiptir. Sıcaklık ise dört eyvan ve dört halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Sıcaklık mekânının bu

düzenlemesi daha sonraki dönemlerde ana plan düzenlemesi olarak yüzyıllarca kullanılmıştır (Eyice, 1997; Önge, 1998).

Şekil 7. Sahip ata hamamının planı (Önge, 1998).

İslamiyet’i kabul etmeden önce, Orta Asya’daki Türklerin temizliğe ve suya verdiği önem hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Herodotos’a göre İskitler, çadırlarının üzerine kalın keçe katmanları ile örterek buhar banyosu yapmaktadır (Ergin,2012). Askerler için “çerge” adı verilen seyyar çadır hamamlarının bulunduğu bilinmektedir. Dede Korkut Kitabı’nda, “Su, Tanrı’nın yüzünü görmüştür” yazar. Oğuzların, yazın obalarını (çadırlarını) kutsal nehir kenarlarına kurdukları, kışı ise sıcak su kaynakları yanında ahşap veya kerpiç yapılardan oluşan “ısskköl” (sıcak göl) denilen merkezlerde geçirdikleri bilinmektedir. Hun İmparatoru Atilla’nın saraylarını anlatan, Grek seyyahı olan Priskos ise bir saray hamamından bahsetmektedir. Hamamın mimarisi hakkında fazla bilgi vermeyen Priskos, hamamda kullanılan taşların Pannonia’dan¹ getirildiğinden

¹ Roma İmparatorluğu döneminde bugünkü Macaristan, Avusturya, Yugoslavya, Hırvatistan ve Slovenya’nın bir bölümünü içine alan eyalet (URL-28)

bahsetmektedir (Ahmetbeyoğlu, 2014; Avşar,2016; Çelik ve Aydemir, 2018; Taşçıoğlu, 1998).

İslamiyet öncesinde ve İslamiyet'in kabulü ile birlikte hamam kültürü çeşitli coğrafyalara yayılarak gelişmeler göstermiştir. Özellikle Anadolu'da bulunan Antik Dönem uygarlıklarının mimari uygulama, yapım prensipleri ve detayları geliştirilerek Selçuklulardan sonra gelen Osmanlı Dönemine miras bırakılmıştır (Eravşar, 2009; Üruk, 2016).

1.5.1.6. Osmanlı Dönemi Hamam Yapıları

Oğuzların kayı boyundan olan Osmanlılar, Söğüt'te bir uç beyliği olarak kurulmuştur. Bursa, Edirne ve İstanbul'u fethederek imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti, başta kaplıcalar olmak üzere çok sayıda hamam yapısı inşa etmiştir. Osmanlı Döneminde hamamlar; iyi gelir getirmeleri sebebiyle ya vakfedilmiş ya da külliye'deki konumu itibari ile cami cemaatine hizmet etmiştir (Eyice, 1997). İlerleyen dönemlerde hamamlar yıkanma fonksiyonunun dışında, sosyal bir mekân olarak da kullanılmış, bu özelliğiyle kadınlara hitap etmiştir. Osmanlı mimarlığında camiler dışında en yaygın yapılar; hamam, çeşme, sebil, şadırvan, su kemerleri vb. su ile ilgili yapılardır. Hamamların Osmanlı Döneminde yaygınlığı, hamam yapılarının halk için önemi hakkında bilgi vermektedir (Cansever, 2013; Erden, 2015; Eyice, 1997; Orhan, 2003; Turan, 2017).

Osmanlı Dönemindeki hamamları, konumları ve ısıtma sistemlerine göre sınıflandırmak mümkündür.

1. Doğal (Termal) Hamamlar; kendiliğinden sıcak su ile çalışan hamamlar.
 - a) Ilıca; doğal kaynak sularının çevresine kurulan tesislere verilen genel addır.
 - b) Kaplıca; ılıcalar üstü açık tesislerken, kaplıcalar üstü kapalı tesisler olarak adlandırılmaktadır.
 - c) Deniz hamamı; XIX. yüzyıl itibari ile kullanılmaya başlayan yazın başında kurulup, sonbahara doğru sökülen ahşap platformun adıdır. Bu platform sayesinde deniz bir yüzme havuzu haline getirilerek etrafında soyunma odaları, yiyecek içecek büfesi, tuvaletler ve yönetici odaları yerleştirilmiştir.
2. Isıtılmalı Hamamlar; suni sıcak su ile çalışan hamamlardır.

- a) Özel (Hususi) Hamamlar; ev, konak, saray, kervansaray, tekke, kışla gibi yapıların içinde yer alan, genel hamamlara göre belirli bir kullanıcıya hitap eden hamamlardır.
- b) Genel (Umumi) Hamamlar; herkese açık olan ve semt içinde bulunan hamamlardır. Çarşı hamamı veya halk hamamı olarak da adlandırılır. Kullanımlarına göre çifte veya tek hamam olarak sınıflandırılır. Yarıları kadınlara yarıları erkeklere hizmet eden hamamlar çifte hamamlardır. Sadece kadınların ya da sadece erkelerin kullandıkları veya dönüşümlü olarak kullanılan hamamlara tek hamamlardır (Aşut, 2012; Hasol, 2010; Orcan, 2011; Önge, 1998; Taşçıoğlu, 1998; Ülgen, 1950).

Osmanlı mimarisinde 1299-1453 yılları arası “Erken Dönem Osmanlı Mimarisi” olarak adlandırılır. Bu dönemde hamam mimarisi Selçuklu etkisinden uzaklaşarak yeni bir oluşum sürecine girmiştir (Özaslan, 2013). Çok büyük kubbeli soyunmalıkların yanı sıra, özellikle örtü sistemlerinde yoğun bir değişiklik yaşanmıştır. Hamamların eyvanlarının örtüsü genellikle sivri tonoz, çapraz tonoz iken, XIV. yüzyıldan itibaren aynalı tekke tonoz, mukarnaslı tonoz, kubbe gibi daha değişik örtü biçimleri kullanılmaya başlanmıştır. Kubbelerin içerisinde yıldızlı, dilimli ve spiralli süslemeler görülmektedir (Aslanapa, 2004; Atlı, 1990; Sözen, 1975; Yegül, 2008). Yine bu yüzyılda yapılan Bursa Mahkeme Hamamında kullanılan süsleme sanatı dikkat çekmektedir. Sıcaklık mekânının mimari düzenlemesinde ise Selçuklu etkisi devam etmektedir. Merkezi kubbenin etrafına dik eksen olarak yerleştirilen dört eyvan ve köşelerdeki halvet hücrelerinden oluşan haçvari plan şeması, sıcaklık mekânında kullanılmıştır (Çelik, 2018; Önge, 1995).

Osmanlının ekonomik, siyasi ve sanatsal açıdan zirvede olduğu 1453-1579 yılları arası ise “Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi” olarak adlandırılır (Özaslan,2013). Klasik Dönemde; soğukluk kısmının ortasında bir süs havuzu yer almaktadır. Aynı aks üzerinde; peştamalın değiştirildiği ve helaların bulunduğu ılıkılık; göbek taşı ve kurnaların bulunduğu sıcaklık, devamında ise suyun kaynadığı külhan yer alır. Selçuklu Dönemi hamamları ile kıyaslandığında aralık mekânı giderek küçülmüş ve XVI. yüzyılda yerini soğukluğa bırakmıştır. Mimari elemanlar, tonoz ve kubbe etekleri profil silme ve mukarnaslarla süslenmiştir. Bezeme ve zengin örtü sistemleri erken döneme göre daha sadedir. XVII. yüzyıla gelindiğinde genellikle daha önceki plan şemaları kullanılmaya devam etmiştir (Aslanapa, 2004; Atlı, 1990; Önge, 1998; Sözen, 1975; Yegül, 2008).

XVIII. yüzyıl Osmanlıda batılılaşma süreci ile birlikte etkilenme ve değişimin yaşandığı dönemdir. Rokoko, Barok ve Ampir Üsluplarından etkileri, halvetlerin bölme duvarlarında, havuz ve kurna süslemelerinde, sütun başlıklarında ve dilimli kemerlerde görülmektedir (Aru,1941; Çelik, 2018; Yegül, 2008). XIX. yüzyıl itibari ile plan merkeziyetini kaybeden mimaride bütünlük yoktur. Hamamların planları ve iç mekânları oldukça sadedir (Savaş, 2007).

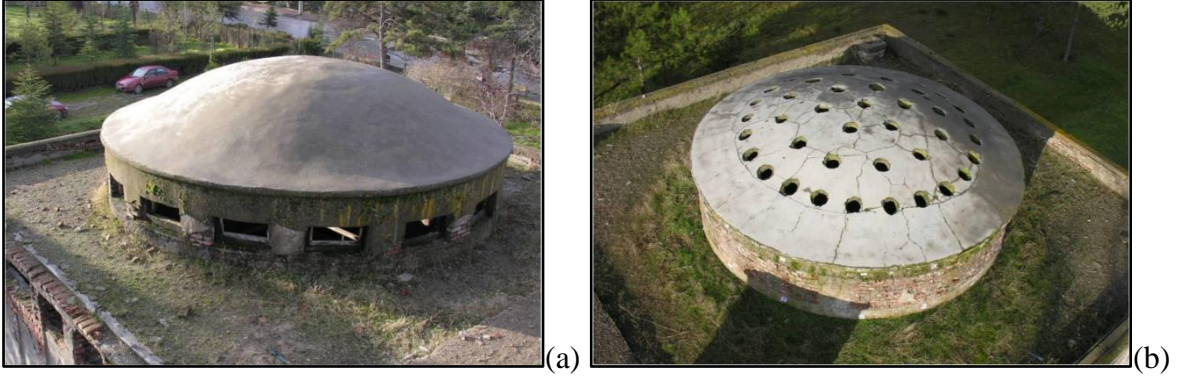
XX. yüzyıl itibariyle, Osmanlıdan kalan hamamlar kullanılmaya devam edilmişse de, hamamlar artık eski önemini yitirmiştir. Yıkanma mekânının gelişen teknoloji ile birlikte konutlara taşınması, hamamların işlevsel özelliklerini kaybetmelerine neden olmuştur. Getirdikleri gelir karşılığında vakfedilen hamamlar, artan su ve yakıt masrafları doğrultusunda karlı bir işletme olmaktan çıkmıştır. İmar faaliyetleri doğrultusunda hamamların sahip olduğu kültürel değer göz ardı edilerek yıkımlarına neden olunmuştur (Çelik, 2018; Çelik ve Aydemir, 2018; Eyice, 1997).

Diğer bir taraftan Atatürk Orman Çiftliğinde Bira Fabrikası Hamamı inşa edilmiştir. Soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık mekânlarından oluşan yapı, 1930 yıllarında Ernst Egli tarafından tasarlanmıştır.

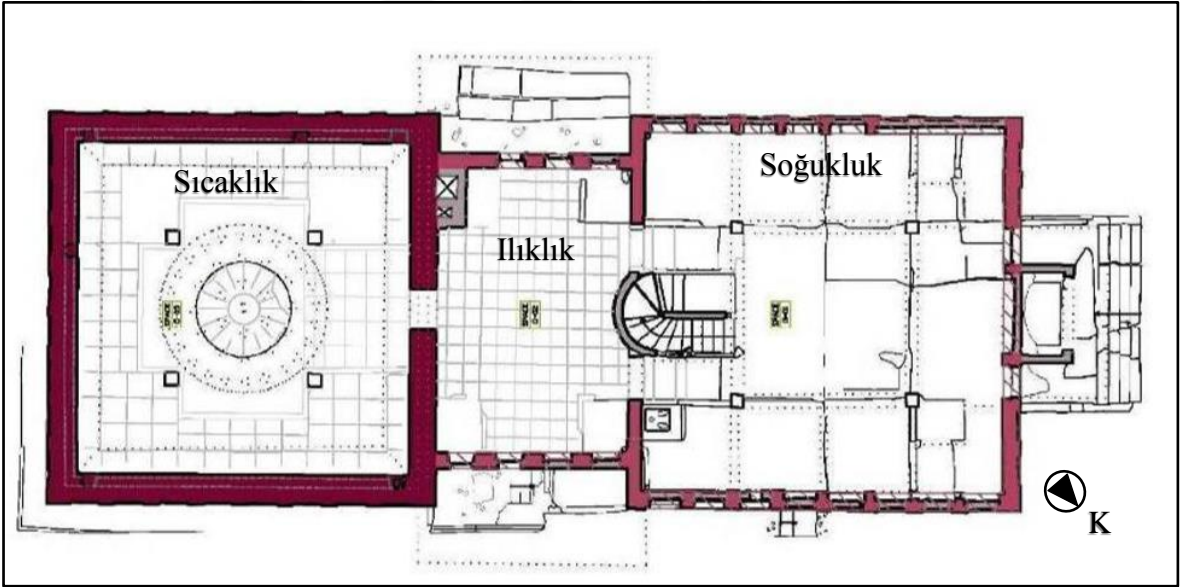
Şekil 8. Bira fabrikası hamamı (URL-5).

Kare bir mekândan oluşan soğukluğun üzeri kubbe ile örtülüdür. Soğukluk mekânı kubbe kasnağında ve üç cephesinde yer alan pencereler ile aydınlatılmaktadır. Dikdörtgen bir forma sahip olan ılıkılık mekânın üst katında ise geleneksel hamamlardan farklı olarak kafeterya mekânı tasarlanmıştır. En büyük mekânı olan sıcaklık, ortasında dört kolonun taşıdığı kubbe ile örtülüdür.

Şekil 9. (a) Soğukluk mekanı üst örtü, (b) sıcaklık mekanı üst örtü (Kul, 2012)

Plan şeması ile geleneksel hamam tipolojisini yansıtan hamam yapısı, 1930 yıllarının sahip olduğu modern malzeme olan betonarme ile inşa edilmiştir. Isıtma sistemi de gelenekselden farklı olarak ocak ile değil kalorifer sistemi ile sağlanmıştır. Günümüzde atıl durumda olan hamam yapısı geleneksel hamam tipolojisi ile modern malzeme ve tekniğin birlikte kullanıldığı sentez yapı olarak görülmektedir (Alpagut, 2010; Kul, 2012).

Şekil 10. Bira fabrikası hamamı zemin kat planı (Kul, 2012)

Yıkanma eyleminin mekâna yansıtıldığı hamam yapısının, tarihsel süreçteki gelişimi incelenmiştir.

1.5.2. Hamam Yapılarının Mimari Özellikleri

Hamamların tarihi gelişimi dikkate alındığında, bu yapıların işleyişinde bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Temelde yıkanma işlevine hizmet eden yapıların ısıtılması, işleyişte yer alan benzerliktir. Ayrıca farklı isimlerle anılan fakat aynı görevi üstlenen mimari düzenlemeler bulunmaktadır. Hamamların boyutları, cephe düzeni ve mimari öğeleri ise dönemsel olarak değişebilmektedir. Hamamların mimari karakterini oluşturan bu özellikler, ait oldukları dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik değerleri doğrultusunda şekillenmektedir.

1.5.2.1. Mekânsal Özellikleri

Hamamların temelde yıkanma işlevine hizmet eden yapılar olduğundan bahsedilmiştir. Soyunma, yıkanma ve bu iki hacim arasındaki sıcaklık geçişleri, hamamların mekânlarını oluşturmaktadır. Ayrıca toplumların gelenek, görenek, sosyal yaşam gibi kültürel özelliklerine bağlı olarak, keçelik, vaftiz odaları gibi bazı ek mekânlar da tasarlanmıştır.

Roma dönemindeki hamam yapıları; apodyterium (soyunma alanı), frigidarium (soğuk suyla yıkanma alanı), tepidarium (ılık alanı), caldarium (sıcaklık alanı), laconicum (terleme alanı), palaestra (spor alanı), praefurnium (külhan), latrina (tuvalet alanı) bölümlerinden oluşmaktadır. Bu mekânların genel tanımlamasından bahsedilirse;

Apodyterium; hamamın giriş ve soyunma salonudur. Duvarlarda bulunan nişler ve hücreler müşterilerin eşyalarını saklayan bir dolap görevi görmektedir. Genellikle dikdörtgen formdadır ve beşik tonuz örtü ile örtülüdür.

Frigidarium; hamamın soğuk suyla yıkanma salonudur. Bazı hamamlarda salonun ortasında soğuk su havuzu (natatio) bulunmaktadır. Duvarlarda yer alan nişlerde; çeşmelere, kurnalara ve heykellere rastlanmaktadır. Genelde dikdörtgen bir plana sahip olan bu mekânlar, beşik tonoz ile örtülüdür (Abbasoğlu, 1998; Eyice, 1997; Gündoğdu, 2012; Ülgen, 1950; Yegül, 2006).

Tepidarium; apodyterium ve caldarium hacimleri arasında yer alan, hamamın ılık bölümdür. Vücut masajı ve yağlanma bu mekanda gerçekleşir.

Caldarium; hamamların en önemli ve sıcak salonudur. Genellikle dikdörtgen formda ve 3 apsisi olmakla birlikte hem döşemeden hem de duvarlardan ısıtılmaktadır. Üst örtüleri tonoz veya kubbedir (Abbasoğlu, 1998; Eyice, 1997).

Laconicum; hamamların terleme salonlarıdır. Tepidarium yanına yer alan mekan tonoz örtü ile örtülüdür (Yegül, 2006).

Palaestra; sporlar, yarışmalar ve açık hava eğlencelerinin gerçekleştiği üstü açık revaklı avludur. Hamam-gymnasium oluşumunda palaestralar hamamların önemli bir hacmi olmuştur (Eyice, 1997; Gündoğdu, 2012; Ülgen, 1950; Yegül, 2006).

Praefurnium; yapıya ısıyı sağlayan ocağın bulunduğu salondur. Ayrıca hamamda kullanılan suyunda kazanlarda ısıtıldığı bölümdür.

Latrina; hamamların tuvalet alanıdır. Girişe yakın yerde bulunmaktadır (Abbasoğlu, 1998; Eyice, 1997; Gündoğdu, 2012; Ülgen, 1950; Yegül, 2006).

Selçuklu ve Osmanlı Dönemi hamam yapılarının ise; Glück tarafından; camekân, soğukluk, harara ve eyvan olarak, Klinkhard tarafından; giriş mekânı, geçiş mekânı, ana terleme mekânı, nişler olarak, Sözen tarafından; camekân, ılıklik, sıcaklik, terleme hücreleri olarktan, Önge tarafından; soyunmalık, aralık, soğukluk, sıcaklik, halvet olarak mekan analizi yapılmıştır (Bektaş, 2011). Bu mekânların genel tanımlamasından bahsedilirse;

Soğukluk; hamamda “camekân” ya da “soyunmalık” olarak da adlandırılan; soyunma, giyinme, bekleme, dinlenme gibi işlemlerin gerçekleştirildiği mekândır. Roma Dönemi hamamlarında apodyterium adı verilen mekân, Osmanlı Dönemi hamamların en büyük mekânı olup kare ve kareye yakın planlıdır (Aru, 1949; Dağtekin, 1999; Orcan, 2011). Soğukluklarda mekân genişletmek ve oturma, dinlenme yerleri oluşturmak amaçlı yapılan eyvanlar; soyunma/giyinme yerleri olarak da kullanılır. Soğukluk duvarlarının kenarlarında yerden yükseltilmiş sekiler yer almaktadır. 1,50- 2,50m genişliğinden oluşan sekilerin altında ayakkabı ve hamamda giyilen üstü açık ayakkabılar olan nalınları koymak üzere küçük nişler yerleştirilmiştir. Seki ve nişlerin yerlerini zamanla soyunma kabinleri almıştır. Bazı hamamların soğukluk mekânında “şirvan” adı verilen galeri katları mevcuttur (Aru, 1949; Eyice, 1997; Ödekan, 1998; Önge, 1995; Ülgen, 1950).

Osmanlı Döneminde inşa edilen hamamlarda genellikle, ılıklik bölümünden soğukluğa geçişi sağlayan kapı üzerinde havalandırma bacaları bulunmaktadır. Bu bacanın amacı, sıcak olan iç hacimden çıkacak buharı buğu yapmadan çekip dışarı atmaktır.

Soğuklukların ortasında yer alan fiskiyeli küçük havuzlar, XV. yüzyıl hamam örneklerinde görülmeye başlayan mimari detaydır (Güvenç, 1997; Savaş, 2007).

Son dönemlerde gelin hamamı kültüründen kaynaklı, soğukluk kısmının bir köşesine gelin odasının konulması gelenek haline gelmiştir. Soğukluk mekânına; kahvenin pişirildiği, hamamcının kaldığı farklı işlevlerdeki eklemelerde mevcuttur (Güvenç, 1997).

Aralık; soğukluk bölümünden ılıklığa geçişte yer alan tonoz örtülü mekândır. Aralık mekânı hem bir geçit özelliği gösterir, hem de hela ve tıraşlık bölümleri yer alır. Selçuklu Dönemi hamamlarının tamamına yakınında görülen aralık mekânının, XV. yüzyılda boyutları küçülmüş, XVI. yüzyılda ise ortadan kalkmış ve bu dönemden itibaren, doğrudan, soyunmalıktan ılıklığa geçilmiştir (Dağtekin, 2007; Güvenç, 1997; Önge, 1998).

Ilıklık; sıcaklığa geçmeden önceki mekândır. Antik Dönem hamamlarında tepidarium adı verilen bu mekân bazı kaynaklarda soğukluk olarak da adlandırılır. Vücudun sıcak/soğuk arasındaki ısı farkına alıştırıldığı, aynı zamanda sığağa fazla tahammülü olmayanlar için yıkanma işlevinin görüldüğü mekândır. Genellikle enine uzanan dikdörtgen biçimindeki ılıklıklar; eyvan, halvet veya nişlerle daha fonksiyonel hale getirilmiştir. Bu tür ılıklıklarda orta mekân kubbeye, çevresindeki eyvan ve nişler tonoz, halvetler ise daha küçük kubbelerle örtülüdür (Eyice, 1997; Dağtekin, 1999; Ödekan, 1998; Önge, 1998; Ülgen, 1950).

Kış aylarında yüksek ve büyük kubbeli soğuklukları ısıtmak zor olduğundan, soğuk iklim etkisi artan bölgelerde, ılıklıklar, soğukluk mekânı olaraktan da kullanılmaktadır. Böylece ılıklık mekânı hem dinlenme işlevine hem de yıkanma işlevine hizmet etmektedir. Duvar kenarlarında mermer sekiler ve tahtadan oturma yerleri yer almaktadır. Dinlenme amaçlı olan ılıklıklarda sekiler soğukluk mekânı ile, yıkanma amaçlı olan ılıklıklarda sekiler sıcaklık mekânı ile aynı form, boyut ve malzemeye sahiptir (Dağtekin, 2007; Eyice, 1997).

Soğukluktan sıcaklığa genellikle dar ve kemerli bir boşluktan geçilerek girilmektedir. Bu iki mekân arasında; ahşap kanatlı, çoğu zaman kasası olmayıp demir çivilerle duvara tutturulan basit ve süslemesiz bir kapı bulunur. Kapının arkasında bulunan demir tokmak, kapı açıldığında ağırlık yaparak kapının kendi kendine kapanmasını sağlar. Şapolyo'nun 1967 tarihli 'türk hamamları' yazısında bu tokmak ile ilgili olarak, "o tarihlerde mürekkepçiler, bu demir tokmağın yerine, içinde mürekkep bulunan şişeler asarlar, kapının açılıp kapanmasından iyi mürekkep elde ederlermiş." alıntıya yer verilmiştir (Güvenç, 1997).

Tuvalet; genellikle ılıkılık mekânın içinde yer alan, bazen de beden duvarına bitişik olarak yapılmış olan mekândır. Hamam içerisinde kullanılan atık su, bu mekânda toplanarak, yer altı drenajına aktarılır. Örtüsü kubbe, tonoz veya ahşap kirişlemeli damdır. Döşemesi ise genellikle taştır (Dağtekin, 1999; Dağtekin, 2007; Ödekan, 1998).

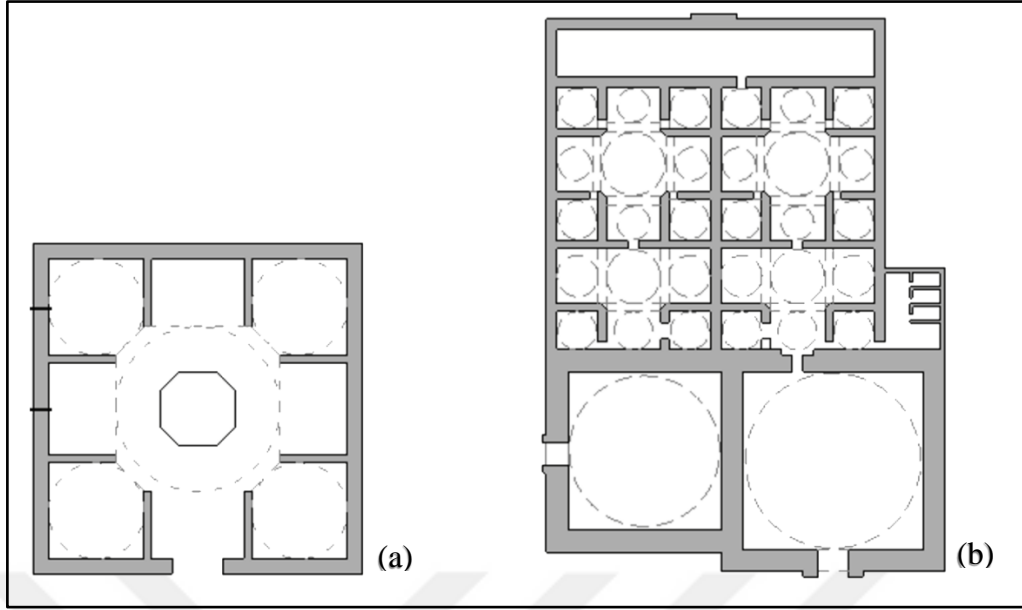
Usturalık; traşlık, ot odası gibi adlarla da anılan bu mekân, ılıkılık içinde yer alan servis mekânıdır. Hamam müşterilerine vücutlarına bakım uygulamaları için mahremiyet sağlayan ve tek kurnası bulunan bir mekândır. Usturalığın daima kapalı tutulan kapısında kilit bulunmaz ve meşgul olduğunu belirlemek için üzerine peştamal asılır (Orcan, 2011; Taşçıoğlu, 1998).

Sıcaklık; Arapçada sıcaklık manasına gelen harare, Antik Dönem hamamlarında caldarium olarak adlandırılır. Hamamın en sıcak olan yıkanma bölümüdür. Yıkanma eylemi yerden 15-20cm kadar yüksekte, 70-100 cm genişlikte mermer sekiler üzerinde aralıklarla yer alan kurnalar ile gerçekleştirilir. Dinlenme, masaj ve terleme eylemleri ise göbek taşı üzerinde gerçekleşir. Göbek taşı; yuvarlak, altıgen ya da sekizgen formda olup yerden 40-50 cm yüksekliğe sahiptir. Ayrıca sıcaklık mekânında “halvet hücresi” adı verilen, özel yıkanma odaları bulunmaktadır. Kare, dikdörtgen veya çokgen planlı olup, üzerleri kubbe ya da tonozla örtülüdür. Isının 30-35°C olduğu halvetler eğer külhanın yanında yer alıyorsa ısı 40°C geçmektedir. Halvet hücrelerinin arasında kalan genel yıkanma nişleri de eyvanları oluşturmaktadır. Genellikle dikdörtgen veya kare formlu olan eyvanların örtüleri sivri, beşik veya çapraz tonoz, nadiren de kubbedir (Aru, 1949; Dağtekin, 2007; Eyice, 1997; Ödekan, 1998; Önge, 1998; Ülgen, 1950).

Eyice (1997), hamam mimarisinde sıcaklık planlarını 6 şekilde gruplandırmıştır.

1. Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip (A tipi)

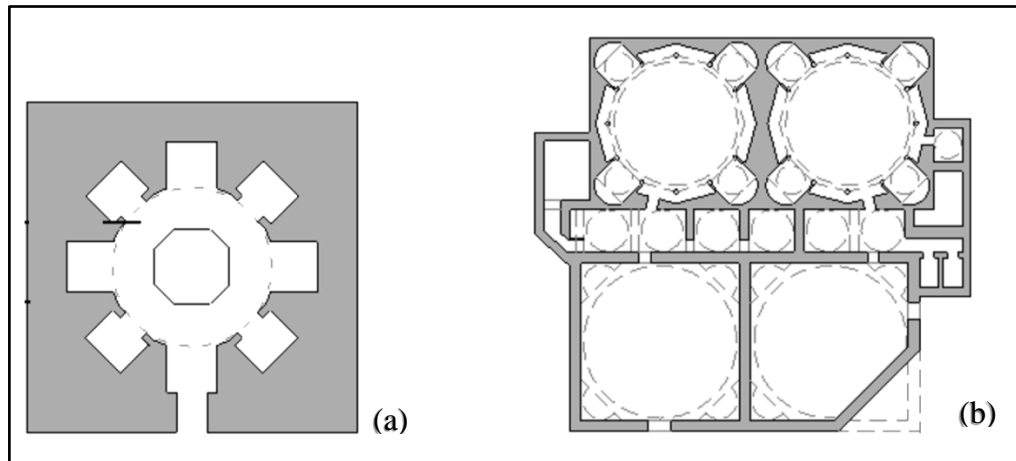
Anadolu'nun en eski hamamlarından beri en yaygın şekilde kullanılmış olan tiptir. Dört eyvan ve köşelerde yer alan dört halvet hücresinden oluşur. Eyvan sayısının iki veya üç, halvet hücresi sayısının iki veya bir olduğu örnekleri de mevcuttur. Bu plan tipinde, XII. ve XIII.yüzyılda eyvanların derinlikleri ve genişlikleri köşe halvetler ile eş boyutta iken, XIII.yüzyıldan sonra eyvan genişlikleri artmıştır (Önge, 1995).

Şekil 11. (a) A tipi şeması, (b) Beyazıt Hamamı planı (Orcan, 2011).

2. Yıldızvari sıcaklıklı tip (B tipi)

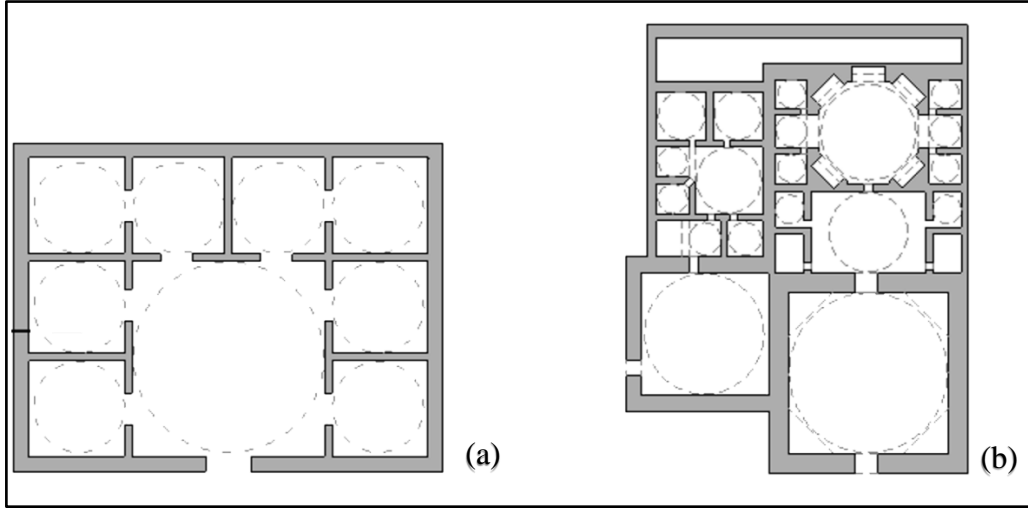
Antik mimariden ilham alınan bu tipte, sıcaklık 6,7 veya 8'li çokgen biçiminde olup, etrafında tonozlu nişler sıralanır.

Şekil 12. (a) B tipi şeması, (b) Çemberlitaş Hamamı planı (Orcan, 2011).

3. Kare sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip (C tipi)

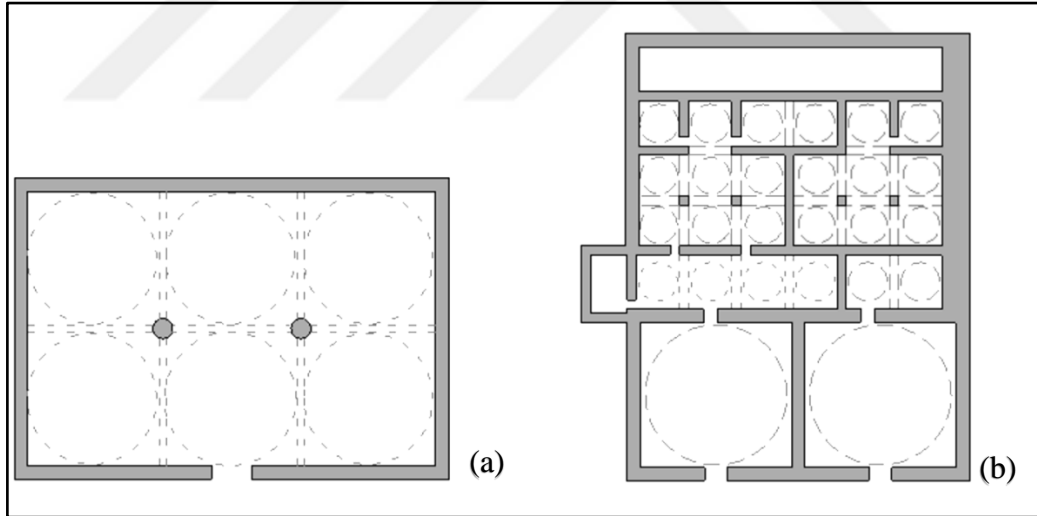
A ve B tipine oranla daha sade bir düzenlemeye sahiptir. Dikdörtgen veya kare formundaki sıcaklığın bir, iki veya üç kenarı boyunca halvet hücreleri sıralanmaktadır.

Şekil 13. (a) C tipi şeması, (b) Tahtakale Hamamı planı (Orcan, 2011).

4. Çok kubbeli sıcaklıklı tip (D tipi)

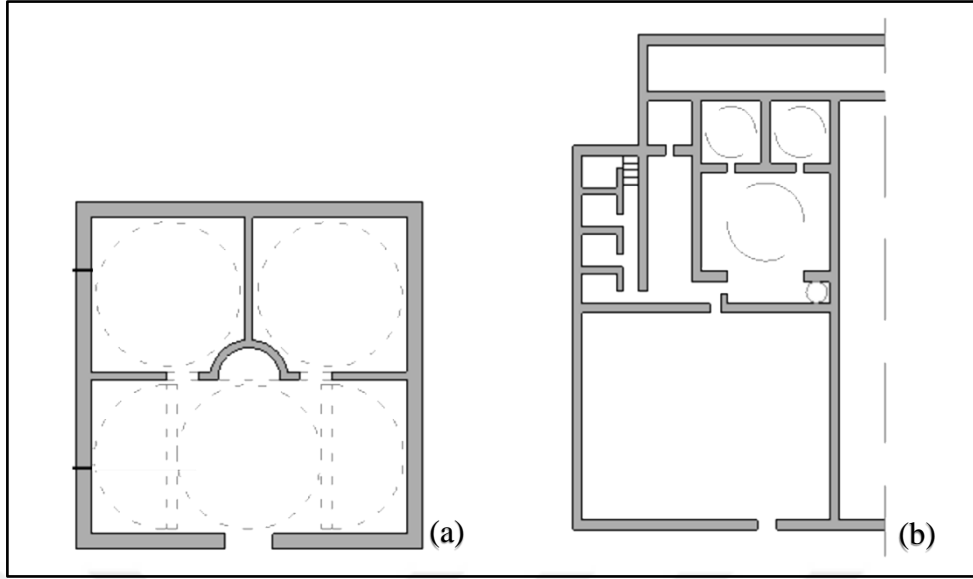
Sıcaklık, kemerler ile eşit bölümlere ayrılmış ve bu bölümlerin her birinin üzeri eşit kubbeler ile örtülmüştür. Ortadaki kemerleri iki sütun taşır. Göbek taşı yoktur.

Şekil 14. (a) D tipi şeması, (b) Haseki Hamamı planı (Orcan, 2011).

5. Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip (E tipi)

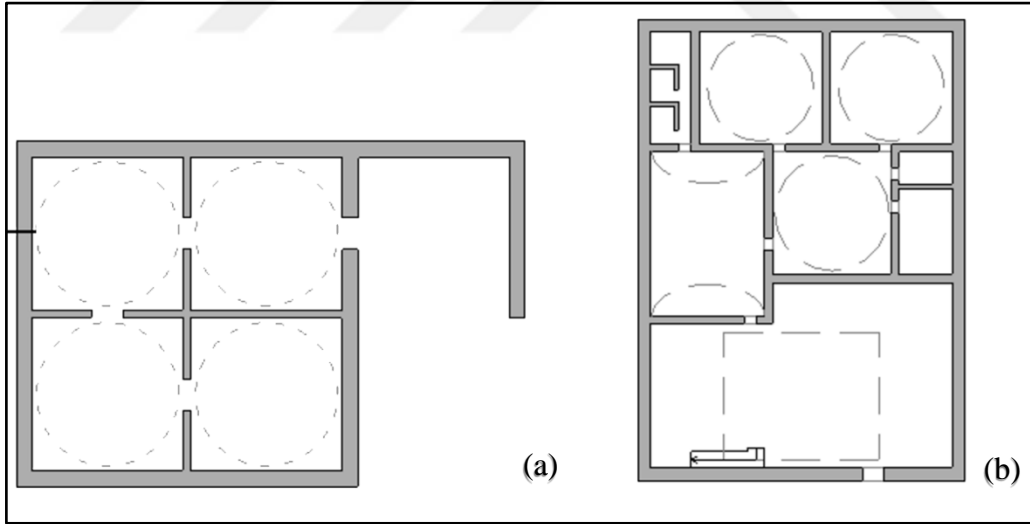
Enine dikdörtgen formlu ana mekân, ortada iki kemer ile sınırlandırılarak üzeri kubbe ile iki yanı ise tonoz ile örtülüdür. Ana mekâna, iki halvet hücresi açılır. Bu tip hamamların hemen hemen hepsinde halvet hücrelerinin arasında kalan duvarda mihrap biçiminde birer niş bulunmaktadır.

Şekil 15. (a) E tipi şeması, (b) Balat Hamamı planı (Orcan, 2011).

6. Soğukluk, sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tip (F tipi)

Daha çok özel hamamlarda rastlanan bu tipte, hamamın tüm bölümleri hemen hemen eş büyüklükte inşa edilmiş olup üzerleri kubbe ile örtülüdür.

Şekil 16. (a) F tipi şeması, (b) Davutpaşa İskelesi Hamamı planı (Orcan, 2011).

Külhan; hamamın ve kullanılan suyun ısıtıldığı merkezdir. Antik Dönem hamamlarında preafurnium olarak adlandırılır. Üstü genellikle beşik tonozla örtülü bir depo ve tesisat hacmidir. Külhan; ocak, cehennemlik, su depoları ve tüteklik bölümlerinden oluşmaktadır (Aru, 1949; Güvenç, 1997; Ödekan, 1998).

Ocak; hamamın ısı kaynağını oluşturan odunların yakıldığı bölümdür (Aru, 1949).

Cehennemlik ile sıcaklık ve ılıklik mekânları döşemenin altından ısıtılmaktadır. Antik Dönem hypocaust sisteminin karşılığı olarak adlandırılabilir (Aru, 1949; Ödekan, 1998).

Su depoları; hamamın suyunun temin edildiği alandır. Ateşlik kısmının üzerinde bakır bir kazan bulunmaktadır. Yanan ateş ile bakır kazan içindeki su kaynamakta, kaynayan su ise yıkanmak için kullanılmaktadır (Obruk, 1989).

Tüteklik; ısınan havanın sirkülasyonunu sağlamak amacıyla duvar içine bırakılan bacalardır. Antik Dönem tubuli sistemi gibi havanın sirkülasyonunu sağlar (Eyice, 1997; Ödekan, 1998).

Toplumların gelenek, görenek, sosyal yaşam gibi kültürel özelliklerine bağlı olarak tasarlanan mekânlardan bahsedilirse;

Keçelik; Türklerin eski bir el sanatıdır. Yün yapağlarının bir dizi işleme tabi tutulması ile keçe elde edilir. Erkek hamamlarının ılıklik mekânı ile bağlantılı olacak şekilde, keçe yapımı için ayrı girişli bir alan yapılmıştır. Keçe malzemesi önce kaynatılıp sonra dövülür, ardından sıcaklık mekânına taşınarak temizlenir. Keçelikler enine dikdörtgen planlı ve genellikle tonoz örtülüdür (Çelik, 2018; Dağtekin, 2007; Taşçıoğlu, 1998).

Vaftiz odaları; Musevilerin yoğun olduğu yerlerde, ılıklik kısmının bir halvet hücrelerinde içinde su bulunan bir havuz yer almaktadır. Museviler yıkandıktan sonra bu suya girip çıkarak manevi olarak temizlenmiş sayılırlar (Aru, 1949; Dağtekin, 2007; Eyice, 1997).

1.5.2.2. Cephe Özellikleri

Roma dönemindeki hamamların cephe karakterleri hakkında genel bir değerlendirme çalışmasına rastlanmamıştır. Yegül (2006), Roma'da bulunan Diocletianus Hamam yapısının cephesi hakkında taş işçiliğini taklit eden alçı veya sıva kaplamalardan bahsetmektedir. Yine aynı yapıda cepheye ait büyük kemerli pencereler yer almaktadır. Şekil 17'de Diocletianus Hamam'ının natatio arka duvarının gravürü yer almaktadır.

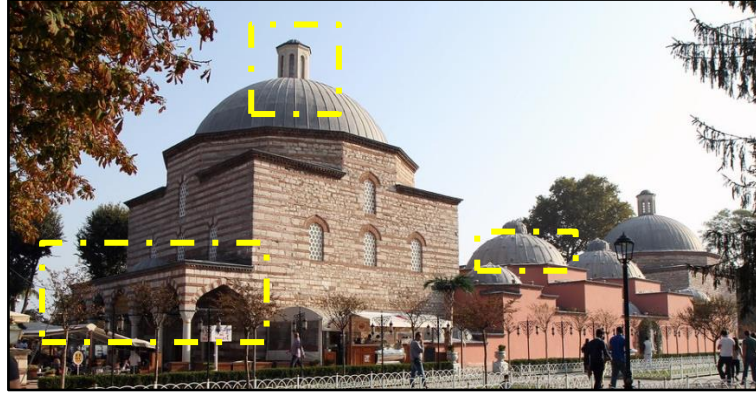

Şekil 17. Diocletianus Hamamı (URL-6)

Osmanlı ve Selçuklu Dönemi hamamlarında cephe mimarisi; mahremiyet ve mekânın sıcak tutulması nedeniyle oldukça sadedir. Bu dönemde inşa edilen hamamların ısıtılan mekânları sağır olarak tasarlanırken, soğukluk mekânının cephelerine XV. yüzyıldan itibaren pencere açılmaya başlanmıştır. Duvarlarda açılan pencereler, içeriden dışarıya, dışarıdan da içerisi görülmeyecek yüksekliktedir. XVI. yüzyıldan itibaren iki veya üç sıra halinde kurgulanmış pencereler görülmektedir. İki sıra pencerenin olduğu durumlarda, üst sıradakiler revzen adı verilen alçı pencereler olup, mekâna renk katar. Soğukluk mekânın kubbesinde yer alan çatı feneri, hem aydınlatmayı hem de havalandırmayı sağlamaktadır. Çatı feneri bulunan hamamlarda, mekândaki buhar bu pencereler yardımı ile dışarı atılır. Fenerler kare, üçgen, çokgen ve prizma formunda olabileceği gibi ahşap ya da kagir olaraktan inşa edilmiştir (Bektaş, 2011; Orhan, 2003; Önge, 1998; Taşçıoğlu, 1998).

Isıtılan mekânlarda pencere tasarlanmadığından bahsedilmiştir. Bu mekânların aydınlatma sistemi; örtüdeki dairesel, kare veya oval biçimde yapılmış olan, “fil gözü” adı verilen camlardan oluşmaktadır. Bazı hamamlardaki fil gözlerinin yuvaları yıldız şeklindedir. Fil gözlerinin çapları ise 15-40cm arasında değişmektedir (Bektaş, 2011; Dağtekin, 2007; Eyice, 1997).

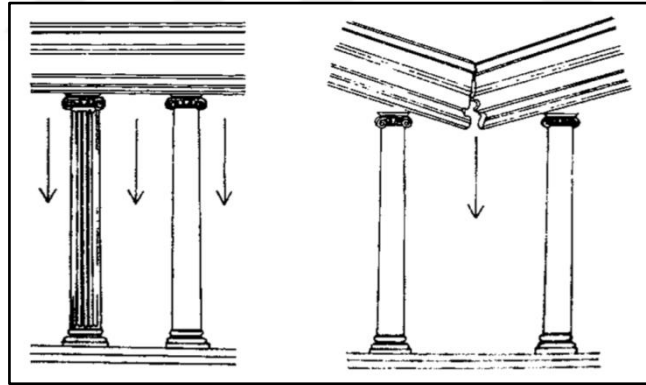
Hamam yapılarının inşasında genellikle taş malzeme kullanıldığından, taşın örgü tekniğine göre cephe karakteri oluşmaktadır. Selçuklu Dönemi hamamlarında genellikle, Osmanlı Dönemi hamamlarında ise az sayıda inşa edilmiş revaklı bir giriş bulunmaktadır. Şekil 18’de Ayasofya Hamamının erkekler girişinde yer alan revaklı mekân ve taşın örgü tekniği ile aydınlatma için kullanılan çatı feneri ve fil gözleri yer almaktadır. (Orhan, 2003; Yılmazkaya, 2002).

Şekil 18. Ayasofya hamamı (URL- 7).

1.5.2.3.Strükrürel Özellikler

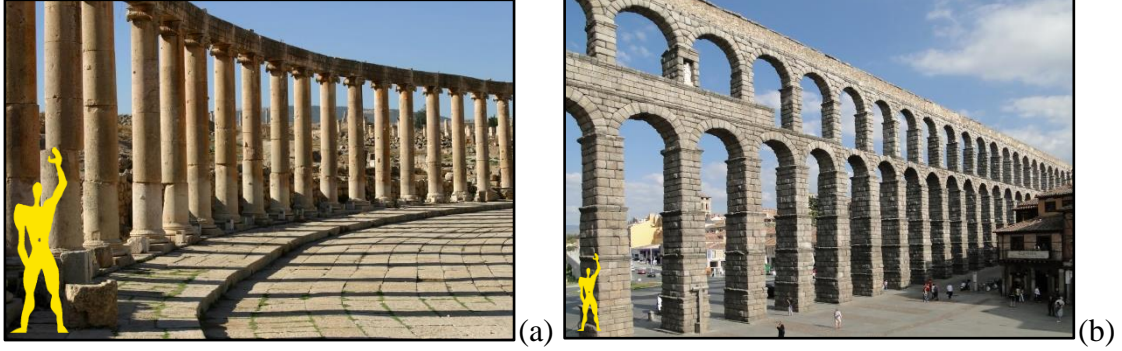
Strüktür kelime anlamı ile “birikme, yığılma, üst üste gelme” manasında kullanılmaktadır. Kuban’a (2007) göre, strüktür biçimi ayakta tutan sistemdir. Yapılarda kullanılan en basit yapı ilkesi, dikey sütunların yatay kirişleri taşıması şeklinde ifade edilebilecek, kolon ve kiriş sistemidir (Çördük, 2006; Kuban, 2007).

Şekil 19. Sütun aralıklarının artmasındaki risk (Thorpe, 2012).

Şekil 19’da gösterilen bu sistemde düşey yük yere doğru dik bir basınç uyguladığından sınırlı uzunlukta açıklığın geçilmesine olanak tanımaktadır. Bu sorun yapılarda kemerin yapılarda kullanımı ile ortadan kalmaktadır. Düşey yük önce kemerin çevresine, daha sonra da dikey desteklere yönlendirilmektedir. Böylece kemerin üzerindeki yük zemine iletiildiği gibi yüzeyde açıklıkların da oluşturulmasına olanak sağlanmıştır. Bunun yanı sıra kemer uygulaması, daha geniş mekânların düzenli bir şekilde örtülmesine de olanak vermektedir. Tonoz ve kubbe gibi örtü elemanlarının çıkış noktası olarak kemer

uygulaması kabul edilir (Çeko, 2017; Çördük, 2006; Hasol, 2010; Kuban, 2007; Thorpe, 2012).

Şekil 20. (a) Kolon-kiriş kullanımı (URL-8), (b) Kemer kullanımı (URL-9).

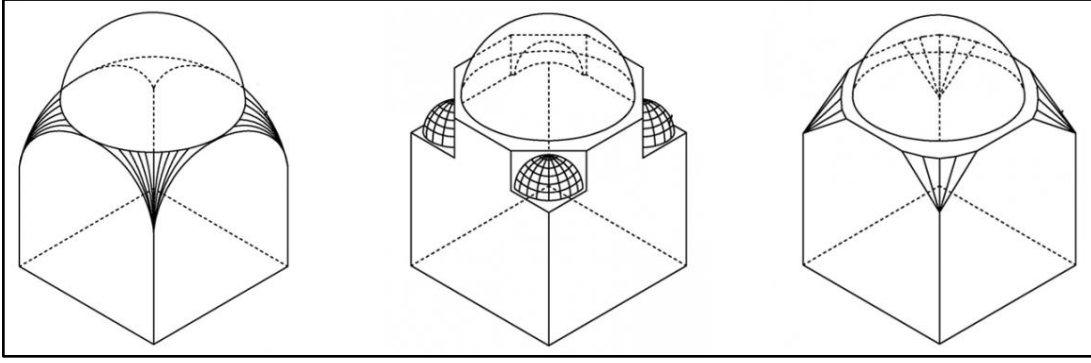
Tonoz; bir mekânın üstünün kavisli biçimlerle kapatılmasını sağlayan bir dizi kemerin ötelenmesi ile elde edilen kapalı koridor şekilli mimari elemanlardır. Örttüğü mekânın geometrik biçimine, işlevine ve kesitini oluşturan eğrinin formuna göre çok çeşitli tonoz örnekleri geliştirilmiş ve uygulanmıştır (Dirlik, 2017; Hasol, 2010).

Kubbe; bir kemerin, yayın tepe noktasından inen dik eksen çevresinde dönmesiyle meydana gelen ve mekânın üstünü yarım küre şeklinde örten mimari elemandır. Pratikte eğrisel tabanlı kubbenin düz duvarlara oturtulması için, geçiş elemanları kullanılmıştır (Hasol, 2010; Kuban, 2007). Kubbeye geçiş elemanları;

Tromp/ tonoz bingi; kare hacmin köşelerine diyagonal olarak atılmış bir baş kemer ve bununla köşe arasını dolduran konik bir tonoz parçasından oluşur (Kuban, 2007).

Pendantif/ küresel bingi; kubbeyi taşıyan kemerler ile kubbe kaidesinin arasını kapatan küresel üçgen olarak tanımlanmıştır (Hasol, 2010).

Üçgenli kuşak/ Türk üçgeni; mimaride duvar ile kubbe arasındaki geçiş ögesi olarak kullanılmış olan üçgendir. Selçuklu Dönemi mimarlığının ürettiği çözüm olarak kabul edildiğinden bazı kaynaklarda Türk üçgeni olarak adlandırılmıştır (Hasol, 2010; Turan ve Yıldız, 2010).

Şekil 21. Pandantif/ küresel bingi; Tromp/tonoz bingi; Üçgenli kuşak/Türk üçgeni (Turan ve Yıldız, 2010).

Roma dönemindeki yapılar incelendiğinde kagir olarak inşa edilen hamamların duvarları dışarıdan sıvanmış ya da taş veya tuğla malzeme ile kaplanmıştır. Taşıyıcı olarak kolon giriş uygulamasına kıyasla kemer uygulaması yaygın olarak kullanılmıştır. Hamamların palaestrası kemerler ile çevrilidir. Örtü elemanı olarak hamamlarda tonoz yaygın olarak kullanılmıştır. Pompei'deki Stabia Hamamlarının apodyterium, tepidarium ve caldariumunu bu uygulamaya örnek olarak gösterilebilir (bkz. Şekil 3), (Çördük, 2006).

Selçuklu ve Osmanlı Dönemi hamam yapıları genellikle kagir olarak inşa edilmiştir. Hamamların mekânsal özelliklerine göre duvar kalınlıkları değişmektedir. Isıtılan mekanların duvarları daha kalın ve harcı daha kuvvetli iken, ısıtılmayan mekanların duvarları daha ince ve adi bir harç kullanımı yaygındır. Mekânların örtü sistemi ise ahşap kirişlemeli çatı, tonoz veya kubbedir. Soğukluk mekânının örtüsü Selçuklu Döneminde ahşap kirişlemeli çatı iken XVI. yüzyıldan itibaren kubbe kullanımı gelenek haline gelmiştir. Ilıklık mekânın örtüsü tonoz veya kubbedir. Çeşitli fonksiyonların yer aldığı ılıklık mekânının orta alan kubbeyle, çevresindeki eyvan ve nişler tonoz ile halvetler ise daha küçük kubbe ile örtülüdür. Sıcaklık mekânının üzeri daha yüksek kubbe ile örtülü iken, eyvanların ve halvetlerin üzeri ayrı ayrı kubbe veya tonoz ile örtülüdür. Kubbe geçişlerinde ise, üçgenli kuşak çeşitleri ve pandantif kullanılmıştır (Bektaş, 2011; Dağtekin, 1999, 2007; Eyice, 1997; Önge, 1998).

1.5.2.4. Malzeme ve Yapım Tekniği

Malzeme kullanımı coğrafi çevreye, geleneklere, alışkanlıklara ve ekonomik nedenlere bağlı olarak değişerek, tekniğin verdiği olanaklar içerisinde yapıları şekillendirir. Hamam yapılarında kullanılan malzemeler; taş ve yapay taş malzemeler, toprak esaslı malzemeler, ahşap malzemeler, metaller ve harçlardır (Dağtekin, 2007; Yasa, 2016).

Taş; dayanım, estetik ve işlenebilirlik açısından tercih edilen malzemedir. Oluşumlarına göre sınıflandırılan taşlar magmatik, tortul ve metamorfik olmak üzere üç gruba ayrılır. Granit, bazalt, andezit, porfir, tuf ve aglomeralar magmatik taşlara; kumtaşı, kireçtaşı, konglomera tortul taşlara, mermer de metamorfik taşlara örnektir. Oluşumları ile farklı özellikler kazanan taşlar yapıda hem taşıyıcı elemanları oluşturur hem de kaplama malzemesi olarak kullanılır. Yapıda kullanılacak taşlar işçiliklerine göre moloz, yonu ve kesme taş olarak sınıflandırılmaktadır. Moloz taştan kesme taşa doğru kalite ve taşıma gücü artmaktadır (Küçükaya, 2004; Sivashoğlu, 2005; Zakar, 2013).

Yapay taş; agrega², bağlayıcı malzeme ve suyun karışımından meydana gelmektedir. Günümüz beton uygulamasının benzeri olan bu uygulama yapıda taşıyıcı elemanları oluşturabildikleri gibi kaplama ve bezeme öğesi olaraktan da kullanılmıştır (Çördük, 2006; Zakar, 2013).

Toprak esaslı malzemeler; ana malzeme olan toprağın çeşitli bağlayıcılarda eklenerek güneşte kurutulması veya fırında pişirilmesi ile elde edilen malzemedir. Kerpiç, tuğla, kiremit, künk ve çini toprak esaslı malzemelere örnektir. Kerpiç malzeme bloklar halinde hazırlanabildiği gibi önceden hazırlanan ahşap kalıplar arasına toprağın katmanlar halinde dökülüp sıkıştırılmasıyla da elde edilebilir. Hazırlanışı sırasında güneşten yararlanılan ısı yeterlidir. Tuğla, kiremit, künk ve çini ise toprak esaslı malzemenin belirli biçimde şekil verilerek pişirilmesi ile elde edilir. Toprak esaslı malzemeler yapıda taşıyıcı elemanları oluşturabildikleri gibi, kaplama ve bezeme öğesi olaraktan da kullanılmıştır (Altun, 2008; Tayla, 2007; Zakar,2013).

Ahşap; söğüt, çam, ceviz gibi ağaçtan üretilen malzemedir. Ahşap malzeme yapıda;

- korkuluk, kapı ve pencere gibi donatılarda doğrama elemanı olarak,
- temel, duvar, çatı ve iç merdivenlerde taşıyıcı elaman olarak,

² İnorganik veya organik esaslı bağlayıcılarla birleşerek sun'i taş yapımında kullanılan doğal taşların çeşitli atmosfer etkileri sonucunda ufalanmış şekline veya sun'i olarak bu amaçla yapılmış malzemelere denir (Akman-Güner-Aksoy, 1987)

- süsleme ve kaplama ögesi olarak iç ve dış donatıda kullanılmıştır (Altun, 2008; Yüksek, 2008).

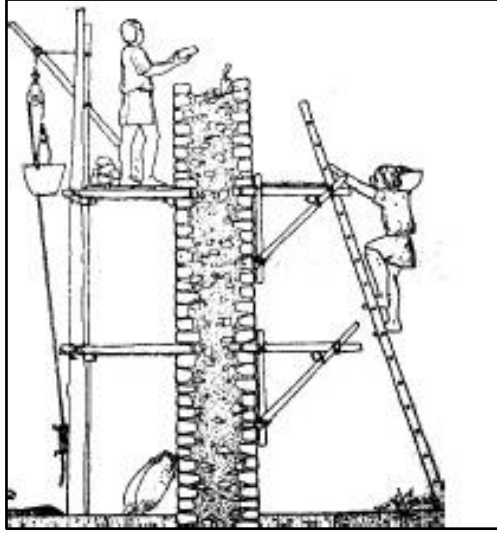
Metaller; işlenebilirlik, kimyasal, fiziksel ve estetik özelliklerine göre kullanılmıştır. Metaller yapılarda strüktürel olarak kemer, kolon, gergi elemanı olarak; strüktürel olmayan kaplama, kenet ve süslemelerde kullanılmıştır (Zakar, 2013).

Harç; yapıları oluşturan taş veya toprak esaslı malzemelerin aralıklarını dolduran birbirine bağlayan veya yüzeyleri sıvamak için kullanılan malzemedir (Tayla, 2007). Harcı oluşturan bağlayıcı maddelere göre; çamur harcı, alçı harcı, kireç harcı ve horasan harcı olarak sınıflandırılır.

- çamur harcında; kil, çeşitli taşların ufalanmasından elde edilen kum ve ufak çakıllar
- alçı harcında; alçı taşındaki suyun buharlaştırılması ile elde edilen alçı ve alçının tepkimeye girmesi için su
- kireç harcında; kalkerden elde edilen kirecin su ile söndürülmesi ile oluşan sönmüş kireç ve ince veya iri kum
- horasan harcında; tuğla ve kiremit kırıkları ile kum ve kireç bulunur (Tayla, 2007; Yasa, 2016).

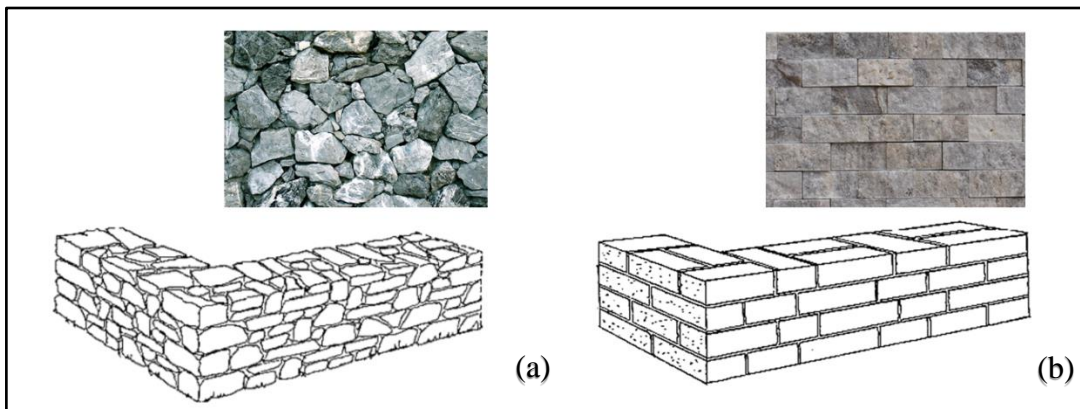
Roma Dönemindeki yapılarda Roma betonu (opus caementicium) olarak adlandırılan buluşları kendilerine ait olan malzeme kullanılmıştır. Yapay taş olarak sınıflandırabileceğimiz Roma betonu agrega, bağlayıcı malzeme ve sudan meydana gelmektedir. Bağlayıcı malzeme olarak kireç veya alçının yanı sıra volkanik bir toz olan puzzolan kullanılmıştır. Roma betonunun dayanıklı oluşundan ötürü açıklıklar tonoz ve kubbe gibi strüktürel öğelerle rahatlıkla geçilebilmektedir. Maliyeti düşük olan malzeme, hızlı bir şekilde uygulanmaktadır. Dezavantajı olan çirkin görüntüsü ise tuğla ve taş gibi kaplama malzemeleri ile giderilmiştir (Çördük, 2006; Plommer, 1956).

Bu dönemde Roma betonunun yanı sıra taş, tuğla, metal gibi malzemelerde kullanılmıştır. Kesme taşların metal kenetlerle birbirine tutturulduğu duvar uygulaması nadir olarak kullanılmıştır. Bunun yerine duvarın görünen iki yüzeyi taş malzeme ile kaplanmış ve arası moloz ile doldurulmuştur (Çördük, 2006; Plommer, 1956). Şekil 22'de uygulama gösterilmiştir.

Şekil 22. İki yüzeyi taş malzeme ile kaplanmış duvar kesiti (URL-10).

Selçuklu ve Osmanlı Dönemi yapılarında kullanılan malzemeler taş ve yapay taş, toprak esaslı malzemeler, ahşap malzemeler, metaller ve harçlardır. Taş malzeme hamam yapılarında moloz ve kesme taş olarak kullanılmıştır. Moloz taş duvarların yatayda yapılması gerekli olan tesviye işlemi, hatılsız olarak ya da hatıl yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Kesme taş duvar ise hatıl kullanımına gerek kalmadan uygulanmaktadır. Şekil 23'te moloz taş ve kesme taş uygulamaları gösterilmiştir. Moloz taş temel duvarlarında, tonoz ve kubbe örgüsünde kullanılırken, kesme taş giriş cephelerinde, kemerlerde ve pencere, kapı sövelerinde kullanılmıştır. Yapay taş malzeme ise yüzey kaplaması, bezeme veya taşıyıcı olmayan mimari öğelerde kullanılmıştır (Altun, 2008; Dağtekin, 2007; Zakar, 2013).

Şekil 23. (a) Moloz taş uygulaması, (b) kesme taş uygulaması (URL-11).

Hamam yapılarında toprak esaslı malzemeler olarak tuğla, kiremit, künk ve çini kullanılmıştır. Tuğla malzeme, beden duvarları, örtü ve geçiş sistemleri ile kapı ve pencere açıklıklarında kullanılırken, kiremit çatı kaplamasında kullanılmıştır. Künkler, pis su giderlerinde ve temiz su ulaşımında kullanılmıştır. 10 cm iç çapında ve 50-60 cm boyunda olan künkler, başlarındaki yuvalar yardımıyla birbirlerine geçmekte ve sıvanarak su sızdırmaz hale getirilmektedir. Çini ise hamamda bezeme ögesi olarak kullanılmıştır (Eyice, 1997; Dağtekin, 2007; Tayla, 2007).

Ahşap, hamam yapılarında strüktürel olarak, şirvanların taşıyıcı sütunlarında merdivenlerde ve soğukluk mekânının çatısında kullanılmıştır. Ayrıca kapı, pencere ve fener gibi donatılarda doğrama elemanı olarak kullanılmıştır. Metal malzeme korkuluk detaylarında kullanılmıştır. Suya dayanımı nedeniyle alçı malzemesi bezeme ögesi olarak kullanılmıştır (Dağtekin, 2007; Savaş, 2007).

1.5.2.5.Tesisat Özellikleri

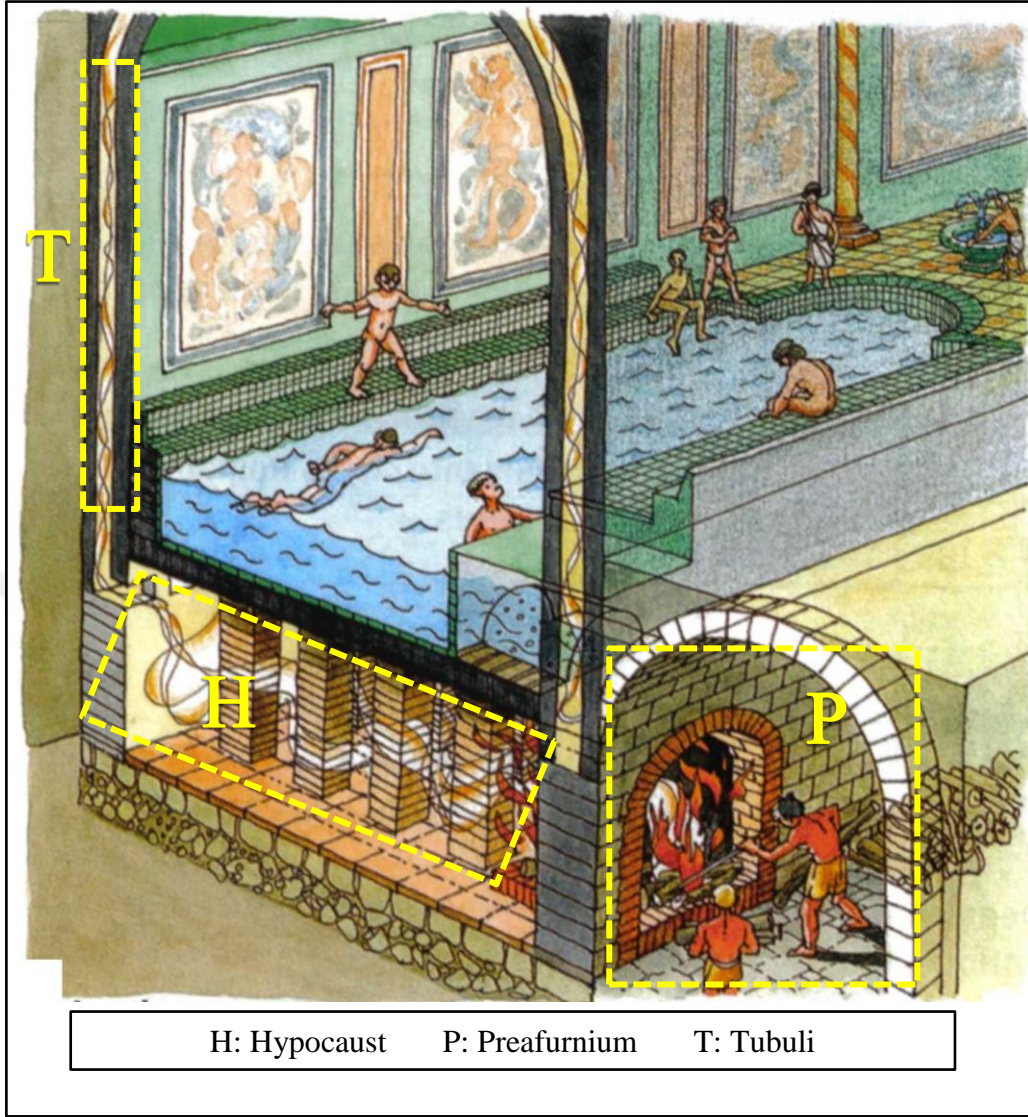
Hamamlar, işlevleri gereği ısıtılması gereken yapılardır. Hamamların ısıtılması için “hypocaust” olarak adlandırılan sistem geliştirilmiştir. Hypocaust; sözcük anlamıyla “aşağıdan ısıtılan fırın” anlamına gelir. Döşeme altında, içinden sıcak hava ve gazların dolaşımına imkan veren, kanallardan oluşan bir ağın yapılmasıdır. Vitruvius'a dayanılarak; hypocaust sistemini Romalı iş adamı Segius Orata'nın icat ettiğine yönelik iddia; Olimpia'daki Yunan Hamamında (IV. Dönem, MÖ 100) ve Pompeideki Stabia Hamamında (MÖ 210-380) bu sisteme rastlanması ile çelişmektedir (Yegül, 2006; Abbasoğlu,1998). Olimpia'daki Yunan Hamamında sobalı ısıtma sisteminin varlığı hypocaust sisteminin en ilkel evresi olarak tanımlanmaktadır (Abbasoğlu, 1998). Sistemde ısıtma; odanın ortasına konulan bir mangal veya dışarıda bir ocakta kaynatılıp getirilen su kazanının sıcak buharı ile sağlanmaktadır. Mekânlar küçük, kapalı ve korunaklı oldukları için bu sistem yıkananları rahat ettirebilecek kadar sıcaklık sağlamaktadır (K. Yegül, 2009). Sistemin gelişmiş örneklerine ise Roma Döneminde rastlanılmaktadır.

Roma Dönemindeki ısıtma sisteminin gelişimi hamam mimarisinin planlaması ile doğrudan ilişkilidir. Planlamada esas olan; hizmet veren ve alan mekânların kesin ayrımı ve ısıtma sistemlerinin bir yerde yoğunlaşmasını sağlayan düzenlemedir (Yegül, 2006) Isıtılan sistemlerin bir alanda yoğunlaşması; tepidarium ve caldarium gibi ısıtılan bölümlerinin aynı ocağın ısıtılması prensibine dayanmaktadır. Tüm ısıtma sisteminin

kalbi, doğal olarak ocak/fırın veya praefurniumdur. Ocak, çoğunlukla tuğladan yapılmış olan kemerli ile doğrudan ısıtılacak olan caldarium tabanının altındaki boşluğa açılmaktadır. Kemerin altındaki ateşleme alanı caldarium, duvarının içine doğru daraltılarak hypocaust kanalını meydana getirir. Sıcak hava ve gazlar bu kanallardan geçerek hamamın ısıtılmasını sağlar. Hamam yapılarının devasa ölçeklere sahip olması tek bir ısıtma alanının yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu sorun çok sayıda ocak yapısının kullanımına ve bunların iletişimini sağlayacak servis yollarının oluşturulması ile çözümlenmiştir. Bu servis yollarının ise hamamın içi ile irtibatı bulunmamaktadır. Böylece planlamanın bir diğer ögesi olan hizmet veren ve alan mekânlar birbirinden kesin olarak ayrımı sağlanmıştır (Eyice, 1997; Vitruvius, 2005; Yegül, 2006).

Roma hamam teknolojisinin en önemli buluşlarından biride tubuli olarak adlandırılan duvardan ısıtma sistemidir. Isıtılan tabanda olduğu gibi, duvar yüzeyi ile kaplamasının arasında yer alan boşluk, sıcak hava ve gazların geçişi ile ısıtılır. Duvarların ısıtılması için gerekli ısı hypocaust ile bağlantılı olan ocaktan sağlanır. Bu durumda yanan ateşin ısısı önce tabandan sonrasında ise duvarlardan geçerek tahliye olmaktadır (Yegül, 2006; Abbasoğlu, 1998).

Roma Döneminde suyun temini ise inşa edilen su kemerleri vasıtasıyla sağlanmaktadır. Su şehirlere getirildikten sonra kuyu veya sarnıçlarda muhafaza edilmektedir. Hamam yapılarında kullanılan su ise bu yapıların depo mekanlarında saklanmaktadır. Praefurnium, zemini ısıtmanın yanı sıra üzerine inşa edilen su kazanlarını da ısıtmaktadır. Bu kazanlar ile oda ve havuzlara sıcak su sağlanmaktadır (Eyice, 1997; Yegül, 2006; Gündoğdu, 2012).

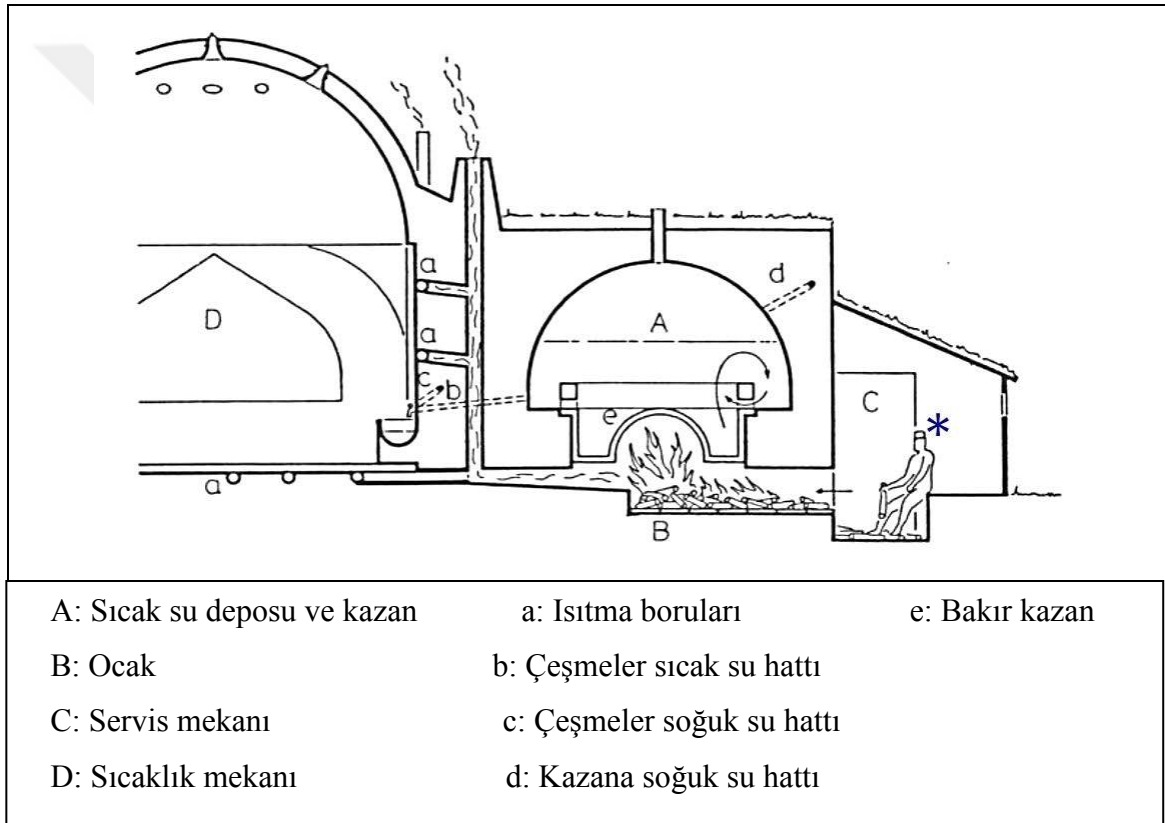

Şekil 24. Roma dönemi ısıtma sistemi (URL-12).

Selçuklu ve Osmanlı Dönemindeki hamam yapıları incelendiğinde tesisat sistemi külhan mekânında yer alır. Mekânsal özellikler bölümünde külhanın tanımlaması yapılmış olup, 1.5.2.1. bölümde Roma Döneminde preafurnium ile ilişkilendirildiğinden bahsedilmiştir. Roma Dönemin hamamlarının ısıtmasında kullanılan hypocaust sistemi bu dönem hamamlarında da kullanılmıştır. Cehennemlik olarak adlandırılan sistem benzer özelliklere sahiptir. Fakat bu dönemde hamamlar devasa ölçeklere sahip olmadıklarından tek ocak ısıtma için yeterli olmuştur (Eyice, 1997; Abbasoğlu, 1998).

Hamam yapılarına su; kuyu veya sarnıç gibi çeşitli kaynaklardan, künkler yardımı ile toprak altından ulaştırılır (Önge, 1995). Suyun bir kısmı ısıtılmak için külhan da yer alan su deposuna, diğer kısmı ise soğuklukta yer alan havuz ve ılıkılıkta yer alan hela ve

usturalığa sevk edilir (Aşut, 2012). Su deposunu, ocak kısmının üzerinde yer alan bakır bir kazan oluşturmaktadır. Suyun ısıtılması ise yanan ateş ve suyun sirkülasyonu ile sağlanmaktadır. Bakır kazanın etrafını çepeçevre saran duvarlardaki menfezler aracılığı ile soğuk su kazana inerken sıcak su da yukarı çıkmaktadır. Böylece suyun sirkülasyonu sağlanmaktadır. Sıcak su yıkanmak için doğrudan veya odunluk üstündeki bir depoda biriktirildikten sonra hamamın içindeki musluklara iletilir. Suyun iletilmesi ana borularda toprak künklerle sağlanmıştır. Su deposu ile hamam kısmının ilişkisi yoktur. Su deposunun tamir ve kontrolü için tavanda yer alan menfez kullanılır. Ayrıca bu menfez oluşan buharı dışarı atmak için kullanılır (Aru, 1949; Eyice, 1997; Mermer, 2009).

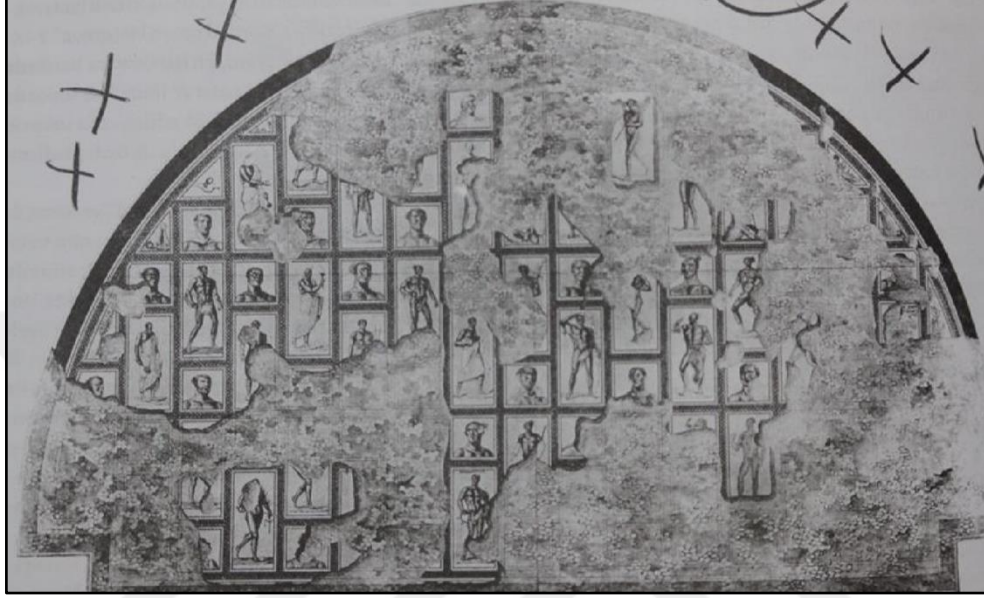

Şekil 25. Külhan şeması (URL-13)

1.5.2.6. Mimari Elemanlar ve Bezemeler

Roma dönemindeki hamamların birçok işlevi bir arada barındıran kuruluşlar olduğundan bahsedilmiştir. Bu nedenle özellikle imparatorluk tipi hamamlar sosyal ve politik yaklaşımı yansıtan önemli kamu kurumları arasındadır. İmparatorluğun simgesi olan hamamlar çeşitli hatıra eşyaları, yazıtlar, heykeltıraşlık eserleri ile zengin biçimde

süslenmiştir. Ayrıca hamamların duvar ve tavanları mozaik ve mermer kaplamalar ile bezelidir. Şekil 26’da Caracalla Hamamının palaestra’sının mozaik döşemesinde yer alan zafer kazanan atletler ve gladyatörlerin betimlendiği mozaik, günümüzde Berlin Sanat Müzesinde sergilenmektedir (Mermer, 2009; Yegül, 2009, URL-1, 2020).

Şekil 26. Caracalla hamamı mozaik döşemesi (URL-14).

Selçuklu ve Osmanlı Dönemi hamamları dışı kapalı yapılar oldukları için süsleme öğeleri genellikle iç mekanda yer almaktadır. Önge (1998), hamamlarda görülen süslemeleri malzemelerine göre; taş veya mermer, sıva üzerine baskı, çini ve kalem işi boyama olarak dört grup altında toplamıştır. Taş veya mermer süslemeler; zemin döşemesinde, kurna, göbek taşı ve fiskiyeli havuzların bezemelerinde yer almaktadır. Sıva ise hamamlarda kubbe geçişlerinde en sık görülen süsleme malzemesidir. Duvarlarda kalem işi süslemelerin yanı sıra, çini kaplamada süsleme ögesi olarak kullanılmıştır (Eyice, 1997; Önge, 1995; Önge, 1998; Mermer, 2009).

Giriş kapıları; çoğunlukla sadedir. Giriş kapısı kemerli olup, mukarnaslı bir kavsara³ ile bezenmiş ve üstüne ise bir kitabe konulan düzenlemelerde mevcuttur. Bunun yanı sıra bazı yapılarda sütunlu, revaklı girişler ve eski yapılardan çıkarılmış devşirme kitabeler de kullanılmıştır (Bektaş, 2011; Dağtekin, 1999; Eyice, 1997).

³ Kavsara: kemer ve tonozların içbükey bir yüzey meydana getiren iç kalınlıklarına verilen ad (Hasol, 2010).

Kurna; yıkanılırken kullanılacak suyu koymaya mahsus mermer veya taş gibi malzemelerden oluşan haznedir. Anadolu hamamlarında kadınlar kısmında genellikle bir kurna diğerlerinden daha süslü ve özenli olarak işlenmiştir. Bu kurnaya gelin kurnası denilmektedir. Edirne Sokullu Mehmet Paşa Çifte Hamamının, kadınlar kısmında bu kurnanın bir örneği bulunmaktadır (Dağtekin, 1999; Eyice, 1997).

Musluk; Arseven'e (1950) göre "borudan gelen suyu istenildiği vakit açmaya ve kapamaya yarayan alet olarak tanımlamıştır. Bir musluk; gövde (suyu borudan alarak ağızdan dışarıya akıtan parça), iç takım (bir nevi tapa görevi yapan farklı yapılarıdaki salmastra grubu) ve volandan (suyun akmasını veya kesilmesini sağlayan sağa-sola veya yukarı-aşağı oynatılan parça) oluşmaktadır. Osmanlı Döneminde hamamda kullanılan musluklar genellikle bronz ve pirinçten üretilmektedir. Malzemeye ve formu ile musluklar, buldukları hamamda otoritenin ve zenginliğin göstergesi olmuştur (Arseven, 1950; Çelik, 2018).

Musluk terminolojisinde, devamlı akan su için lüle tabiri kullanılmıştır. Lülelerde tıpkı musluklar gibi hamamın önem derecesine göre şekil almaktadırlar (Arseven, 1950).

Seki; hamamların soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık mekanlarında yer alan ve işlevlerine göre farklı malzemelerden yapılan donatı elemanıdır. Soğukluk ve dinlenme amaçlı ılıkılıklarda bulunan sekilerin üzerine halı, kilim, hasır serilmekte ya da deri ile kaplanmaktadır. Yıkanma işlevine sahip ılıkılıklarda ve sıcaklık bölümündeki sekiler de ise taş veya mermer malzeme kullanılmıştır. Sekilerin kol dayama yerlerinde bezeme detayları yer almaktadır (Dağtekin, 2007).

Göbek taşı; sıcaklık mekânının mermer kaplı zemininden daha yüksekte yapılan ve plan şemasına uygun daire ya da çokgen biçiminde olan donatı elemanıdır. Üzerindeki desen ile süsleme öğeleri arasında yer almaktadır. Ortalama 4-5 kişinin yatarak sığabileceği büyüklükte olan göbek taşı, ter atmak, keselenmek ve masaj için kullanılmaktadır (Çelik, 2018; Dağtekin, 2007).

Sütun; hamam içinde sütunlar yer alıyorsa, bunların başlıkları Klasik Dönemde baklavali veya mukarnaslı olarak işlenmiş, XVIII. yüzyılda ise Barok Üslûpta olmasına özen gösterilmiştir (Eyice, 1997).

Silmeler; kubbe eteklerinde bazen ise dış mekanda yer almaktadır. Fazla çıkıntılı silmeler kullanılmamakta, nadir olarak profil silme örneklerine rastlanmaktadır. İç mekanda kubbeye geçişlerde mukarnas ve helezoni dilimli kubbe süslemeleri yer almaktadır (Aru, 1949; Eyice, 1997).

1.6. Koruma Kavramı

Koruma sözlük anlamı ile “bir şeyin eskimesini, yıpranmasını önlemek için gereken dikkat ve özeni göstermek” şeklinde açıklanmaktadır. Larousse (1981), korumayı bir kimseyi ve bir şeyi dış etkilere karşı güvence altına almak, olarak tanımlamıştır. Uluslararası literatürde ise koruma conservation, preservation ve protection terimlerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Koruma kavramı mimari manada ise UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) tarafından “tarihi veya geleneksel alanlar ve çevrelerinin tanımlanması, onarımları, iyileştirilmeler, bakımları ve yeniden canlandırılmaları anlamına gelir” şeklinde tanımlanmıştır. Tüm bu tanımlamalar dikkate alındığında korumanın amacı kültür mirasının değerini anlama, onları sağlama alma ve bu değeri kaybetmeyecek şekilde bakım, onarım, restorasyon ve uyarılma müdahaleleri ile onları yaşatarak, sürdürmektir (Hasol, 2010; Orbaşlı, 2008; Tutkun, 2009; Yurttaş, 2018; Zakar, 2013).

Koruma bilincinin kökeni çok eskilere dayanmakla birlikte, çağdaş korumanın kuramsal temelleri XX. yüzyılda atılmıştır (Aydeniz, 2009). Koruma alanında uluslararası platformda kabul gören ilk bildirme 1931 yılında toplanan I. Uluslararası Tarihi Anıtların Korunması ile İlgili Mimar ve Teknisyenler Konferansı’nda (1931 Atina Konferansı) ele alınan kararların 1931 yılında yayınlanması ile yasal kimlik kazanan Carta Del Restauro’dur (Ahunbay, 1996; Çetin vd., 2019; Kamacı, 2014). Bu bildirmede, anıt korumanın tekniği ve yönetimine ilişkin ilkeler belirlenmiş, anıtlar ile anıt çevreleri de koruma altına alınması görüşü ele alınmış ve korumanın yasal ve yönetsel boyutuna değinilmiştir (Aydeniz, 2009; Çetin vd., 2019; Carta del Restauro, 1931). Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi’nin ikincisi 1964 yılında Venedik’te düzenlenmiş ve sonuç bildirgesi “Venedik Tüzüğü” adı altında yayımlanmıştır (Ahunbay, 1996). Bu tüzükte tarihi anıt kavramının kapsamı her türlü kentsel ve kırsal yerleşmeleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. (Aydeniz, 2009; Kamacı, 2014; Venedik Tüzüğü, 1964). Venedik tüzüğünün ardından tarihi anıt ve yerleşimlerin korunmasını sağlayacak uluslararası bir örgütün kurulması gerekliliği belirtilerek, 1965 yılında ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sit Alanları Konseyi) kurulmuştur. Uluslararası bir kuruluş olan ICOMOS ile koruma alanında ortak bir dil oluşturulması hedeflenmiştir. 1975 Avrupa Mimarlık Mirası yılı etkinlikleri kapsamında Amsterdam’da bir kongre düzenlenmiş ve sonuç metni olan “Amsterdam Bildirgesi” yayımlanmıştır. Bu bildirmede koruma ve

planlamanın bir arada ele alındığı bütünleşik koruma kavramına değinilmiş, bu kavram tüm boyutlarıyla (yasal, yönetsel, sosyal ve finansal) tanımlanmıştır (Aydeniz, 2009; Kamacı, 2014; Madran ve Özgönül, 1999; Amsterdam Bildirgesi, 1975). Tüm bu bildirme ve tüzüklere bakıldığında koruma kavramı süreklilik barındırmakta ve bünyesine yeni yorumlar ekleyerek değişimini sürdürmektedir (Yurttaş, 2018).

Türkiye’de koruma bilinci ile ilgili ilk yasal düzenleme Osmanlı Döneminde, 1869 tarihinde hazırlanan “Asar-ı Atika Nizamnamesi” ile yapılmıştır. Arkeolojik kazılar sonucu elde edilen taşınır öğelerin yurtdışına çıkışlarını engellemek üzerine hazırlanan düzenlemede yer alan maddeler 4 kez revize edilmiştir. Bu maddeler taşınır eski ve arkeolojik eserler ile ilgili olmakla birlikte taşınmazların korunması kavramı ise yetersiz kalmıştır (Akın vd., 2007; Aydeniz, 2009; Çetin vd., 2009; Kamacı, 2014; Tutkun, 2009). Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte kültürel mirasa yönelik tespit çalışmaları yapılmış ve eski eserler ile ilgili koruma encümleri ve GEEAYK (Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu) kurulmuştur. Kurumsal korumaya yönelik ilk kanun ise 1710 sayılı eski eserler kanunudur. Kanun ile taşınır ve taşınmaz eski eserler tanımlanarak, bu eserlerin tespit, tescil, korunma ve onarım işlerine ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Bu yasanın ardından Türkiye ICOMOS’a üye olarak, Atina ve Venedik Tüzükleri ile Amsterdam Bildirgesini kabul etmiştir. 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, 1983 yılında yürürlükten kaldırılmış, yerine 2863 Sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla GEEAYK kaldırılarak yerine Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu getirilmiş ve korunması gerekli kültür ve doğa varlıkları kavramları yeniden saptanmıştır (Akın vd., 2007; Çetin vd., 2019; Madran ve Özgönül, 2005; Tutkun, 2009).

Koruma sürecinin kurumsal gelişimi gibi neyin korunacağı konusu da sürekli gelişerek bugünkü geniş tanımına ulaşmıştır. Venedik tüzüğünde ortaya koyulan ‘anıt kavramı’ genişletilerek kültürel geleneklerle ilgili bütün varlıkları kapsamak üzere ‘kültürel varlık’ olarak tanımlanmıştır (Ahunbay, 2009; Madran ve Özgönül, 2005; Yurttaş, 2018; Zakar, 2018).

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanununa göre Kültür Varlıkları; "... tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel

açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.” olarak tanımlanmaktadır.

Taşınır kültür varlığı, müzelere konulabilecek tüm taşınabilir sanat eserlerini ifade ederken, taşınmaz kültür varlığı ise anıtlar, çevresel değerli yapılar ve sitlerden oluşmaktadır. Anıtlar ve çevresel değerli yapılardan tekil yapılar olarak bahsedilmektedir. Sitler doğal yapıda ya da insan yapısı ya da her ikisinin ortak ürünü olan alanlardır. Sitler türlerine göre tarihi, arkeolojik, kentsel, kırsal, karma olarak sınıflandırılmaktadırlar. Çalışma alanı tekil yapı düzeyinde olduğundan korumaya yönelik süreç tekil yapı düzeyinde anlatılacaktır (Ahunbay, 2007; Madran ve Özgönül, 2005; Zakar, 2018).

1.6.1. Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon

Korumaya yönelik süreç 2013 yılı ICOMOS Türkiye mimari mirası koruma bildirgesine göre; “...belgeleme, çözümleme, yorumlama, teşhis ve koruma yaklaşımının belirlenmesi, uygulamaya yönelik müdahale tanımlarının yapılması, uygulama ve izleme faaliyetlerinden oluşmaktadır.” olarak bahsedilmektedir.

Tekil yapıların koruma sürecindeki ilk aşama tescil ve tespit işlemleridir (Madran ve Özgönül, 2005). Bu aşamada yapı hakkındaki bilgilere ulaşmak hedeflenmektedir. Yapının tarihçesi, estetik özellikleri ve değeri, teknik özellikleri (yapım tekniği, malzemesi, taşıyıcı sistemi) ve yasal statüsü incelenmelidir. Yapının zaman içinde geçirdiği deprem, yangın ve onarımları saptamak ve yapının ilk durumunu anlayabilmek için fotoğraf, çizim, gravür, resim, gazete, anı-hatıra vb. öğelerden yararlanılmaktadır. Yapı ve yakın çevresinin özelliklerinin belirlenmesinin yanı sıra, yapının banisi ve yapı üzerinde önemli rolleri bulunan kişiler hakkındaki bilgilere ulaşılması sağlıklı bir koruma süreci için gereklidir. Tüm bu bilgiler sistematik olarak düzenlenerek yapı tescil fişi oluşturulur. Belgeleme ve araştırma aşamasının ardından sırasıyla rölöve ve restitüsyon çalışmaları ile restorasyon projesi kısımları gelmektedir (Ahunbay, 1996; Yurttaş, 2018).

Rölöve: yapının mevcut halini yansıtan; mimari, taşıyıcı ve malzeme özellikleri ile hasar durumu hakkında bilgileri içeren ölçekli çizimler olarak tanımlanmaktadır. Her detay ölçülerek hazırlanan rölöve çizimlerinde, cepheler, planlar, görünüşler, yeterli sayıda kesitler ve detaylar mutlak öğelerdir (Ahunbay, 1996; Hasol, 2010; Kuban, 2007).

Restitüsyon: sonradan değişikliğe uğramış, kısmen yıkılmış ya da yok olmuş yapıların, ilk tasarımlarındaki ya da belirli bir tarihteki durumlarının; plan, kesit, görünüş ve aksonometrik çizimlerle, maketle ya da modellerle anlatılmasıdır. Bu kapsamda arşiv araştırmalarından, yapıdaki izlerden ve çeşitli belgelerden yararlanılmaktadır (Ahundbay, 1996; Hasol, 2010; Kuban, 2007).

Restorasyon: belgeleme ve rölöve aşamasında toplanan bilgiler dahilinde ve restitüsyon aşamasında yapılan karşılaştırmalar doğrultusunda; estetik, tarihsellik gibi değerlerini barındıran yapının ömrünün uzatılmasını sağlayan teknik ve mimari müdahalelerin tümü olarak tanımlanmaktadır. Yapıya müdahale edilmesi gerektiğinde, müdahale türleri başka bir ifade ile restorasyon teknikleri; bakım, onarım, iyileştirme, temizleme, sağlamlaştırma-güçlendirme, bütünleme, yenileme, yeniden yapım, çağdaş ek, taşıma, anastilosis olarak belirtilmektedir (Ahundbay, 1996; Hasol, 2010; Kuban, 2007; Tutkun, 2009).

Bakım; yapının sürekli kontrol altında tutularak doğabilecek hasarlara karşı önceden müdahale edilebilmesi olarak tanımlanmaktadır. Sürekli bakım ile kültür yapısı sağlıklı bir şekilde yaşatılması hedeflenmektedir (Ahundbay, 1996; Hasol, 2010; Kuban, 2007).

Onarım; hasar görmüş yapının içinde bulunduğu bozulma durumunu gidermeye yönelik her türlü müdahale yöntemidir (Kuban, 2007).

İyileştirme; yapıların terk edilmelerinin önüne geçmek ve kullanılmalarını artırmak amacıyla eksikliklerinin giderilmesi veya ıslah edilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Temizleme; çevre koşullarının etkisi altında, binada kullanılan malzemelerin yüzeyinde ve yüzeye yakın bölgelerinde oluşan kirliliğin (toz, kir, is, tuz, biyolojik kirlilik vb.) mekanik, kimyasal, biyolojik yöntemler ile ortadan kaldırılarak arındırılması işlemidir (Yurttaş, 2018; Zakar, 2013). Ayrıca temizleme; özgün mimariye uymayan, kötü kalite, uygunsuz malzeme ve niteliksiz işçiliğe sahip eklerin, yapıdan arındırılması anlamını da taşımaktadır (Kudde, 2007).

Sağlamlaştırma-güçlendirme; yapının strüktürel bütünlüğünü sağlayabilmek amacı ile özgün veya yeni yapım detayı ya da malzemenin kullanıldığı yöntemdir. Sağlamlaştırma ve güçlendirme yapının malzemesinde, taşıyıcı sisteminde ve üzerinde bulunduğu zeminde uygulanabilmektedir (Yurttaş, 2018; Zakar, 2013).

Bütünleme; hasar görmüş ya da kısmen yıkılmış yapıların özgün karakterine uygun olarak, tercihe göre geleneksel ya da çağdaş malzemeler kullanılarak yeniden tamamlama yöntemidir.

Yenileme; eskimiş, özelliklerini kaybetmiş bir yapı parçasının, elemanının veya sisteminin yerine aslına uygun olarak yenilerinin getirilmesi olarak açıklanmıştır. Yenilemede esas olan mevcut olanın yenisi ile değiştirilmesidir (Ahundbay, 1996; Kuban, 2007).

Yeniden yapım; yitirilmiş olan kültürel varlığın, özgün durumuna ait güvenilir belgelere dayanılarak tamamen veya kısmen yapılmasıdır. Ahunbay (1996), kopyasını yapmanın ancak çok özel durumlarda kabul edilebilir olduğunu vurgulamaktadır.

Çağdaş ek; tarihi yapıyı günümüz işlevselliğine adapte edebilmek adına teknolojik malzeme ve strüktür yardımıyla yeni ekler yapılmasıdır (Yurttaş, 2018; Zakar, 2013).

Taşıma; orijinal mekânında varlığını sürdüremeyecek olan yapının bulunduğu çevreden başka bir yere nakledilmesi olarak tanımlanmaktadır (Yurttaş, 2018; Zakar, 2013).

Anastilosis; arkeolojik alanlarda mevcut ancak birbirinden ayrılmış olan parçaların bir araya getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Tutkun, 2009).

1.6.2. Yeniden Kullanım

Kültürlerin sürekli değişim içerisinde bulunduğu bir ortamda, tarihi çevre ya da yapıların korunması ve kullanım sürekliliğinin sağlanması; bakım, onarım, restorasyon ve uyarılma müdahaleleri ile mümkün olmaktadır (Tutkun, 2009). Bakım, onarım ve restorasyon kavramlarından önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Yeniden kullanım üzerine yapılan incelemelerde birçok farklı tanım ile karşılaşılması ve bu kavramların birbiri yerine kullanılması söz konusudur. Çoğu durumda yapılara uygulanan müdahale ve bu müdahalenin amacı aynı olsa dahi kullanılan terim değişiklik göstermektedir. Tez kapsamında konuyla ilgili kavramlar analiz edilmiştir (Zakar, 2018).

- Uyarılma (Adaptation), yeni bir kullanım veya yeni bir amaca yönelik uygun hale getirme ve farklı şartlara uyum sağlamak amacıyla değiştirme şeklinde tanımlanabilir.
- Yeniden uyarılma (Readaptation), bir şeyi yeniden uyarılma ve ya uyarılma durumuna getirme olarak tanımlanabilir.
- Dönüştürme (Conversion), bir şeyi değiştirmek veya değişerek bir şekilden başka bir şekle geçmesine neden olmak şeklinde tanımlanabilir.

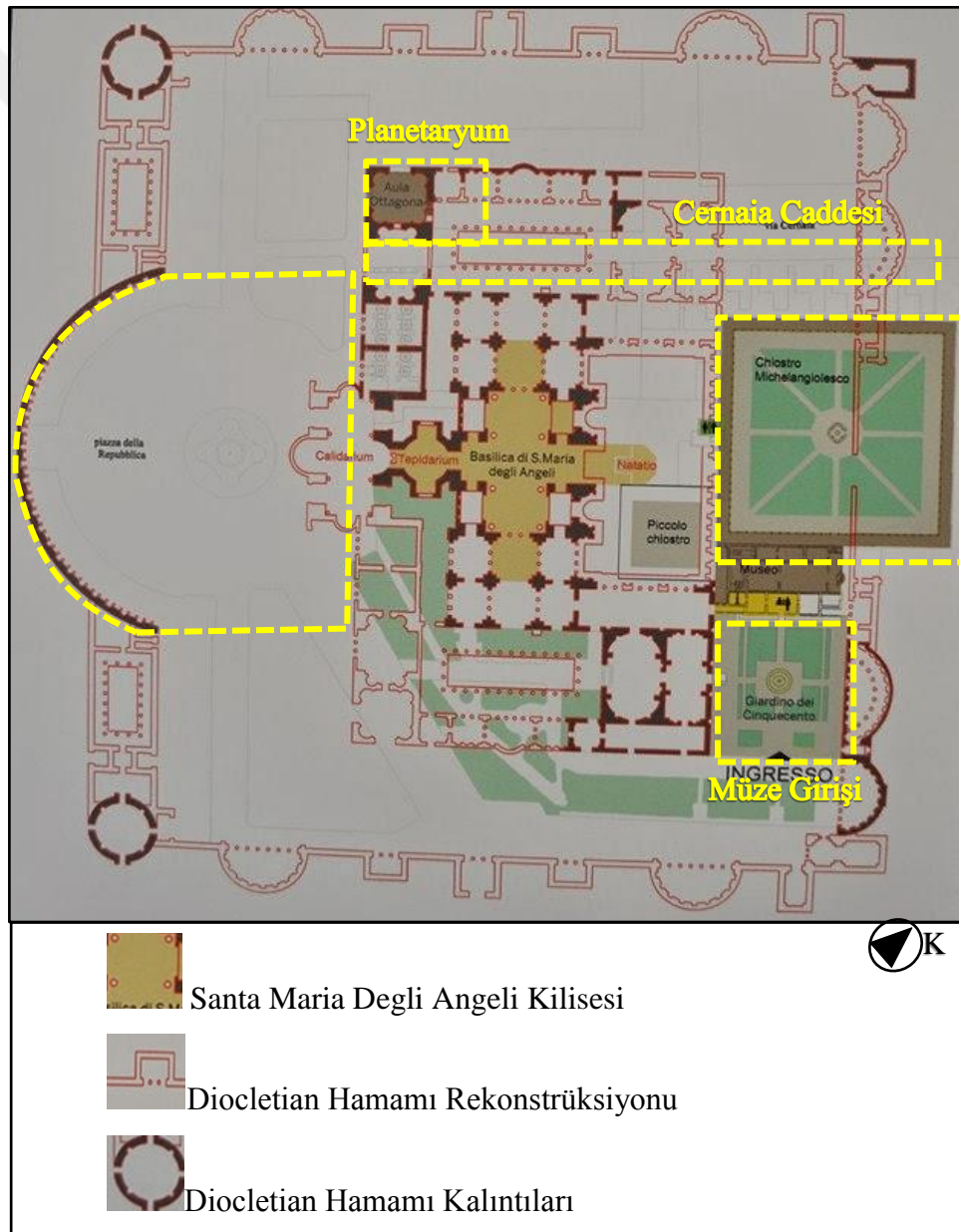
- Güncelleme (Upgrading), bir şeyin bileşenlerini arttırarak veya değiştirerek (araç ve donanım bağlamında) geliştirip daha yüksek bir düzeye getirmek şeklinde tanımlanabilir.
- Tazeleme, yapıyı canlandırma (Refurbishment), bir şeyin temizlenmesi, dekore edilmesi ve yeni donanım ve olanaklar dahilinde işleme tutulması olarak tanımlanabilir.
- Yeniden kullanım (Reuse), orijinal amacıyla ya da farklı amaca hizmet eden öğeleri kullanma eylemi ya da uygulaması şeklinde tanımlanabilir.

Tüm bu kavramlara ek olarak yeniden kullanıma adaptasyon veya uyarlanabilir yeniden kullanım olarak tanımlanan (adaptive reuse) kavram ile karşılaşılmaktadır (Aydın ve Yıldız, 2010; İslamoğlu, 2018). Bu doğrultuda uyarlanabilir yeniden kullanım “bir binanın yeni şartlar ve gerekliliklere uymak üzere, uyarlanması, yeniden kullanımı ve güncellenmesi amacıyla; kapasitesini, işlevini veya performansını değiştirmeye yönelik her tür yapım ve müdahale işlemi” şeklinde tanımlanmaktadır (Zakar,2018).

Korumanın bir bileşeni olarak ele alınan yeniden kullanım ile; anıtsal yapıya yeni etkinlikler dahil edilerek, kentin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını canlandırmak amaçlanmaktadır. Ayrıca anıtsal yapının tarihi, estetik ve özgünlük gibi değerleri korunarak çağdaş yaşam sürecine dahil edilmesi sağlanmaktadır (Aydın ve Yıldız, 2010). Kullanıma yeniden açılan yapının devamlılığı için Ahunbay(2006), yapının kent içinde yaşam bulması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda dikkat edilmesi gereken nokta ise yeniden kullanıma açılan yapının adaptasyon sürecidir. Bu süreçte alışlagelmiş olan planlamanın yani işleve göre çevre-bina-mekan tasarımının dışına çıkılmaktadır. Var olan mekâna, mekan organizasyonuna, çevresel faktörlere, kentsel gereksinimlere, sosyal ve ekonomik faktörlere, restorasyon ilkelerine ve yasa/yönetmeliklerine uygun işlev arayışı gündeme gelmektedir. Belirlenen işlevin sürekliliğinin sağlanabilmesi içinde, işlevin kullanıcı istek ve ihtiyaçlarına cevap verebiliyor olması gerekmektedir (Aydın ve Yıldız, 2010; İslamoğlu, 2018).

Kalman (2010) yeniden kullanıma adaptasyonda, mimari yapı ve işlevi birbirinden ayrılmaz olarak tanımlamaktadır. Mimari yapı ve işlevin birbiri ile uyumu için; iki bölümlü analiz çalışması yapılması gerekliliğini vurgulamaktadır. Birinci bölümde mekânsal ve yapısal özelliklerini, sınırlarını ve genişleme potansiyelini ortaya koyan ayrıntılı bir bina analizi; ikinci bölümde ise kullanıcı ihtiyaç analizi yer almaktadır (Altan ve Özsoy, 2017;

1983 yılında rehabilitasyon çalışmaları gerçekleştirilen hamam, günümüzde Roma Ulusal Müzesi, Santa Maria Degli Angeli Kilisesi ve Michelangelo Manastırı olarak kullanılmaktadır. Rehabilitasyon çalışmaları kapsamında; planetaryum olarak kullanılan alanda uygulanmış olan çeşitli üçgenlerden oluşan metal strüktürün korunmasına karar verilmiştir. Strüktürün taşınması için kirişler yerleştirilmiştir. Planetaryumun kubbesinde yer alan ve kapatıldığı tespit edilen fener tekrardan açılmıştır. Kubbenin bitiş noktasında yer yer ayrılmalar gözlemlendiğinden, bunlar pirinç vida ile tutturulmuş, sonra da çimento şerbeti ile aralardaki boşlukla doldurulmuştur. Kubbenin harcı toz haline geldiğinden, enjeksiyon işlemi yapılarak yapı malzemesi güçlendirilmiştir.

Şekil 28. Diocletian hamamı planı (URL-16).

Şekil 29. Diocletian hamamı planetaryumu (URL-17).

Hamamın strüktürü açısından kapsamlı çalışmalar yapılmış ve yapı strüktürü çelik çubuk ve tellerle güçlendirilmiştir. Zemin güçlendirme çalışmaları kapsamında ortaya çıkan Diocletian Dönemi öncesi kalıntılar, ziyaretçilere gösterilmesi için şeffaf kaplamalı, çelik taşıyıcılı bir köprü oluşturulmuştur (Kuleli, 1998).

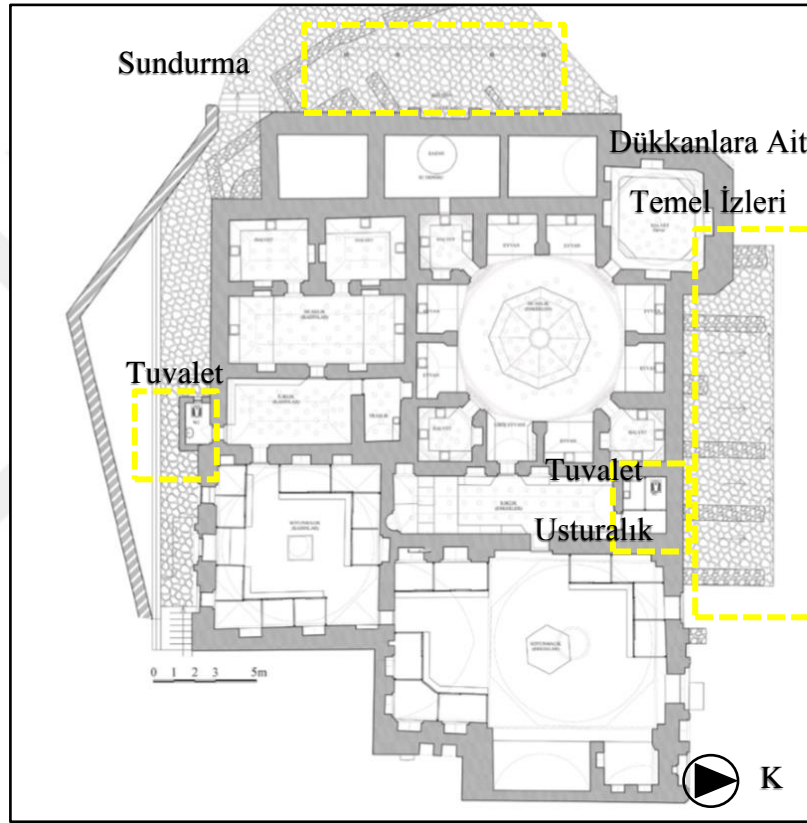
1.6.3.2. Tire Yalınayak Hamamı

Tire Yalınayak hamamınının, İzmir ilinin Tire ilçesinde, yapım tarihi kesin olarak bilinmemekte birlikte XV. yüzyılda inşa edildiği vakfiye kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Şekil 30. Tire Yalınayak hamamı (URL-18).

Çifte hamam olarak inşa edilen Yalınayak Hamamının, erkekler bölümünün sıcaklığı haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip iken, kadınlar bölümünün sıcaklığı ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tiptedir. Hamam, İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 1991 tarihindeki kararı ile "korunması gerekli birinci grup yapı" olarak tescillenmiştir. 2012 yılında gerçekleştirilen rölöve ve restorasyon çalışmaları kapsamında özgün işlevine devam eden yapı, kadınlar hamamı olarak hizmet vermektedir.

Şekil 31. Yalınayak hamamı restorasyon planı (Çakmak, 2019).

Restorasyon projesi kapsamında; hamamın kuzey cephesine ait konutun kaldırılması ile beş adet dükkâna ait temel ve duvar izlerine ulaşılmıştır. Ortaya çıkan bu izler hakkında yeterli veri bulunmadığından konservasyonları yapılarak korunmalarına karar verilmiştir. Hamamın soğukluk mekanlarının kubbeleri kiremitle kaplanarak, aydınlatılmaları için geleneksel formda fener önerisi getirilmiş ve uygulanmıştır. Hamamın sıcaklık, ılık ve diğer mekanlarının örtüsü özgünde olduğu gibi sıvalı bırakılmıştır. Hamamın odunluk ve ocağını kapsayacak nitelikte sundurma uygulaması gerçekleştirilmiştir.

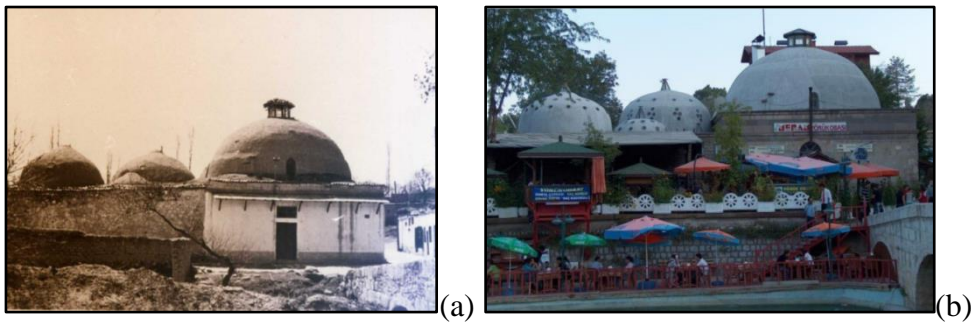

Şekil 32. Yalınayak hamamı batı cephesindeki sundurma (Çakmak, 2019).

Erkekler bölümünün ılıklik mekânının güney duvarında yer alan ayna taşı, usturalığın bu alanda, tuvaletin ise kuzeyde yer aldığını göstermektedir. Bu doğrultuda, tuvalet ve usturalığın ince bir duvarla ayrılması, ayna taşının alt kesimine bir mermer kurna yerleştirilmesi, kurnanın gerisine bir oturma sekisi yapılması öngörülerek uygulanmıştır. Hamamın kadınlar bölümünde ise, ılıklik mekânının güneydoğu köşesinde sonradan kapatılmış bir açıklığın izlerine ulaşılmıştır. Bu doğrultuda 2,00 x 1,50 m boyutlarında, yapıyla yarışmayacak ve dönem yanlıgısı yaratmayacak bir tuvalet önerisi getirilmiş ve uygulanmıştır (Çakmak, 2019).

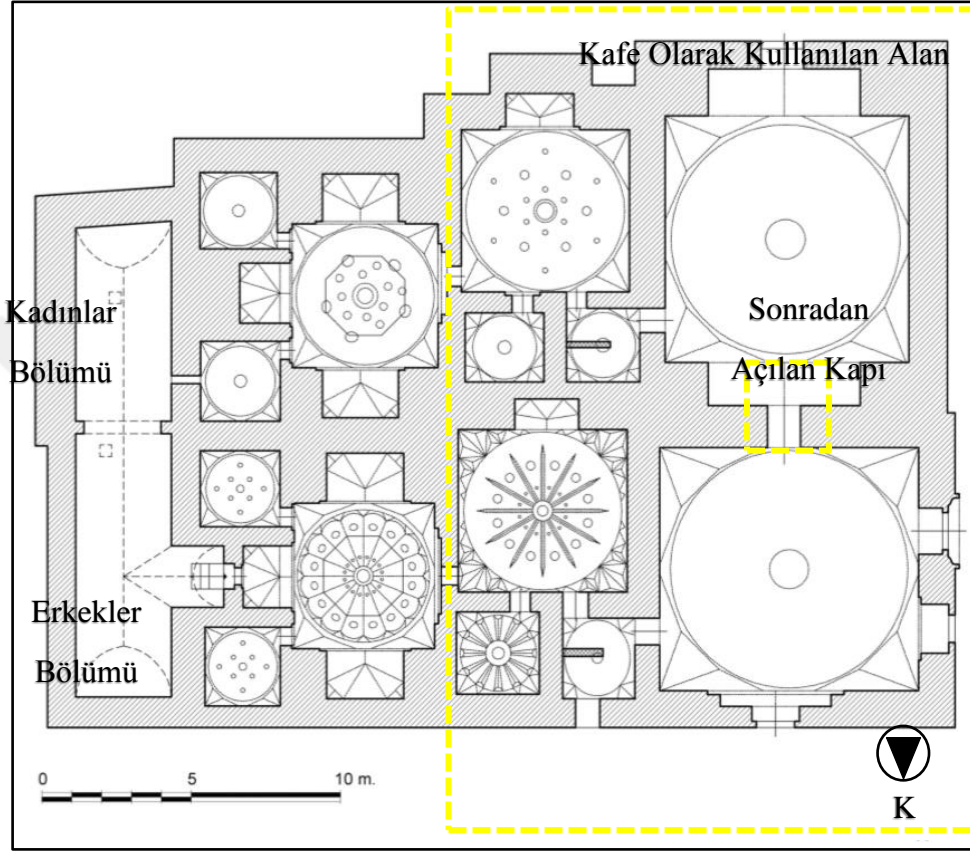
1.6.3.3. Meram Hasbey Hamamı

Hasbey Hamamı, Konya ilinin Meram ilçesinde, 1423-24 yılları arasında Hasbeyoğlu Mehmet tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.

Şekil 33. (a) Meram Hasbey hamamı, (b) Meram Hasbey hamamı genel görünüş (Emiroğlu, 2010).

Çifte hamam olarak inşa edilen Hasbey Hamamının, kadınlar ve erkekler bölümlerinin sıcaklıkları, üç eyvanlı, iki köşe halvetli tiptir. Hamam yapısı günümüzde kafeterya olarak kullanılmaktadır.

Şekil 34. Meram Hasbey hamamı planı (Emiroğlu, 2010).

Yeniden işlevlendirme çalışmaları kapsamında, hamamın soğukluk ve ılıklik mekanları kafeterya olarak, sıcaklık mekanı ise mutfak olarak kullanılmaktadır. Erkekler ve kadınlar bölümü soğukluğu, güney duvarına sonradan açılan bir kapı birbirlerine bağlanmıştır. Yeni işlev doğrultusunda soğukluk mekânında çay ocağı bulunmaktadır. Hamamın soğukluk ve ılıklik mekanlarının zeminleri laminant parke ile, tuvaletleri de seramikle kaplanmıştır.

Şekil 35. (a) Soğukluk mekanı, (b) Ilıklık mekanı (Mazlum, 2019).

1.6.3.4. Erzurum Gümrük Hamamı

Gümrük hamamı, Erzurum ilinde, XVIII. yüzyılda inşa edilmiştir.

Şekil 36. Gümrük Hamamı (Çınar, 2012).

Soğukluk, ılıkık, sıcaklık ve külhan mekanlarından meydana gelen hamamın sıcaklığı, üç eyvanlı, iki köşe halvetli tiptir. 1976 tarihinde korunması gereken kültür varlığı olarak tescil edilen hamam yapısı, 2005-2006 yılları arasında Erzurum Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Yeniden kullanıma açılmayan yapı atıl durumda bulunmaktadır.

Restorasyon projesi kapsamında, hamamın beden duvarları yenilenmiş, derz onarımları gerçekleştirilmiş ve yıkılan alanlar yeniden yapılmıştır. Yapının üst örtüsünü

kaplayan toprak dolgu temizlenerek, ortaya çıkarılmıştır. Hamamın kubbelerinin üzeri sıvanarak kiremitle kaplanmıştır. Soğukluk mekânında yer alan aydınlık feneri yenilenerek, yapının bacaları tamamlanmıştır.

Şekil 37. Gümruk hamamı restorasyon sonrası (Çınar, 2012).

Hamam yapısının; sıcaklık mekânın kubbesine fil gözleri, bacalarına metal çerçeve ve sıcaklık mekânındaki göbek taşına, duvarların yarısına ve sekilere mermer kaplama eklenmiştir. Bu eklemelerin yanı sıra hamamın bazı bölümleri değiştirilmiştir. Yapının ikinci soğukluğunun ahşap kirişlemeli tavan örtüsü yerine tonoz örtü ve taş kurnaları yerine mermer kurnalar yapılmıştır (Çınar, 2012).

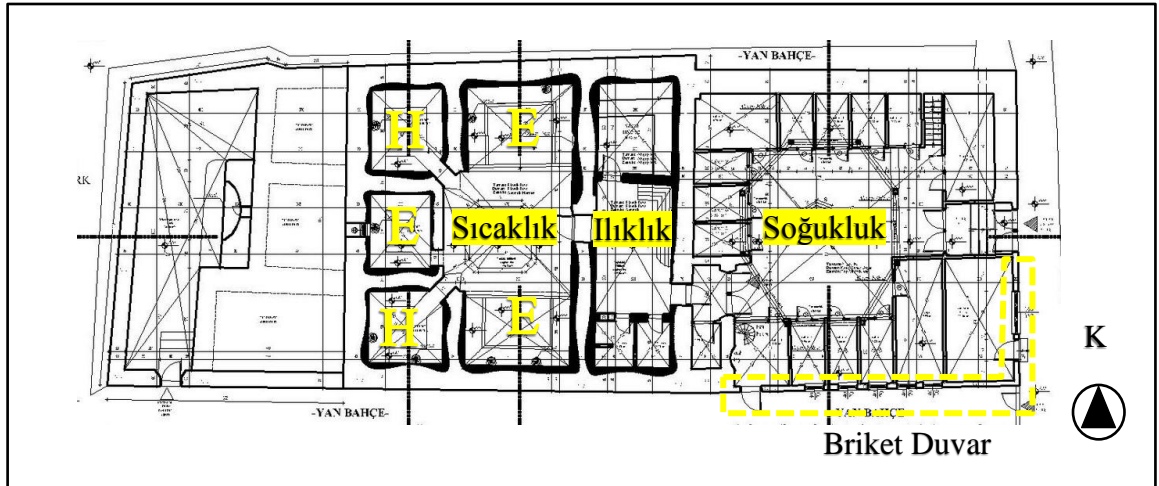
1.6.3.5. Gerede Yukarı Hamam

Gerede Yukarı Hamamı, Bolu ilinin Gerede ilçesinde yer almakta, ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Şekil 38. Grede Yukarı hamam (URL-19).

Soğukluk, ılıklik, sıcaklık ve külhan mekanlarından oluşan hamamın sıcaklığı üç eyvanlı, iki köşe halvetli tiptir. Günümüze dek farklı dönemlerde yapılan onarımlar ve tadilatlarla büyük ölçüde kullanım sürekliliği olan bir yapıdır.

Şekil 39. Grede Yukarı hamam planı (URL-20).

Hamam yapısının batı ve güney duvarının bir kısmı, 1942 yılında geçirdiği deprem ile yıkılmıştır. Gerçekleşen deprem sonrası yıkılan güney duvarı dönemin yapım tekniği ile briket ile örtülmüştür. Yapı son yıllarda sıvanarak beyaz boyanmıştır. Hamamın örtü

sistemi yapılan onarımlar doğrultusunda kırma ahşap çatı olarak değiştirilmiş ve alaturka kiremit ile kaplanmıştır.

Şekil 40. Soğukluk mekânı (URL-21).

Soğukluk mekânında yer alan şirvanın hamama sonradan dahil olduğu düşünülmele birlikte dönem eki olarak kabul edilmiştir. Yapılan onarımlar ile beyaz olan boyası kaldırılmıştır. Aynı mekânda yer alan altıgen kaideli mermer fiskiyeli havuz ise, son yıllarda yapılmış olup, orijinalindeki varlığı bilinmemektedir (Dikmen ve Toruk, 2018).

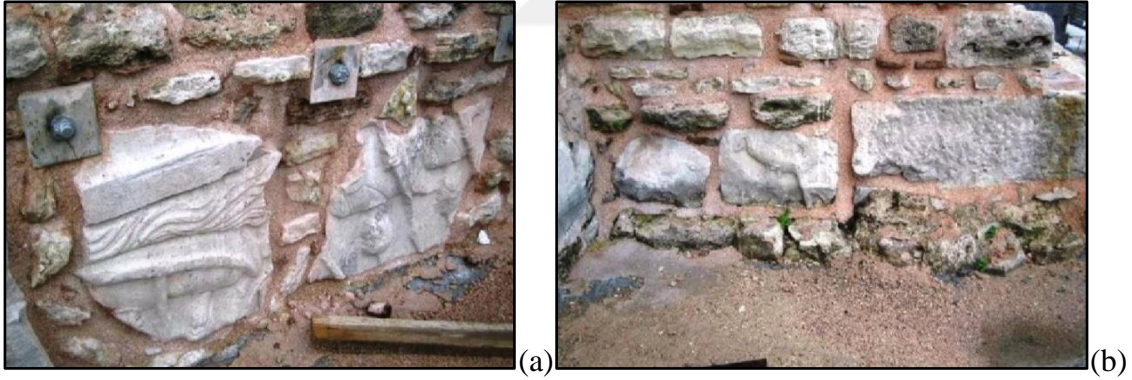
1.6.3.6. II. Bayezid Hamamı

II. Bayezid Hamamı, İstanbul ilinin Fatih ilçesinde, XVI. yüzyılda inşa edilmiştir. Çifte hamam olarak inşa edilen II. Bayezid Hamamının, kadınlar ve erkekler bölümlerinin sıcaklıkları, haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tiptir. 2006 yılında başlayan restorasyon çalışmaları doğrultusunda hamam yapısı, kent mirası merkezi kapsamında Türk Hamamı Müzesi olarak işlevlendirilmiştir.

Şekil 41. II. Bayezid Hamamı (URL-22).

Restorasyon projesi kapsamında, hamamın zemininde çelik bağlantı çubukları ile güçlendirilme yapılmıştır. Bu çubuklar karot ile açılan deliklerden geçirilerek birbirine plakalar ve ankraj demirler ile bağlanmıştır. Bu işlem Theodosius Zafer Takı'na ait frizlerin açıkta kalacağı şekilde gerçekleştirilmiştir.

Şekil 42. (a), (b) Temel duvarlarında yapılan ankraj uygulaması (Alkan, 2015).

Türk Hamamı Müzesi olarak işlevlendirilen yapının, fuaye alanı olarak soğukluk mekanı kullanılmıştır. Bu bağlamda şirvan tasarlanması öngörülen yapıya, analogi çalışması yapılarak geleneksel şirvan tasarlanmıştır. Kadınlar bölümündeki soğukluk mekânına ise, müze ziyaretçilerinin oturması için ahşap bekleme sedirleri yapılması planlanmıştır. Sergilenmek amacıyla konulacak eşyalar için taşınabilir vitrinler tasarlanmıştır (Alkan, 2015).

Araştırma kazıları sonucu ortaya çıkarılan külhan ve odun deposunun dış duvar hattı sınırlarında çağdaş ek yapılmasına karar verilmiştir. Geleneksel malzeme kullanılarak yapılan mekânın kafeterya olarak işletilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, su deposunun döşemesinde ortaya çıkarılan orijinal su kazanı üzerine gelen kısım, cam ile örtülerek sergilenmiştir (Alkan, 2015).

Şekil 43. Çağdaş ek (Alkan, 2015).

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

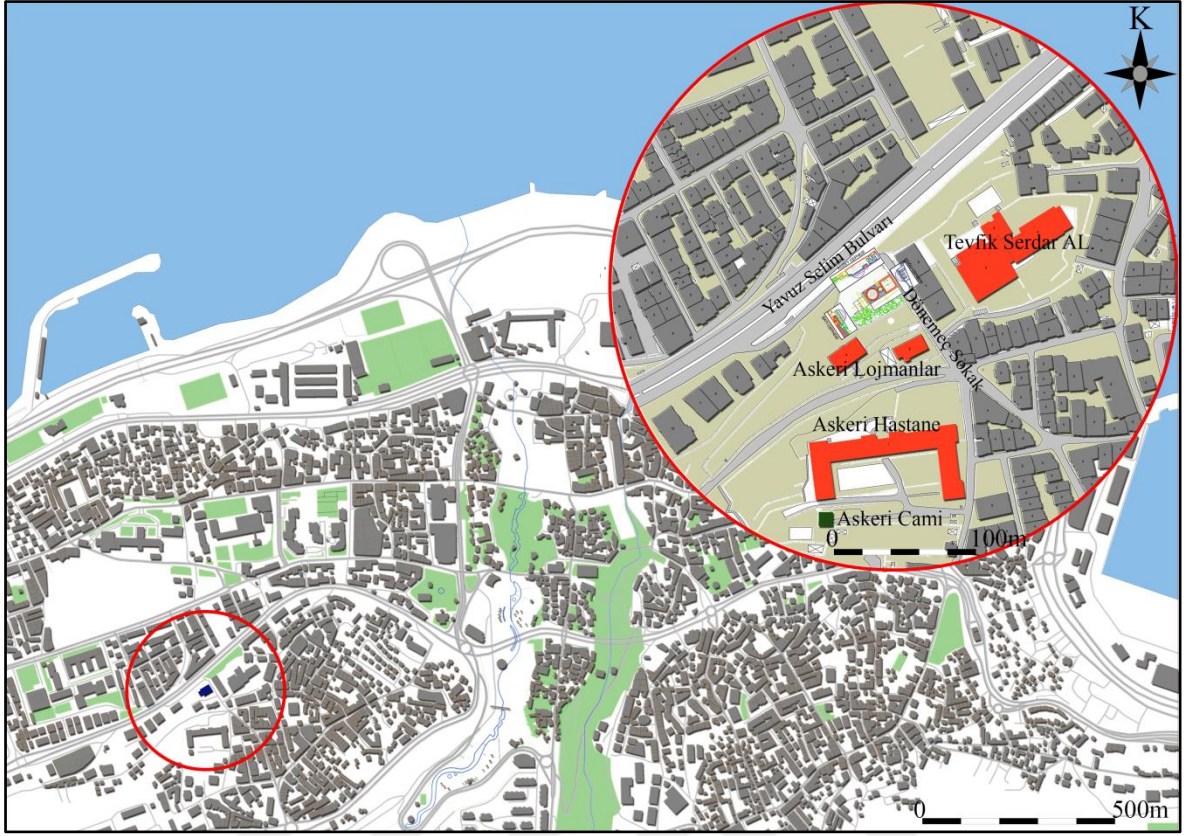
2.1. Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Hamam yapılarının incelenmesi ve yeniden kullanımlarının değerlendirilmesi yapıldıktan sonra, çalışma sınırları doğrultusunda Hasan Paşa (Askeri) Hamamı ele alınmıştır. Belirlenen yapı hakkında literatür taraması yapıldıktan sonra, yasal statüsü ve çevre ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Yapı yerinde tespit ve gözlem edilmiştir. Yapının mimari özellikleri incelenerek, malzeme ve bozulma analizleri çizimlerle desteklenmiştir. Yapının zaman içerisinde geçirdiği somut ve soyut değişiklikler dönemsel olarak tespit edilerek restitüsyon çalışması yapılmıştır. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı hakkında yapılan tüm bu çalışmalar doğrultusunda, hamamın yeniden kullanılması değerlendirilerek, çözüm önerileri getirilmiştir.

2.2. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı

2.2.1. Genel Bilgiler

Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, İnönü mahallesinde, Yavuz Selim Bulvarından yaklaşık 100 metre içeride yer almaktadır. Yapı, Tevfik Serdar Anadolu Lisesinin batısında, İnönü Mahallesi, 1273 ada, 123 parselde yer almaktadır. Bulunduğu yapı adası, kuzey ve doğuda Dönemeç Sokak, güneyde İlkadım Sokak ile çevrilidir.

Şekil 44. Vaziyet planı

Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, II. Abdülhamit zamanında, dönemin Fırka Komutanı olan Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Horuloğlu (1983), hamamın 1883 yılında tamamlandığından ve komutanın adıyla anıldığından bahsetmektedir. Hamamının, Askeri Kışla (Sarı Kışla), Askeri Hastane, Askeri Cami ve 2 tane çeşmeden oluşan yapı kompleksinin bir parçası olduğu bilinmektedir (Demirkaya, 2014; Horuloğlu, 1983; Karpuz, 1989). Günümüzde Sarı Kışla binasının yıkıldığı, Askeri Hastanesinin, konuk evi olarak hizmet verdiği bilinmektedir.

Şekil 45. Asker(Sarı) Kışla (Bölükbaşı, 2016).

Sadece askerlerin kullanımına ait olan Hasan Paşa (Askeri) Hamamı ise, Özel (Hususi) hamamlar kategorisinde yer almaktadır. Kitabesi bulunmayan hamam yapısı hakkında, Trabzon Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde yapılan görüşmede hamamın vakıf kaydının bulunmadığı belirtilmiştir. Trabzon Valiliği, Milli Emlak Müdürlüğü'nde yapılan görüşmede, hamam yapısının içinde yer aldığı İnönü Mahallesi, 1273 ada, 123 parselin hazineye devredildiği ifade edilmiştir. Yapılan incelemelerde yaklaşık 30 yıl öncesine kadar hamam olarak kullanılan yapının, günümüzde terk edildiği bilinmektedir.

Hasan Paşa (Askeri) Hamamını içeren çalışmalar şu şekildedir;

Horuluoğlu'nun (1983), yazdığı "Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri" adlı eserde Hasan Paşa (Askeri) Hamamı yer almaktadır. Hamamın mimari özelliklerinden bahseden eserde, soğukluk mekânın iki katlı olduğundan, sıcaklık mekânında ise bir halvet ve sekiz kurnanın bulunduğu bahsedilmiştir. Burada halvet olarak bahsedilen mekânın sıcaklığın ana mekanı olduğu düşünülmektedir.

Karpuz'un (1989), hazırladığı "Trabzon'daki Türk Devri Hamamları" adlı eserde Hasan Paşa (Askeri) Hamamı yer almaktadır. Hamamın mimari özelliklerinden

bahsedilmiş, son dönemde yapılan ekler hakkında bilgi verilmiştir. Bu eserde, hamamın fotoğraflarına ek olarak restitüsyon denemesine de yer verilmiştir.

Hamam yapısını ve yakın çevresini gösteren ve ulaşılabilen en eski fotoğraf Yıldız Sarayı Albümünde yer alan fotoğraftır. Ulaşılabilen diğer fotoğraflar ise şekil 47-48'de gösterilmiştir.

Şekil 46. Üstte Sarı (Askeri) hastane, ortada Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, altta depolar, Yıldız Sarayı Albümü (URL-23).

Şekil 47. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı (URL-24).

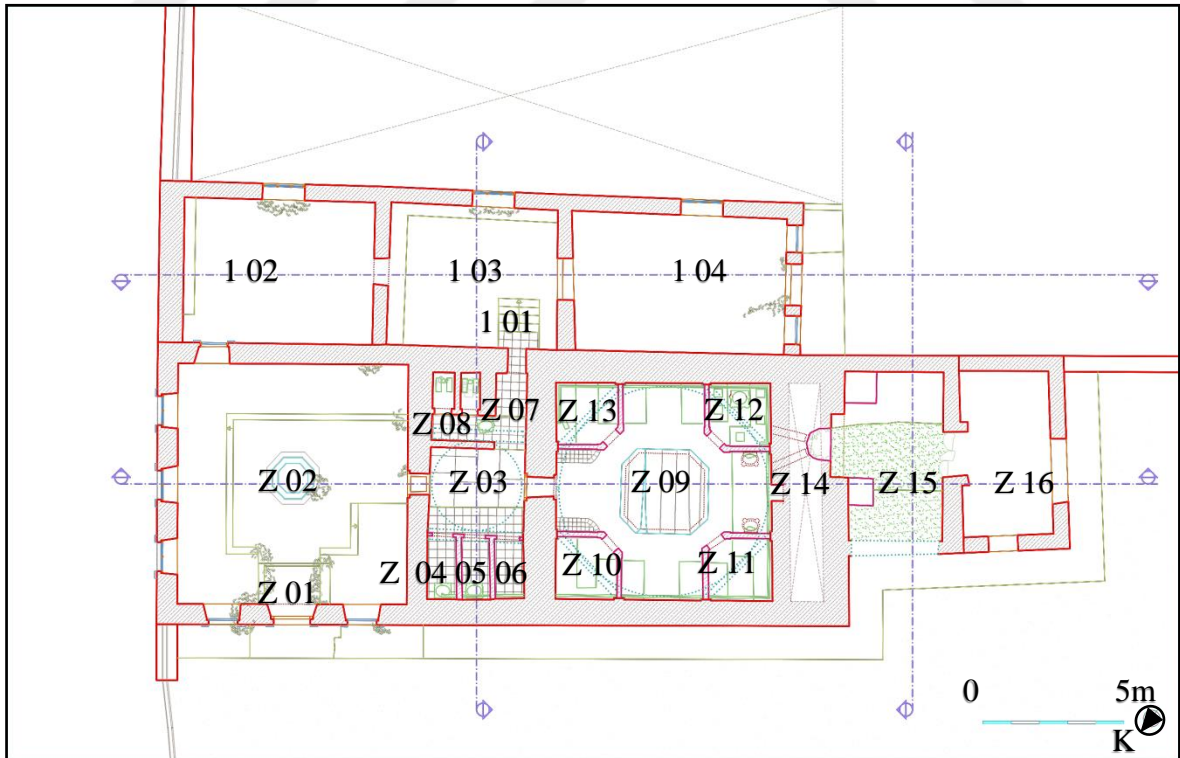
Şekil 48. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı (Karpuz, 1998).

Hasan Paşa (Askeri) hamamına ait olan çalışmalar, fotoğraflar ve yapıdan elde edilen izler doğrultusunda hamamın mevcut özellikleri ile yapıda görülen hasar türleri ve nedenleri incelenmiştir.

2.2.2. Mevcut Durum/ Rölöve Analizi

2.2.2.1. Mekânsal Özellikler

Hamam soğukluk, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Hamamın güney ve batı cephelerine sonradan yapılan ekler bulunmaktadır. Külhan bölümünün zemin kat kotunun altında kalması ve güney yönüne yapılan ilave bölüm doğrultusunda plan şeması incelenmiştir. Bu bağlamda zemin kat kotunda; Z 01 Giriş Holü, Z 02 Soğukluk Mekânı, Z 03 Ilıklık Mekânı, Z 04-05-06 Usturalık, Z 07 Geçiş Holü, Z 08 Hela, Z 09 Sıcaklık Mekânı, Z 10-11-12-13 Halvet Hücreleri, Z 14 Su Deposu, Z 15 Külhan, Z 16 Ek Oda bulunmaktadır. 1. kat kotunda sonradan ilave edilen; 1 01 Merdiven, 1 02-03-04 Ek Odaları bulunmaktadır.

Şekil 49. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, plan/rölöve

Z 01 Giriş Holü; hamamın kuzey cephesinde yer almaktadır. Giriş holüne 2 basamaktan sonra ulaşılmaktadır. Basık kemerden oluşan giriş kapısının kanatları bulunmamakla birlikte, ahşap kasası ise harap durumdadır. Giriş kapısının yüksekliği 315 santimetredir. Kapı eşiğinden geçilerek Z 02 numaralı mekâna ulaşılmaktadır.

Z 02 Soğukluk Mekânı; giriş holünden geçilerek ulaşılmaktadır. 69,5 m² alana sahip olan mekânın duvar yüksekliği 540 santimetredir. Üst örtüsü yıkılmış olan mekânın zemin kaplaması mozaik, duvarları ise alçı sıvadan oluşmaktadır. Mekânın kuzey, doğu, güney ve batı yönlerinin bir bölümünü çevreleyen mozaik kaplama seki yer almaktadır. Ortada fiskiyeli havuzu bulunmakla birlikte, fiskiyesi kırık bir vaziyette zeminde bulunmaktadır. Kuzeyde 4 tane (P1), doğuda 3 tane (P1) ve güneye 1 tane (P6) pencere boşluğu yer almaktadır. Doğu ve güney yönlerinde sonradan kapatıldığı anlaşılan (P1 ve P5) pencere izlerine rastlanmaktadır. Soğukluk mekânının batı yönünden Z 03 numaralı mekana ulaşılmaktadır.

Z 03 ılıkılık Mekânı; soğukluk mekânın batı yönünde yer almakta ve basık kemerli kapı boşluğundan geçilerek ulaşılmaktadır. 27,1 m² alana sahip olan mekânın ortası kubbe ile örtülüdür. Kubbe üzerinde 26 adet fil gözü yer almaktadır. Kuzey ve güney yönlerinde yer alan mekânların üzeri ise beşik tonoz ile örtülüdür. Güney yönünde yer alan beşik tonozun bir bölümünde beton ek yer almaktadır. Tavan yüksekliği kubbe tepe noktasında kadar 660 santimetredir. Mekânın zemin kaplaması sökülmiş, duvarları ise yarıya kadar seramik ve alçı sıvadan oluşmaktadır.

Z 04-05-06 Usturalık Mekânları; ılıkılık mekânın kuzey yönünde bulunmaktadır. Her biri yaklaşık olarak 2 m² den oluşan bu mekânlar zeminden 45 cm yükseklikte yer almaktadır. Beşik tonoz ile örtülü mekânların, örtüsü üzerinde 9 adet fil gözü yer almaktadır. Mekânın zemini 33*33 cm mozaik karodan, duvarları ise yarıya kadar seramik ve alçı sıvadan oluşmaktadır. Z 05-06 numaralı mekânlarda taş kurna yer almaktadır.

Z 07 Geçiş Holü; ılıkılık mekânın güney yönünde bulunmaktadır. Hamamın güney cephesine ilave edilen 1 01-02-03-04 numaralı mekânlara bu alandan erişilir. Dairesel kemer formunda kapı boşluğu bulunmaktadır. 2 adet basamaktan oluşan mekânın zemini 33*33 cm mozaik karo ile duvarları ise alçı sıva ile kaplıdır.

Z 08 Hela; ılıkılık mekânın güneyinde, geçiş holünün ise doğusunda yer almaktadır. ılıkılık mekânı ile 2 metrelik bölücü duvar ile ayrılmaktadır. Hela alanında 2 adet tuvalet kabini yer almaktadır. Mekânın zemini 33*33 cm mozaik karo ile duvarları ise seramik ve alçı sıva ile kaplıdır.

Z 09 Sıcaklık Mekanı; ılık mekânın batı yönünde yer almakta ve basık kemerli kapı boşluğundan geçilerek ulaşılmaktadır. 36,9 m² alana sahip olan kare mekan, köşelerde tromplara oturan kubbe ile örtülüdür. Tavan yüksekliği kubbe tepe noktasına kadar 875 cm olmakla birlikte kubbe üzerinde 116 adet fil gözü bulunmaktadır. Mekânın zemin kaplaması mozaik, duvarları ise yarıya kadar seramik kaplama ve alçı sıvadan oluşmaktadır. Kuzey, batı ve güney yönlerinde yaklaşık olarak 10 cm yüksekliğinde 6 adet mozaik seki yer almaktadır. Tüm sekilerin üzerinde kurna izlerine rastlanmakla birlikte batı cephesinden hariç olanların hepsi kaldırılmıştır. Batı yönündeki sekilerin üzerinde yer alan 2 adet mermer kurnanın ise sadece %20'lik kısmı geriye kalmıştır. Ortada sekizgen göbek taşı ve dört köşede dört halvet hücresi bulunmaktadır. Eyice'nin (1997) sıcaklık plan şeması sınıflandırmasına göre, haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip (A tipi) kategorisinde yer almaktadır.

Z 10 Halvet Hücresi; sıcaklık mekânın kuzey doğu yönünde yer almaktadır. Sıcaklık mekanı ile sınırlayan duvarın yüksekliği 225 santimetredir. Mekânın zemin kaplaması mozaik, duvarları ise yarıya kadar seramik kaplama ve alçı sıvadan oluşmaktadır. Üst örtüyü, kubbenin oturduğu tromp oluşturmaktadır. U formunda 10 cm yüksekliğinde mozaik seki bulunmaktadır. Mekânın kuzey ve doğu yönlerinde 2 adet kurna yerine rastlanmıştır fakat hepsi kaldırılmıştır.

Z 11 Halvet Hücresi; sıcaklık mekânın kuzey batı yönünde yer almaktadır. Sıcaklık mekânı ile sınırlayan duvarın yüksekliği 225 santimetredir. Mekânın zemin kaplaması mozaik, duvarları ise yarıya kadar seramik kaplama ve alçı sıvadan oluşmaktadır. Üst örtüyü, kubbenin oturduğu tromp oluşturmaktadır. Bir tanesi L formunda olmak üzere iki adet 10 cm yüksekliğinde mozaik seki bulunmaktadır. Mekânın kuzey ve güney yönlerinde 2 adet kurna yerine rastlanmıştır, fakat hepsi kaldırılmıştır.

Z 12 Halvet Hücresi; sıcaklık mekânın güney batı yönünde yer almaktadır. Sıcaklık mekanı ile sınırlayan duvarın yüksekliği 225 santimetredir. Mekânın zemin kaplaması mozaik, duvarları ise yarıya kadar seramik kaplama ve alçı sıvadan oluşmaktadır. Üst örtüyü, kubbenin oturduğu tromp oluşturmaktadır. Bir tanesi L formunda olmak üzere iki adet 10 cm yüksekliğinde mozaik seki bulunmaktadır. Diğer halvet hücrelerinden farklı olarak bu sekilerin üzerinde kol dayamak için olduğu tespit edilen küp formunda donatılar yer almaktadır. Mekânın kuzey ve güney yönlerinde 2 adet kurna yerine rastlanmıştır. Güneyde bulunan kurna kaldırılmış olmakla birlikte, kuzeydeki kırık bir vaziyette zeminde bulunmaktadır. Kuzeyde yer alan kurnanın taş malzemedен yapıldığı tespit edilmiştir.

Z 13 Halvet Hücresi; sıcaklık mekânın güney doğu yönünde yer almaktadır. Sıcaklık mekânı ile sınırlayan duvarın yüksekliği 225 santimetredir. Mekânın zemin kaplaması mozaik, duvarları ise yarıya kadar seramik kaplama ve alçı sıvadan oluşmaktadır. Üst örtüyü, kubbenin oturduğu tromp oluşturmaktadır. 2 adet mozaik seki bulunmaktadır. Mekânın güney ve doğu yönlerinde 2 adet kurna yerine rastlanmıştır fakat hepsi kaldırılmıştır.

Z 14 Su Deposu; sıcaklık mekânın batı yönünde yer almaktadır. Sıcaklık mekânın batı yönünde yer alan pencere boşluğu ile bağlantısı bulunmaktadır. Mekân içerisine girilemediğinden tespiti yapılamamıştır.

Z 15 Külhan; su deposunun batı yönünde yer almaktadır. 18,5 m² alana sahip mekânın kuzey cephesinde bulunan duvarın yaklaşık %70 yıkılmış durumdadır. Üst örtüsü sonradan yapılan beton çatı ile örtülüdür. Mekânın doğu yönünde hamamın ısıtıldığı ocak kısmı yer almaktadır. Oldukça harap durumda olan ocak bölümünün kuzey ve güney yönlerinde soğuk su deposu olduğu düşünülen donatılar bulunmaktadır. Zemin kaplaması bulunmamakla birlikte duvarlarında yer yer dökülmüş alçı sıva bulunmaktadır. Batı yönünden geçilerek Z 16 numaralı mekana ulaşılmaktadır.

Z 16 Ek Oda; külhanın batı yönünde yer almaktadır. Odunluk olarak kullanıldığı tahmin edilen mekânın alanı 18,5 m²'dir. Üst örtüsü, sonradan yapılan beton çatı ile örtülüdür. Kuzey yönünde 105*165 cm boyutlarında (K7) kapı boşluğu yer almaktadır. Batı yönünde ise 225*75 cm boyutlarında (P7) pencere boşluğu yer almaktadır. Zemin kaplaması bulunmamakla birlikte duvarlarında yer yer dökülmüş alçı sıva bulunmaktadır.

Güney cephesine sonradan ilave edilen mekanlar;

1 01 Merdiven; 1 02 numaralı mekanda yer almaktadır. Hamamın ılık mekanı (Z 03) ile güney cephesine sonradan eklenen mekanları birbirine bağlar. Ilıklık mekanı -0,05 kotunda yer almaktayken, ek oda(1 02) +0,85 kotunda yer almaktadır. 6 basamaktan oluşan merdivenin beton malzemeden yapıldığı tespit edilmiştir.

1 02 Ek Oda; ılık mekanının (Z 03) güney yönünde yer almaktadır. 29,9 m² den oluşan mekânın üst örtüsü beton çatıdır. Sundurma çatı güneye doğru %7'lik eğime sahiptir. Mekânın zemin kaplaması bulunmamakla birlikte duvarları alçı sıvalıdır. Güney yönünde 150*140 cm (P2) pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere kasası kırık bir vaziyettedir. Mekânın batı yönünde 150*215 cm, doğu yönünde 100*220 cm kapı açıklığı bulunmaktadır.

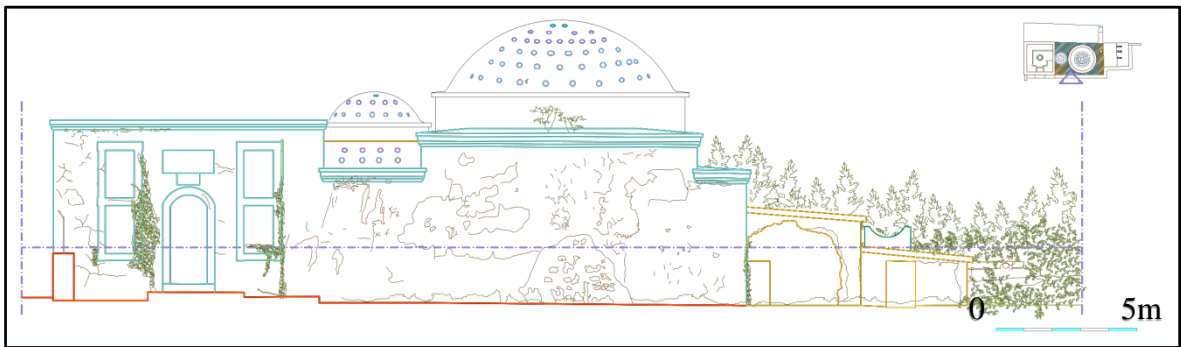
1 03 Ek Oda; 1 02 numaralı ek odanın batı yönünde yer almaktadır. 36,7 m² den oluşan mekânın üst örtüsü beton çatıdır. Sundurma çatı güneye doğru %7'lik eğime sahiptir. Mekânın zemin kaplaması bulunmamakla birlikte duvarları alçı sıvalıdır. Güney cephesinde 150*140 cm (P2) bir adet, batı cephesinde 95*145 cm (P3) iki adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere kasaları mevcut olmakla birlikte batı cephesindeki pencerelere ek olarak 145*215 cm (K6) kapı boşluğu yer almaktadır.

1 04 Ek Oda; 1 02 numaralı ek odanın doğu yönünde yer almaktadır. 34,4 m² den oluşan mekânın üst örtüsü beton çatıdır. Sundurma çatı güneye doğru %7'lik eğime sahiptir. Mekânın zemin kaplaması bulunmamakla birlikte duvarları alçı sıvalıdır. Güney cephesinde 150*140 cm (P2), kuzey cephesinde 95*120 cm (P6) pencere açıklıkları bulunmaktadır. Güney cephesinde yer alan pencerenin ahşap kasası mevcut durumdadır.

2.2.1.2. Cephe Özellikleri

Hamam kuzey, güney, doğu ve batı olmak üzere dört cepheden oluşmaktadır. Mahremiyet ve mekânın sıcak tutulması nedeniyle oldukça sade olarak tasarlanan cephe, dönem hamamlarının cephe mimarisine uymaktadır (Önge, 1998).

Kuzey Cephesi; hamamın giriş kapısı ve ön bahçesinin yer aldığı cephedir. Hamamın soğukluk(Z 02), ılıkılık(Z 03), sıcaklık(Z 09), su deposu(Z 14), külhan(Z 15) ve Ek Odası(Z 16) bu cephede yer almaktadır.

Şekil 50. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, kuzey cephesi/rölöve

Soğukluk mekânında alt ve üstte ikişer adet olmak üzere 4 adet pencere (P1) boşluğu bulunmaktadır. 105*170 cm boyutlarında olan pencereler kaldırılmıştır. Soğukluk mekânında basık kemerli kapı girişi bulunmaktadır. Pencere ve kapı kenarları 30 cm söve

ile çevrilidir. Kapı boşluğunun üzerinde 80*40 cm ve 185*80 cm boyutlarında iki tane kitabe yer almaktadır. Küçük olan kitabenin sonradan eklendiği düşünülmekte ve üzerinde hamamın ismi yer almaktadır. Çatı örtüsü yıkılmış olan mekânın saçakları söve ile çevrilidir.

Ilıklık, sıcaklık ve su deposu mekânlarının cephesi sağır olarak tasarlanmıştır. Bu mekânları oluşturan her bölüm kendi örtü sistemi ve yükselti farkları ile cepheden izlenebilmektedir. Ilıklık mekânının örtü sistemi tonoz ve kubbeden, sıcaklık mekânının ise kubbeden oluşmaktadır. Hem ilıklık hem de sıcaklık mekânlarının örtüleri üzerinde fil gözleri yer almaktadır. Ilıklık mekânın tonoz örtüsünün üzerine, sıcaklık mekânının kubbesinin oturduğu trompların üzerine ve su deposunun örtüsü üzerine sonradan beton çatı yapıldığı tespit edilmiştir. Tüm bu mekânların saçak hizasında, taş söve yer almaktadır.

Külhan ve Z 16 numaralı ek oda cephede daha geride yer almaktadır. Yükseklikleri birbirinden farklı olan bu iki mekânın örtü sistemini beton çatı oluşturmaktadır. Külhan mekânın cephede bakan duvarının yaklaşık %70 yıkılmış durumdadır. Z 16 numaralı ek odanın ise cephede 105*165 cm (K7) boyutlarında kapı boşluğu yer almaktadır.

Doğu cephesi; hamamın Dönemeç Sokak ile sınır oluşturan cephesidir. Hamamın bahçe kapısı, ön ve arka bahçe duvarları, soğukluk(Z 02) ve Ek odası (1 04) bu cepheden gözükmektedir.

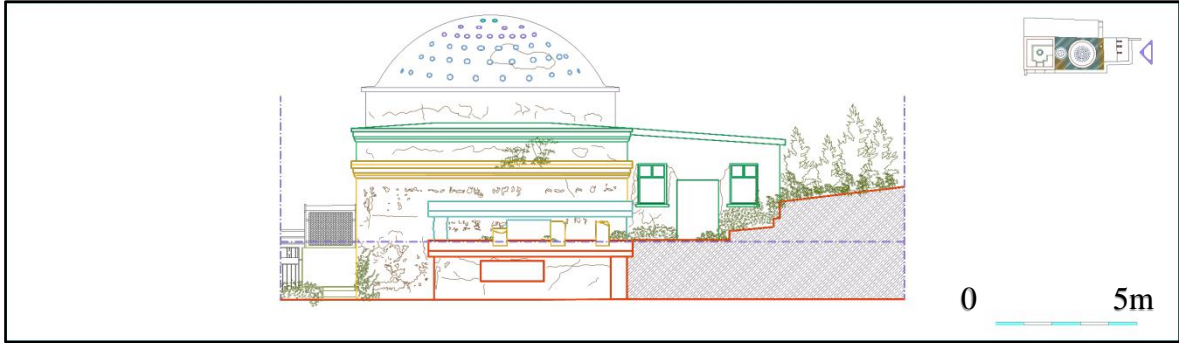
Şekil 51. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, doğu cephesi/rölöve

Hamamın bahçe kapısı demirden olup, ön ve arka bahçe duvarlarının üzeri tel örgülü çit ile çevrili durumdadır. Dönemeç Sokağın oluşturduğu yol kot seviyesi kuzeyden güneye doğru artmakta ve yapının yol kot seviyesinden aşağıda kalmasına neden olmaktadır.

Soğukluk mekânının üst sırasında 3 tane pencere (P1) boşluğu yer almaktadır. En kuzeyde yer alan pencerenin alt sırasında pencere boşluğu tespit edilmiş olup sonradan

kapatılmıştır. Pencerelelerin kasaları mevcut olmakla birlikte oldukça harap durumdadır. Pencere boşlukları demir korkuluk ile çevrilidir. Pencere boşluklarının kenarlarında ve saçak hizasında söve yer almaktadır. Sağır durumda olan Ek oda (1 04) üzeri beton çatı ile örtülüdür.

Batı cephesi; hamamın ek odalarının(Z 16), (1 03) tamamı ve sıcaklık(Z 09), su deposu(Z 14), ek odanın(Z 15) çatı örtüsü bu cepheden gözükmektedir.

Şekil 52. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, batı cephesi/rölöve

Ek oda(Z 16) -1,05 zemin kotunda yer alırken, ek oda(1 03) +1,05 kotunda yer almaktadır. Ek odanın(Z 16) 225*75 cm (P7) boyutlarında pencere boşluğu bulunmakta ve mekânın üzeri betona çatı ile örtülü olduğu gözükmektedir. Sıcaklık ve su deposunun çatı örtüsünde beton çatı yer almaktadır. Ek odanın(Z 15) çatı örtüsü beton olmakla birlikte saçak kotu altında 155*75 cm (P7) boyutlarında pencere açıklığı bulunmaktadır.

+1,05 kotunda yer alan ek oda(1 03) ise cephenin daha gerisinde kalmakta ve 95*145 (P3) cm boyutlarında iki adet pencere ve 145*215 (K6) cm boyutlarında kapı boşluğu bulunmaktadır. Ek odanın(1 03) üzeri de beton çatı ile örtülüdür.

Güney Cephesi; hamamın arka bahçesinin yer aldığı cephe. Hamamın bu cephesine daha sonra yapıldığı tespit edilen ek odaları(1 02-03-04) yer almaktadır. Arka bahçede sarmaşık ve diken gibi bitkilerin yer alması ve oldukça bakımsız olması, alana girilip tespitinin yapılmasına engel durumdadır.

2.2.1.3. Strüktürel Özellikler

Kagir olarak inşa edilen hamam yapısının strüktürel elemanlarını; duvarlar, tonozlar, kubbeler ve kubbeye geçiş elemanları oluşturmaktadır.

Şekil 53. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı (URL-25)

Duvar; hamam yapısının duvarlarının kalınlığı değişmekle birlikte bütün beden duvarlarının taşıyıcı özelliği bulunmaktadır. Soğukluk(Z 02) ve ılıkılık(Z 03) mekanlarının yaklaşık duvar kalınlığı 75 cm olmakla birlikte; sıcaklık(Z 09) mekânın duvar kalınlığı yaklaşık 110 cm olmaktadır. Külhan(Z 15) ve ek odanın(Z 16) duvar kalınlığı yaklaşık 60 cm, güney cephesine sonradan eklenen ek odaların(1 01, 1 02, 1 03, 1 04) kalınlığı da 55 santimetredir.

Tonoz; hamam yapısının ılıkılık(Z 03) mekânında yer almaktadır. Ortası kubbe ile örtülü mekânın kuzey ve güney yönlerinde kubbe kasnağının oturduğu beşik tonozlar yer almaktadır. Kuzey tarafta yer alan tonoz güneydekine göre orijinalliğini korumaktadır.

Kubbe; hamam yapısının ılıkılık(Z 03) ve sıcaklık(Z 09) mekanlarının örtüsünü oluşturmaktadır. ılıkılık mekânın kubbe çapı 320 cm iken, sıcaklık mekânın kubbe çapı 745 santimetredir.

Kubbeye geçiş elemanı; ılıkık ve sıcaklık mekânlarındaki iki kubbeye, kubbe kasnağı üzerinde yükselmektedir. ılıkık mekânındaki kubbenin geçiş elemanı olarak pandantif, sıcaklık mekânındaki tromp bingi yer almaktadır.

2.2.1.4. Malzeme ve Yapım Tekniğı

Hamam yapısında kullanılan malzemeler; taş, yapay taş olarak beton, ahşap, toprak esaslı malzemeler, harç ve metal malzemelerdir.

Taş; hamam yapısının taşıyıcı elemanlarında, kaplama ve süsleme malzemesi olarak kullanılmıştır. Beden duvarlarının tamamında kesme taş uygulaması kullanılmıştır (Horuloğlu, 1983). Mozaik kaplama olarak zeminde kullanılan taş malzeme ayrıca süsleme malzemesi olarak kubbe altı silmeleri ve cephede yer alan sövelerde kullanılmıştır. Metamorfik taş olan mermer, hamamın sökölüş kurnalarının malzemesini oluşturmaktadır. Ayrıca ılıkık(Z03) mekânında yer alan iki kurna ve halvet hücresinde(Z 12) yer alan kurna da taş malzemededen yapılmıştır. Hamamın ılıkık ve sıcaklık mekânının kubbeleri hariç diğeri mekanlarının örtüsünde yapay taş olarak beton malzeme kullanımı söz konusudur.

Ahşap; hamam yapısında, doğrama elemanı olarak pencere ve kapılarda kullanılmıştır. Hamamın giriş kapısının kasası ve mevcut pencereler ahşap malzemededen, doğrama kullanımı söz konusudur.

Toprak esaslı malzeme; sıcaklık(Z 09) ve ılıkık(Z 03) mekânlarının duvarlarının yarısı sonradan yapıldığı tespit edilen seramik ile kaplıdır.

Harç; hamam yapısının bütün beden duvarları alçı sıva kullanımı söz konusudur. Ayrıca kubbe üzerinde çimentolu harç kullanımı söz konusudur.

Metal; soğukluk(Z 02) mekânında yer alan pencerelerin korkuluk detaylarında süsleme elemanı olarak kullanımı söz konusudur.

Bu malzemelerin yanı sıra, sonradan yapıldığı tespit edilen tesisat boruları için plastik malzeme kullanılmıştır.

2.2.1.5. Tesisat Özellikleri

Hamamın tesisat birimi su deposu(Z 14), külhan(Z 15) ve ek oda(Z 16) mekanlarından oluşmaktadır. Su deposunun içerisine girilemediğinden tespiti yapılamamıştır. Külhan bölümünde hamamın ısıtıldığı ocak, cehennemlik ile bağlantı sağlayan kanallar ve soğuk su deposu olarak kullanıldığı düşünülen donatılar bulunmaktadır. Kürenin $\frac{1}{4}$ 'lük hacmi olarak ifade edebileceğimiz ocak bölümü oldukça harap durumdadır. Ocakta yer alan bağlantı kanalları sayesinde hamamın su deposu ve cehennemlik bölümleri ısıtılmaktadır. Su deposuna erişim sağlanamamıştır. Cehennemlik bölümünün küçük bir kısmı sıcaklıkta yer alan göbek taşının kırık olan yerinden gözükmektedir. Yükseltilmiş döşeme özelliğine sahip bu alana erişim sağlanamadığından tespiti yapılamamıştır. Ek oda(Z 16) ise sonradan yapıldığı tespit edilmekle birlikte odunluk olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Şekil 54. (a) Külhan ve ek oda(Z 16), (b) hamamın ısıtıldığı ocak

2.2.1.6. Mimari Elemanlar ve Bezemeler

Hamamın bezeme elemanlarını; kubbe altı silmeleri, kurnalar, sekiler, fiskiyeli havuz oluşturmaktadır. Doğu cephesinde yer alan pencerelerde metal korkuluklar yer almaktadır. Ayrıca kuzey cephesinde yer alan pencereler ve kapı ile doğu cephesinde yer alan pencereler taş söve ile kaplıdır. Hamamın soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık mekanlarının saçak hizasında, taş söve detayı yer almaktadır.

Şekil 55. Hamamın taş söve bezemeleri

(a)

(b)

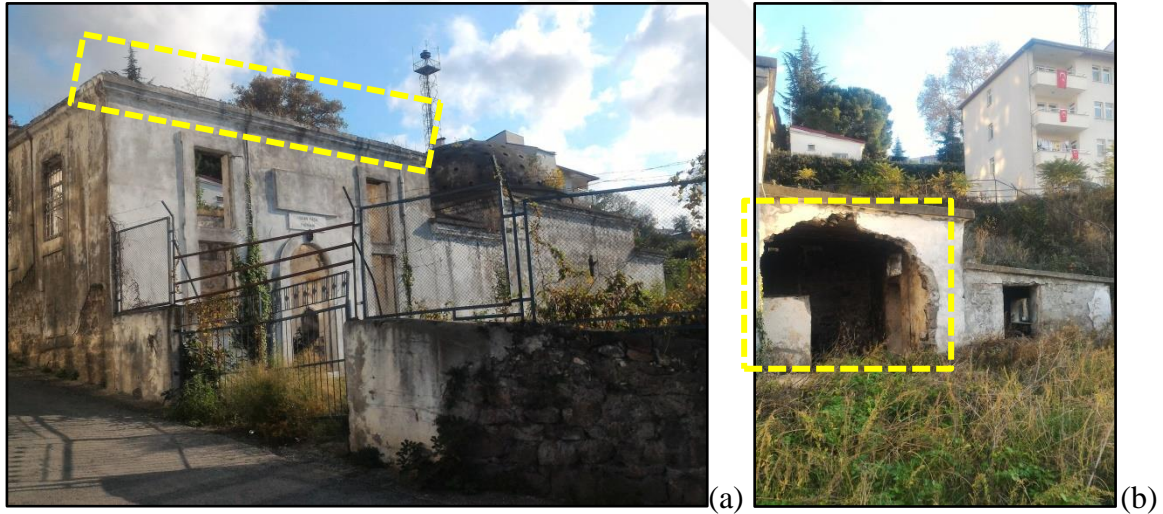
Şekil 56. (a) Sıcaklık kubbe silmesi, (b) fıskiyeli havuz

2.2.3. Yapıda Görülen Hasar Türleri ve Nedenleri

Hasan Paşa (Askeri) hamamının 1882 yılında tamamlandığı ve çeşitli onarımlar geçirdiği bilinmektedir. 1988-89 tarihleri arasında hamam olarak kullanılmaya devam eden yapının 1990 yılların başında terk edildiği düşünülmektedir. Günümüzde kullanılmayan yapıda birçok hasar meydana gelmiştir. Hasarların oluşma nedenleri, insan kaynaklı olarak ve/veya atmosfer kaynaklı olarak incelenmektedir. İnsan kaynaklı bozulmalar kendi aralarında; yanlış müdahale ve kötü onarım, bakımsızlık ve vandalizm olarak sınıflandırılmaktadır. İnsan faktörü, yapının kullanım sürecinde ve işlevsiz kaldığı süreçte

yapıda tahribata neden olabilmektedir (Orbaşlı, 2008; Zakar, 2013). İnsanlardan kaynaklanan ve/veya atmosfer etkilerinden kaynaklanan bu hasar türleri ve nedenleri, yapının koruma çalışmasına atlık oluşturması amacıyla incelenmiştir.

Yıkılma; yapıyı oluşturan elemanların veya malzemelerin bütün halinde olma durumunu kaybetmesidir. Bu hasar türü, insan kaynaklı ya da atmosferik kaynaklı olabilmektedir (Yurttaş, 2016; Zakar, 2013). Hamamda soğukluk(Z 02) mekânın çatı örtüsü ve ahşap merdiven ile çıkılan soğukluk mekânın ikinci katı bu hasar türüne maruz kalmıştır. Ahşap malzemeden oluşan soğukluk mekânının çatısı hamam terk edildikten sonra bakımsızlıktan yıkıldığı düşünülmektedir. Soğukluk mekânın ikinci kat alanı, 1988-89 yıllarında Haşim Karpuz'a ait olan iç mekan resimlerinde yer almamaktadır. Bu durumda ikinci kat mekânın yıkımı 1983'ten sonra, 1988-89 yıllarından önce olarak tarihlendirilebilir. Külhan(Z 15) mekânının kuzey duvarının büyük bir bölümü de yıkılmıştır. Yıkılmanın büyüklüğü, söz konusu etkenin insan olabileceği yönünde bilgi vermektedir.

Şekil 57. (a) Soğukluk mekânı yıkılan çatısı, (b) külhan mekânı yıkılan duvar

Hamam yapısında mevcutta bulunması gereken yapı elemanlarının insanlar tarafından tahrip edilmesi, çalınması ya da yok edilmesi de yıkılma hasar türünde incelenmiştir. Bu bağlamda hamamda hiçbir kapı doğraması mevcut değildir. Sadece hamam yapısının kuzeyde yer alan girişindeki kapının kasası mevcuttur. Soğukluk(Z 02) mekânın kuzey cephesinde yer alan pencere boşluklarının doğramaları mevcut değildir. Ilıklık(Z 03) mekânın zeminde yer alan kaplaması sökülüştür. Yine bu mekanda usturalık

(Z 06) mekânının kurnası yoktur. Külhan (Z 15) mekânında yer alan ocak bölümünün kapağı yerinde mevcut değildir.

Böceklenme; ahşap yapı malzemesinde ortaya çıkan bu hasar türüne termit, tahta kurdu gibi hayvanlar neden olmaktadır (Yurttaş, 2016; Zakar, 2013). Hamam yapısının doğrama elemanlarını oluşturan ahşap malzeme bu bozulmaya maruz kalmaktadır. Ek odalarında(1 02-03-04) ve soğukluk(Z 02) mekânın doğu cephesinde yer alan pencere kasaları bozulmaya maruz kalarak deformasyona uğramıştır.

Parça kaybı/kopma; çeşitli etkenler sonucunda yapı malzemesinin bir kısmının bütününden ayrılması durumudur (Yurttaş, 2016). İnsan kaynaklı olabileceği gibi atmosferik etkilerden de kaynaklanabilmektedir. Hamamın sıcaklık(Z 09) mekânında yer alan göbek taşı ve üzerindeki mozaik kaplama kırıldığından parça kayıpları mevcuttur. Yine bu mekânın ve ılık mekânının duvarlarında yer alan seramik kaplamanın bazı kısımlarında parça kayıpları söz konusudur. Hamamın ilk yapıldığı döneme ait olduğu düşünülen tek taş kurnası yerinden söküldüğü için parça kaybına uğramıştır. Ayrıca hamam sonradan dahil edilen mermer kurnaların bazıları ve usturalık mekânın da yer alan kurnalar kırık durumdadır. Tüm bu hasarların insan kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Şekil 58. (a) Göbek taşı, (b) seramik kaplama parça kayıpları

Şekil 59. (a) Sıcaklı mekânındaki taş kurna, (b) Usturalık(Z 06) mekânındaki kurna

Hamamın külhan (Z 15) mekânında ocak bölümünün kemerinde parça kayıpları söz konusudur. Ek oda (Z 16) mekânın pencere hatılındaki parça kayıpları sonucu demir donatı malzemesi gözükmektedir. Yine bu mekânda yer alan pencerenin denizliğinde kırılmalar söz konusudur.

Şekil 60. (a) Külhan (Z 15) mekânında ocak bölümü, (b) pencere hatılı ve denizliği

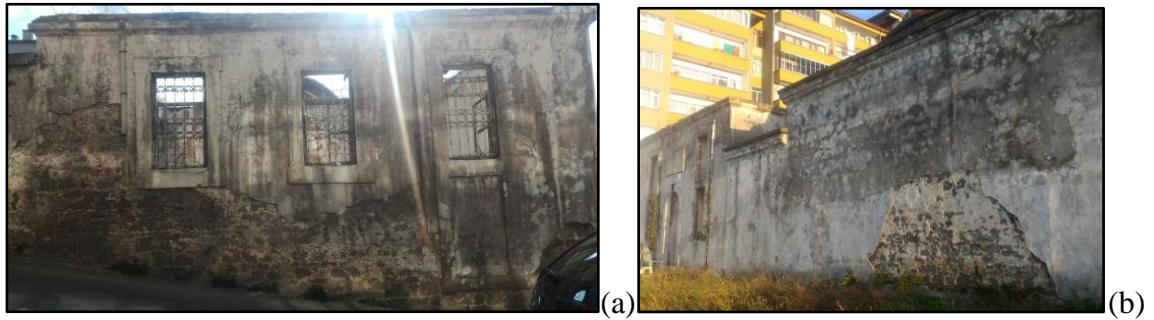
Aşınma/derz kaybı; çeşitli etkenler sonucunda yapı malzemesinin mikro tanecik boyutundan bütün yapı malzemesine varıncaya kadar oluşan ayrışmalardır (Yurttaş, 2016). Hamam yapısı atmosferik etkilere karşı korunmasız olduğundan bütün mekanlarında, cephede ve örtü sisteminde aşınma söz konusudur. Soğukluk(Z 02) mekânın çatı örüsünün bulunmaması ve ılıkılık(Z 03) ve sıcaklık(Z 09) mekanlarının da üst örtüden nem alabiliyor durumda olması hamamın beden duvarlarında aşınmalara neden olmaktadır. Hamamın

cephesinde yer alan alçı sıvanın bazı bölümlerinin dökülmesi hamamın taş örgüsünü açığa çıkarmıştır. Bu sebeple taş örgüde yüzey kayıpları ve aşınmalar meydana gelmektedir. Sıva ile kaplı ılıklik(Z 03) ve sıcaklık(Z 09) mekânlarının kubbelerinde yer yer sıva kaybı ve aşınmalar mevcuttur.

Şekil 61. (a) Kubbe altı silmelerinde yer alan aşınma, (b) Soğukluk mekânında yer alan aşınma ve derz kaybı

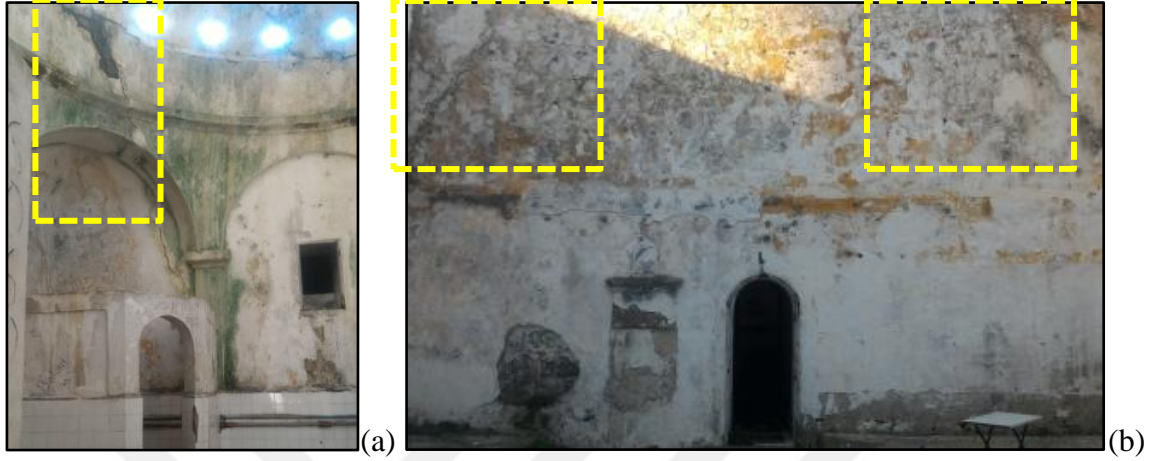
Hamamın pencere ve kapı hatıllarında, kubbe altı silmelerinde, cephede yer alan söve detaylarında kısım kısım sıva kayıpları ve aşınmalar mevcuttur.

Şekil 62. (a), (b) Cephelerde yer alan aşınma ve derz kayıpları

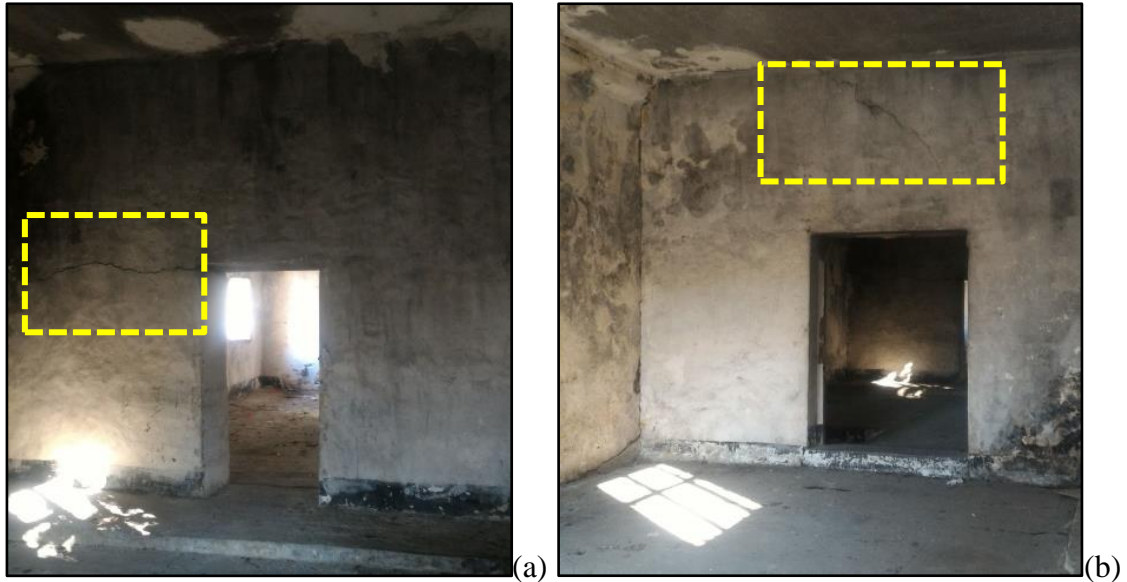
Çatlak; çeşitli etkenler sonucunda yapı malzemenin elastik formunun gerilime dayanım sınırını aşması sonucu meydana gelmektedir. Sıcaklık(Z 09) mekânın kubbesi bu hasar türüne sahip olan yapı elemanlarından bir tanesidir. Kubbenin üzerinde yükseldiği kubbe kasnağı tamamen çatlamış durumdadır. Kubbeden başlayarak, kubbe kasnağı, tromp bingi ve beden duvarları üzerinde devam eden çatlak söz konusudur. Halvet hücresi(Z 12) mekânında yer alan bu çatlak, şekil 63 (a)'da gösterilmiştir. Sıcaklık(Z 09) mekânında yer

alan göbek taşı üzerindeki mozaik kaplama çatlamış durumdadır. Soğukluk(Z 02) mekânının batı duvarında saçak dibinden başlayarak duvar köşelerine kadar devam eden sağ ve sol yönde iki çatlak söz konusudur.

Şekil 63. (a) Halvet hücresi(Z 12) mekânında yer alan çatlak, (b) soğukluk(Z 02) mekânında yer alan çatlak

Ek oda(1 02, 1 03, 1 04) mekânlarına eklenen beton çatı, yapının beden duvarlarında çatlaklara neden olmaktadır. Çatının oturduğu duvar yüzeyinden başlayarak kapı veya pencere boşluklarına kadar devam eden bu çatlaklar şekil 64 (a),(b)'de gösterilmiştir.

Şekil 64. (a) Ek oda (1 02) mekânında yer alan çatlak, (b) Ek oda (1 03) mekânında yer alan çatlak

Bitkilenme/ yosunlanma; çeşitli etkenler sonucu yapıya taşınan bitki tohumlarının yapı üzerinde filizlenmesidir (Ahunbay, 1996). Soğukluk(Z 02) mekânın çatı örtüsünün yıkılmış olması, kapı ve pencere donatılarının yanı sıra üst örtüde yer alan fil gözü donatılarının da eksikliği, yapıyı atmosfer etkilerine karşı savunmasız bırakmaktadır. Konum itibari ile de nem ve rüzgâra açık olan yapıda bitki filizlenmeleri ve yosunlanma mevcuttur. Soğukluk(Z 02) mekânın çatısında ve zemininde, ılıkılık(Z 03) ve sıcaklık(Z 09) mekânlarının kubbe kasnaklarında, ek oda(Z 15) mekânında yer alan baca boşluğunda bitkilenme söz konusudur. Hamamın kuzey cephesinde hamamı saran sarmaşıkların yanı sıra güney cephesinde yer alan arka bahçede ise sarmaşık ve diken gibi bitkiler mevcuttur.

Şekil 65. (a), (b) Bitkilenme ve yosunlanma örnekleri

Şekil 66. (a), (b) Bitkilenme ve yosunlanma örnekleri

Hamamın sürekli nemli kalan kubbe kasnaklarında, tonoz ve tromp bingilerin üzerlerinde ve beden duvarlarında kısım kısım yosunlanma söz konusudur. Bu hasar hamamda lekeye, çürümeye ve kötü kokunun oluşmasına neden olmaktadır.

Kirlenme/ leke/ solma; Bu hasarlar atmosfer etkilerden kaynaklanabildiği gibi vandalizm sonucu insanlardan da kaynaklanabilmektedir. Hamam yapısı atmosfer koşullarından etkilendiğinden, bütün mekanlarında kirlenme ve lekeler söz konusudur. Hamamın terk edilmiş olması, vandalizm etkilerine karşı yapıyı savunmasız bırakmaktadır. Hamam duvarlarına çeşitli kazıma yöntemleri ve yazılar ile zararlar verildiği tespit edilmiştir.

Tuzlanma; yapıya giren suyun fiziksel olaylara bağlı olarak bünyesinde bulunan tuzu serbest bırakması olarak tanımlanmaktadır (Ashurst, 1990; Zakar, 2013). Bu tuz yapıda beyaz izlere, çatlaklara, kabuklanma ve dökülmelere neden olmaktadır. Hamam yapısının atmosfer etkilerine karşı savunmasız olması, tuzlanma hasar türüne karşı yapıyı açık hale getirmektedir. Özellikle ek oda(1 02-03-04) mekanlarının kuzey duvarlarında ve yapının kuzey cephesindeki alçı sıva üzerinde tuzlanmalar mevcuttur.

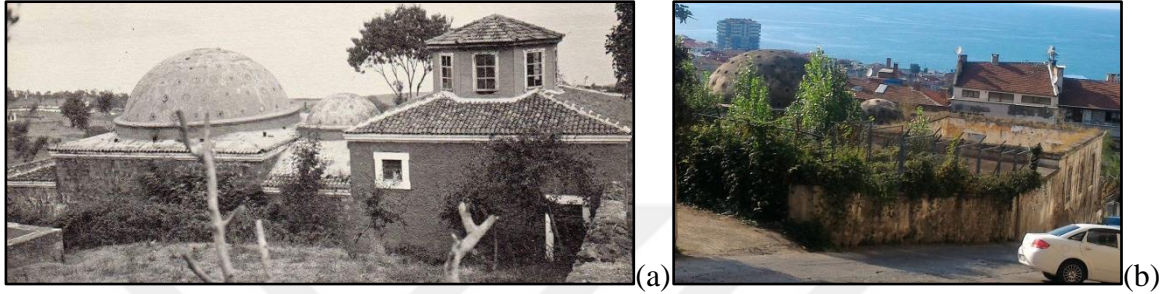

Şekil 67. (a), (b) Tuzlanma örnekleri

Korozyon; metal veya metal alaşımlarının kimyasal tepkime sonucu aşınması olarak tanımlanmaktadır (Ashurst, 1999). Yapının doğu cephesinde yer alan metal pencere korkuluklarında bu bozulma türü mevcuttur.

Niteliksiz ek; yapılara yeni işlev yüklemek ya da günün konfor koşullarına uyarlayabilmek adına yapılan düzenlemelerdir (Ahunbay, 1996). Niteliksiz ekler yapının strüktürel sistemine ve kaplama yada bezeme sistemine yapılan ekler olarak iki grupta incelenmiştir.

Strüktürel sisteme yapılan ekler arasında; yapıya ek odaların(1 02-03-04 ve Z 16) eklenmesi yer almaktadır. Ek olarak, şekil 68 (a) göz önüne alındığında çatı örtüsü üzerinde onarımlar söz konusudur. Fotoğrafta kiremit ile kaplı olan mekanların örtüsü günümüzde betondur. Hela(Z 08) mekânının tonoz olan çatı örtüsü üzerine, sıcaklık(Z 09) mekânının kubbenin oturduğu trompların üzerine ve su deposunun(Z 14) örtüsü üzerine beton çatı eklenmiştir.

Şekil 68. (a) Hasan Paşa(Askeri) Hamamı (URL-24), (b) Hasan Paşa(Askeri) Hamamı

Yapının bezeme ve kaplama sisteminde yapılan ekler arasında; kubbelerinin çimentolu alçı ile sıvanması, sıcaklık(Z 09)ve ılıkılık(Z 03) mekanlarının duvarlarının yarıya kadar seramikle kaplanması, tesisat sistemi için ılıkılık ve sıcaklık mekanlarına plastik boruların eklenmesi, mermer kurnaların eklenmesi yer almaktadır. Ek olarak, yapının soğukluk(Z 02), usturalık(Z 04-05-06), hela(Z 08) ve sıcaklık(Z 09) mekanlarının zemini mozaik kaplama ile kaplanmıştır.

Şekil 69. (a) Kubbeye yer alan çimentolu alçı sıva uygulaması, (b) sıcaklık(Z 09) mekânındaki ek donatılar ve kaplama öğeleri

3. BULGULAR VE İRDELEMELER

3.1. Restitüsyona Ait Veri Analizi

Hasan Paşa (Askeri) Hamamı hakkında literatür taraması ve mevcut durum analizi yapılarak, hasar durumu ve nedenleri incelenmiştir. Bu çalışmalara ek olarak askeri yapıların hamamları hakkında ayrıntılı ve özgün bilgiler içeren 1896 tarihli “Fenn-i inşaat” kitabı Çiftçi (2004) tarafından incelenmiştir. Bu incelemeye göre hamam yapıları; soğukluk, ılıkılık, sıcaklık, su deposu, külhan ve diğer bölümlerden oluşan plana sahiptir.

Yapının, soğukluk ve ılıkılık mekanlarının duvarları kagir olarak inşa edilir ve gereken yerlere pencere ve kapı açılır. Sıcak olması gereken mekanlar için döşemeden 1,5 metre yüksekliğe kadar yarım tuğla, dışta bir buçuk veya iki tuğla kalınlığında olmak üzere iki beden duvarı inşa edilir. Beden duvarları kubbenin ağırlığını köşelere yüklemek için kemerli olarak yapılır. Hamamın kubbeleri inşa edildikten sonra üzerleri kurşun ile kaplanır.

Hamam yapısının gereken yerlerine kurna, kurnaların altına ayaklar ve üzerlerine musluk takılması için mermerden ayna taşları konulur. Hamamın döşemesinden yaklaşık 1 metre genişliğindeki çepeçevre kısmı yerden 10-15 cm kadar yüksek yapılarak üzerleri mermer ile kaplanır. Seki adı verilen yıkanma yerleri düzenlenir. Yıkanma mekânının ortasına yerden yarım metre yükseklikte göbek taşı yapılır. Ilıklık ve diğer bölümlere mermerden süpürgelik, gereken yerlere de sekiler ve bölücüler yapılır.

Hamamın ısıtılan mekânı olan sıcaklık mekânının temeli 1 m kadar alçakta yapılır ve cehennemlik bu alanda yer alır. Cehennemlik mekânında 1x1 metre aralıklarla yüksekliği 1 metre olan ayaklar yapılarak sıcaklık mekânının zemini yapılır.

Külhan mekânında hamamın cehennemliğinin ve suyunun ısıtılacağı ocak yer alır. Ocağın bulunduğu yer fırın ağzı gibi kemerli olup buraya demir bir kapı takılır. Ocak ile hamamın cehennemliğinin birbirine bağlayan menfezler yardımıyla ısı akışı sağlanır. Yakma sonucu oluşan dumanın dışarı çıkması için baca yapılır. Hamamın büyüklüğüne göre 5-6 metre yüksekliğinde daire planlı bir bölümün örtülmesiyle sıcak su deposu yapılır. Sıcak su deposunun yanına da su depoları gibi tuğladan, horasan harcı ile soğuk su deposu yapılır (Çiftçi, 2004).

Tüm bu çalışmalar dahilinde tespit edilen sorunlara karşılık sınırlı sayıda kaynağa ulaşılabilmektedir. Bu nedenle restitüsyon çalışmalarına atlık oluşturmak amacıyla elde edilen verilere ek olarak tipolojik analogiye başvurulmuştur. Bölgede yer alan özellikle XIX. yüzyıl hamamlarına ait genel bir literatür araştırması yapılmış; Hasan Paşa (Askeri) Hamamı ile benzerlik gösterdiği tespit edilen hamamların mimari özellikleri arasında karşılaştırma yapılmıştır. Bu bağlamda XIX. yüzyıl hamamları olarak; Trabzon'da yer alan Meydan Hamamı ve Ordu'da yer alan Saray Hamamı incelenmiştir. Yine Trabzon'da yer alan Sekiz Direkli Hamam, Fatih Hamamı ve Paşa Hamamı (XVI. yüzyıl) çalışmaya dahil edilmiştir.

3.1.1. Meydan Hamamı

Meydan Hamamının, Trabzon ilinin Ortahisar ilçesinde, XIX. yüzyılda, Kazaz Zade ailesi tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (Horuluoğlu, 1983). Kemer kaya Mahallesi, 268 ada, 7 parselde bulunan hamam, çifte hamam kategorisinde yer almaktadır.

Şekil 70. (a) Meydan Hamamı erkekler girişi, (b) kadınlar girişi

Meydan hamamının, erkekler bölümünün soğukluk mekânına kuzey yönünden girilir. 8 adet taş sütunun taşıdığı yüksek kasnaklı feneri mevcuttur. İki katlı soğukluk mekânının zemini mermer, duvarları ise ahşap ile kaplıdır.

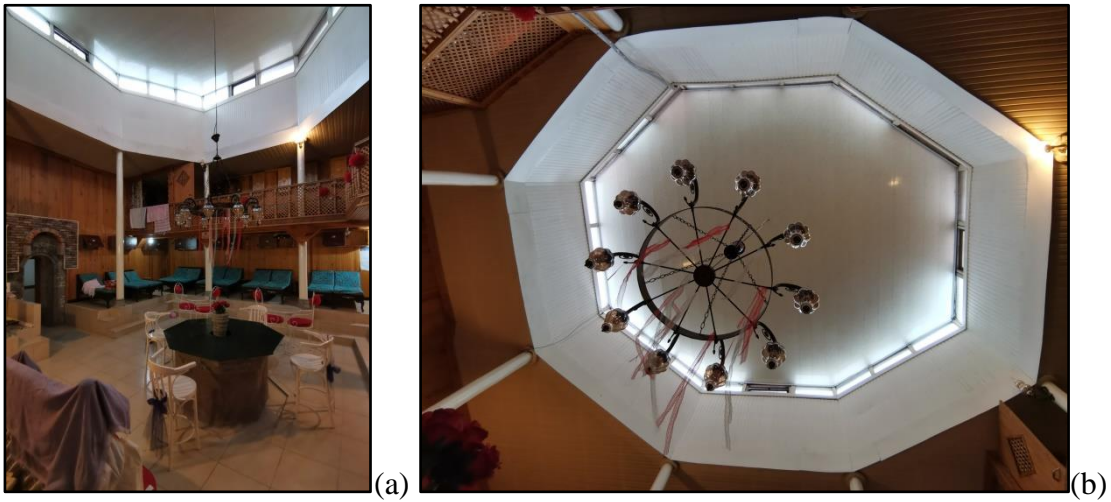
Şekil 71. (a), (b) Meydan Hamamı erkekler soğukluk mekanı

Soğukluk mekânının batı yönünde sırasıyla ılık ve sıcak mekanları yer almaktadır. İki hücreden oluşan ılık mekânın üzeri, iki kubbe ile örtülüdür. Sıcaklık mekanı temelde haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tiptir. Mekânın doğu yönünde yer alan köşe hücreleri duvar ile ayrılmamış olup, tavanda birleşen ikiz sütunlarla sınırlandırılmıştır. Sıcaklık mekânın örtüsünü, ortada büyük kubbe ve yanlarda yer alan sekiz kubbe oluşturmaktadır. Kubbelerde fil gözleri yer almaktadır. Mekânının zemini ve duvarlarının yarısı, mermer ile kaplıdır. Sıcaklık mekânında mermer kurnalar ve dörtgen formunda göbek taşı bulunmaktadır.

Şekil 72. (a), (b) Meydan Hamamı erkekler sıcaklık mekanı

Kadınlar bölümünün soğukluk mekânına batı yönünden girilir. 8 adet taş sütunun taşıdığı yüksek kasnaklı feneri mevcuttur. İki katlı soğukluk mekânının zemini mermer, duvarları ise ahşap ile kaplıdır. Soğuklukta yer alan fiskiyeli havuz masa olarak kullanılmaktadır.

Şekil 73. (a), (b) Meydan Hamamı kadınlar soğukluk mekanı

Soğukluk mekânının kuzey yönünde sırasıyla ılıkılık ve sıcaklık mekanları yer almaktadır. Ilıkılık mekânın üzeri, kubbe ile örtülüdür. Kadınlar bölümünün sıcaklığı ise haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip iken ılıkılık mekânının doğu yönünde yer alan

hücresi, sıcaklık mekânına dahil edilmiştir. Kuzeybatı yönünde yer alan halvet hücresi sauna olarak kullanılmaktadır. Sıcaklık mekânın örtüsünü, ortada büyük kubbe ve yanlarda yer alan sekiz kubbe oluşturmaktadır. Kubbelerde fil gözleri yer almaktadır. Mekânının zemini ve duvarlarının yarısı, mermer ile kaplıdır. Sıcaklık mekânında mermer kurnalar ve dörtgen formunda göbek taşı bulunmaktadır.

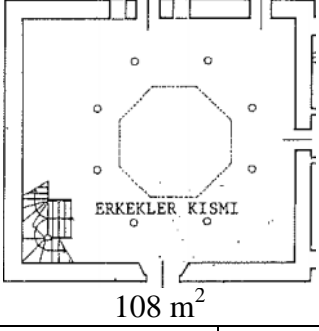

Şekil 74. (a) Meydan Hamamı kadınlar sıcaklık mekanı, (b) sıcaklık mekânına dahil edilen ılıkılık hücresi

Tablo 1. Meydan Hamamı çözümleme tablosu

ADI	MEYDAN HAMAMI	
YAPIM TARİHİ	19. YÜZYIL	
BANİSİ	Kazaz Zade Ailesi	
KONUMU	Kemer kaya Mahallesi 268ada/7parsel	
MEVCUT DURUMU	Hamam işletmesi	
TÜRÜ	Çifte hamam	

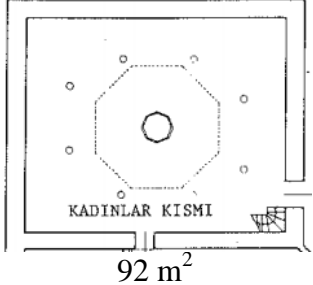
Tablo 1'in devamı

SOĞUKLUK (ERKEKLER)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU			ZEMİN	Seramik kaplama
AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Ahşap kaplama	
	Fil gözü	-			
	Fener	+			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	Ahşap kırma çatı
	Seki	+		Tonoz	-
	Şirvan	+		Kubbe	-
	Fıskiyeli havuz	-		Geçiş elamanı	-

ILIKLIK (ERKEKLER)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU			ZEMİN	
AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Alçı sıva	
	Fil gözü	-			
	Fener	-			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	-
	Seki	-		Tonoz	-
	Kurna	-		Kubbe	2 tane kubbe
	Eyvan	-		Geçiş elamanı	Pendantif
	Usturalık	+			
	Hela	+			

Tablo 1'in devamı

SICAKLIK (ERKEKLER)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU			ZEMİN	Mermer kaplama
AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Mermer kaplama +alçı sıva	
	Fil gözü	+			
	Fener	-			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	-
	Seki	+		Tonoz	-
	Kurna	+		Kubbe	+
	Eyvan	1 tane		Geçiş elamanı	-
	Göbek taşı	+			
	Halvet hücresi	2 tane			

SOĞUKLUK (KADINLAR)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU			ZEMİN	Seramik kaplama
AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Ahşap kaplama	
	Fil gözü	-			
	Fener	+			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	Ahşap kırma çatı
	Seki	+		Tonoz	-
	Şirvan	+		Kubbe	-
	Fıskiyeli havuz	+		Geçiş elamanı	-

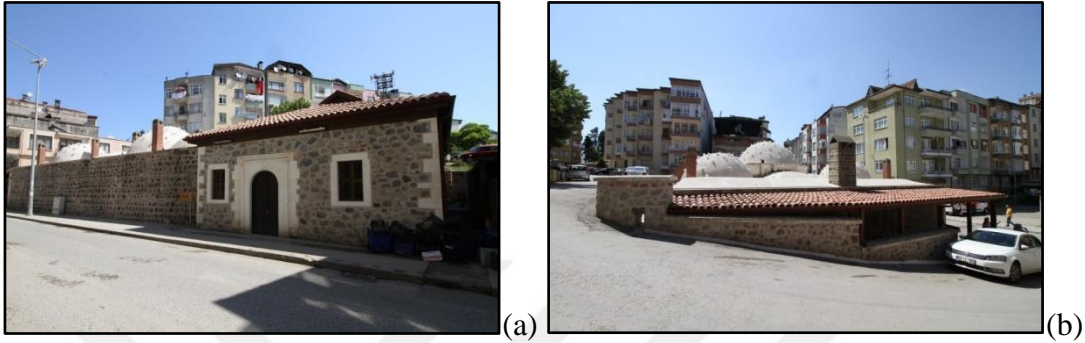
Tablo 1'in devamı

ILIKLIK (KADINLAR)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU		ZEMİN		
	AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Alçı sıva
		Fil gözü	-		
Fener		-			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	-
	Seki	-		Tonoz	-
	Kurna	-		Kubbe	+
	Eyvan	-		Geçiş elamanı	Pendantif
	Usturalık	-			
	Hela	+			

SICAKLIK (KADINLAR)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU		ZEMİN	Mermer kaplama	
	AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Mermer kaplama +alçı sıva
		Fil gözü	+		
Fener		-			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	-
	Seki	+		Tonoz	-
	Kurna	+		Kubbe	+
	Eyvan	4 tane		Geçiş elamanı	-
	Göbek taşı	+			
	Halvet hücresi	4 tane			

3.1.2. Saray Hamamı

Saray Hamamı, Ordu ilinin Ünye ilçesinde, XIX. yüzyılda, Süleyman Paşa Sarayı külliyesinin bir parçası olarak yaptırıldığı bilinmektedir. Çamurlu Mahallesi, 219 ada, 29 parselde bulunan hamam, tek hamam kategorisinde yer almaktadır.

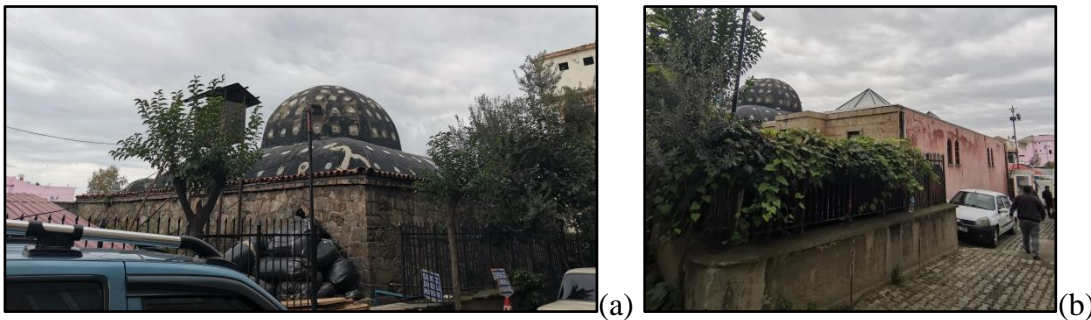

Şekil 75. (a),(b) Saray Hamamı (URL-26).

Saray Hamamının soğukluk mekânına, güney cephede yer alan çift kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. Tek katlı olan soğukluk mekânın üst örtüsünü ahşap kırma çatı oluşturmaktadır. Soğukluk mekânının batı yönünde sırasıyla ılıklik ve sıcaklık mekanları yer almaktadır. Ilıklık ve sıcaklık mekanları, kubbe ve tonoz ile örtülüdür. Örtü üzerinde yer alan fil gözleri ile mekanların aydınlatması sağlanır (URL-26).

3.1.3. Sekiz Direkli Hamam

Sekiz Direkli Hamam, Trabzon ilinin Ortahisar ilçesinde yer almakta, yapım tarihi ve kimin yaptırdığı kesin olarak bilinmemektedir (Karpuz, 1989). Pazarkapı Mahallesi, 79 ada, 3 parselde bulunan hamam, tek hamam kategorisinde yer almaktadır.

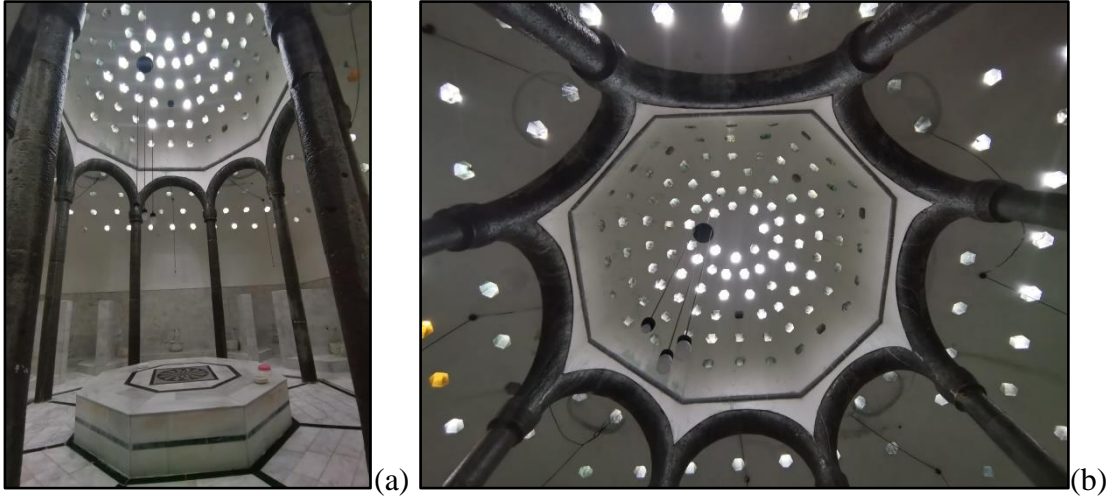
Şekil 76. (a), (b) Sekiz Direkli Hamam

Sekiz Direkli Hamama, Trabzon Belediyesi tarafından yeniden yaptırılan soğukluk mekânının doğu yönünden girilir. İki katlı ve iki galeriye sahip olan mekan, koni şeklindeki iki fener ile aydınlatılmaktadır. Soğukluk mekânının zemini ve duvarları mermer ile kaplıdır.

Şekil 77. (a), (b) Sekiz Direkli Hamam soğukluk mekânı

Soğukluk mekânının güney yönünde, ılıkılık mekânı yer almaktadır. İki hücreden oluşan ılıkılık mekânını; güneyde bir, batıda ise üç farklı kubbenin taşıdığı mekanlar eşlik eder. Ilıklık mekânın doğusunda kare planlı sıcaklık yer almaktadır. Sıcaklık mekânının köşelerine yerleştirilmiş, duvar yüksekliği 250 cm olan 4 adet halvet hücresi bulunmaktadır. Güneybatı yönündeki halvet hücresi sauna olarak kullanılmaktadır. Sıcaklık mekânın örtüsü sekizgen planlı kubbe şeklindeki tonoz ve onu taşıyan 8 adet sütundan oluşmaktadır. Halvet hücreleri hizasında birer eliptik köşe kubbeciği yer alırken, eyvanların üzeri yarım beşik tonoz ile örtülüdür. Merkezi tonoz ve yanlarda yer alan tonozlar üzerinde sıralı fil gözleri mevcuttur. Mekânının zemini ve duvarlarının yarısı, mermer ile kaplıdır. Sıcaklık mekânında mermer kurnalar ve sekizgen formunda göbek taşı bulunmaktadır.

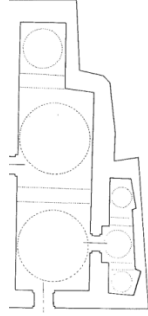
Şekil 78. (a), (b) Sekiz Direkli Hamam sıcaklık mekanı

Tablo 2. Sekiz Direkli Hamam çözümleme tablosu

ADI	SEKİZ DİREKLİ HAMAM	<p>(Karpuz, 1998) 0 5m K</p>
YAPIM TARİHİ	Bilinmiyor	
BANİSİ	Bilinmiyor	
KONUMU	Pazarkapı Mahallesi 79 ada/3 parsel	
MEVCUT DURUMU	Hamam işletmesi	
TÜRÜ	Tek hamam	

SOĞUKLUK	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ			MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ	
	BOYUTU	-		ZEMİN	Mermer kaplama
AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	+	DUVAR	Seramik + ahşap kaplama	
	Fil gözü	-			
	Fener	2 adet			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	Ahşap kırma çatı
	Seki	+		Tonoz	-
	Şirvan	+		Kubbe	-
	Fıskiyeli havuz	-		Geçiş elamanı	-

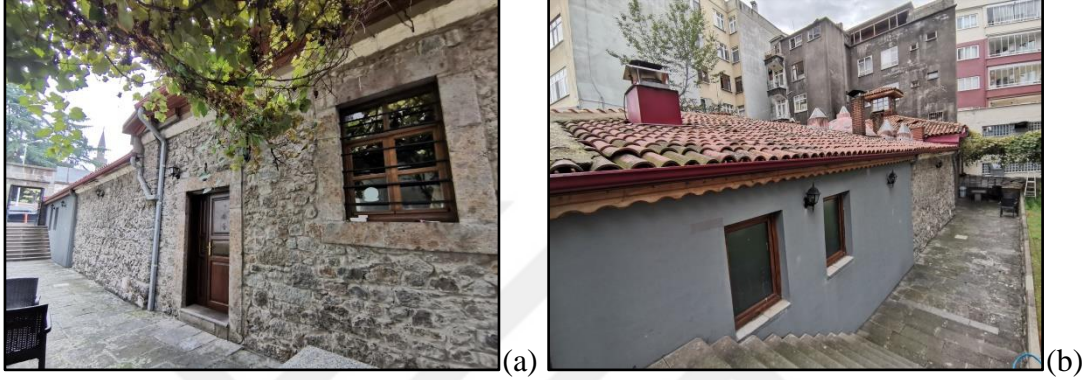
Tablo 2'nin devamı

ILIKLIK	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU		38 m ²	ZEMİN	Mermer kaplama
AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Mermer kaplama + alçı sıva	
	Fil gözü	+			
	Işık kubbesi	+			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	-
	Seki	+		Tonoz	-
	Kurna	-		Kubbe	6 tane kubbe
	Eyvan	-		Geçiş elamanı	Pendantif
	Usturalık	+			
	Hela	+			

SICAKLIK	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU		119 m ²	ZEMİN	Mermer kaplama
AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Mermer kaplama + alçı sıva	
	Fil gözü	+			
	Işık kubbesi	+			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	-
	Seki	+		Tonoz	+
	Kurna	+		Kubbe	-
	Eyvan	-		Geçiş elamanı	8 adet kemerli sütun
	Göbek taşı	+			
	Halvet hücresi	4 tane			

3.1.4. Fatih Hamamı

Fatih Hamamı, Trabzon ilinin Ortahisar ilçesinde yer almakta, yapım tarihi ve kimin yaptırdığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Fatih Sultan Mehmet Vakfına aittir (Gökbilgin, 1962; Karpuz, 1989). Cumhuriyet Mahallesi, 208 ada, 5 parselde bulunan hamam, tek hamam kategorisinde yer almaktadır.

Şekil 79. (a), (b) Fatih Hamamı

Fatih Hamamına, Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından, beden duvarları hariç yeniden yaptırılan soğukluk mekânının kuzey yönünden girilir. İki katlı soğukluk mekânının, sekizgen kasnak üzerinde yükselen ahşap çatısı ve aydınlatma feneri bulunmaktadır. Mekânının zemini mermer, duvarları ise ahşap ile kaplıdır.

Şekil 80. (a), (b) Fatih Hamamı soğukluk mekanı

Soğukluk mekânının doğu yönünde, ılıklik mekanı yer almaktadır. Beşik tonoz ile örtülü mekânın güney duvarında sauna, doğu yönünde havuz yer almaktadır. Ilıklık mekânın güneyinde sıcaklık yer almaktadır. Sıcaklık mekanı, doğuya doğru birer beşik tonozlu eyvanla genişletilmiş, üzeri kubbeli yan yana iki hücreden oluşmaktadır. Kubbelerin üzerlerinde fil gözleri mevcuttur. Mermer kurnaların bulunduğu mekanda, zemin ve duvarların yarısı mermer ile kaplıdır. Sıcaklık mekânının güneyinde yer alan hücresinde, dikdörtgen şeklinde kenarları pahlı göbek taşı yer almaktadır.

Şekil 81. (a) Fatih Hamamı havuzu, (b) güney yönünde yer alan sıcaklık mekanı

Tablo 3. Fatih Hamamı çözümlene tablosu

ADI	FATİH HAMAMI	
YAPIM TARİHİ	Bilinmiyor	
BANİSİ	Bilinmiyor	
KONUMU	Cumhuriyet Mahallesi 208 ada/5 parsel	
MEVCUT DURUMU	Hamam işletmesi	
TÜRÜ	Tek hamam	

Tablo 3'ün devamı

SOĞUKLUK	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU			ZEMİN	Mermer kaplama
AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	+	DUVAR	Ahşap kaplama	
	Fil gözü	-			
	Fener	+			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Ahşap kırma çatı	
	Seki	+		Kırma Çatı	-
	Şirvan	+		Tonoz	-
	Fıskiyeli havuz	-		Kubbe	-
			Geçiş elamanı	-	

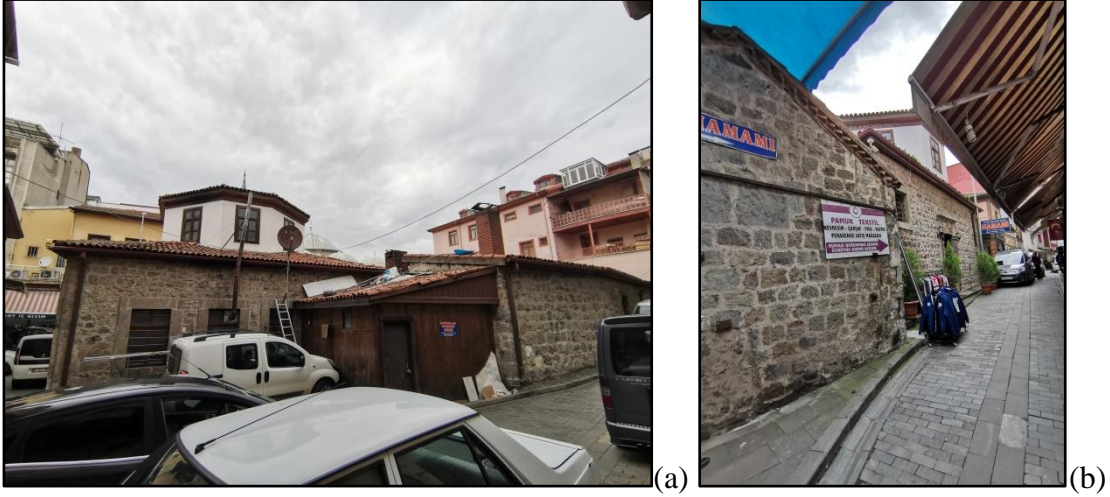
ILIKLIK	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU			ZEMİN	Mermer kaplama
AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	+	DUVAR	Mermer kaplama + alçı sıva	
	Fil gözü	-			
	Işık kubbesi	+			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	-	
	Seki	-		Kırma Çatı	-
	Kurna	-		Tonoz	+
	Eyvan	-		Kubbe	-
	Usturalık	-		Geçiş elamanı	-
	Hela	+			
	Havuz+sauna	+			

Tablo 3'ün devamı

SICAKLIK	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU	 47 m ²		ZEMİN	Mermer kaplama
AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Mermer kaplama +alçı sıva	
	Fil gözü	+			
	Işık kubbesi	+			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	-
	Seki	+		Tonoz	+
	Kurna	+		Kubbe	+
	Eyvan	2 tane		Geçiş elamanı	Pendantif
	Göbek taşı	+			
	Halvet hücresi	-			

3.1.5. (İskender) Paşa Hamamı

(İskender) Paşa Hamamı, Trabzon ilinin Ortahisar ilçesinde yer almakta, XVI. yüzyılda, Trabzon Valisi İskender Paşa tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir (Karpuz, 1989). Yapının planındaki farklılık, kadınlar ve erkekler bölümlerindeki duvar işçiliği uyumsuzluğu tarihlendirme konusunda şüphe oluşturmaktadır. Çarşı Mahallesi, 180 ada, 12 parselde bulunan hamam, çifte hamam kategorisinde yer almaktadır.

Şekil 82. (a), (b) Paşa Hamamı

Paşa hamamının, erkekler bölümünün soğukluk mekânına kuzey yönünden girilir. Kare planlı soğukluğun yüksek kasnaklı sekizgen feneri mevcuttur. İki katlı soğukluk mekânının zemini mermer, duvarları ise ahşap ile kaplıdır.

Şekil 83. (a), (b) Paşa Hamamı erkekler soğukluk mekânı

Soğukluk mekânının doğu yönünde, ılıklik mekânı yer almaktadır. Beşik tonoz ile örtülü mekânın güney duvarından sıcaklığa geçilir. Dikdörtgen planlı sıcaklığın üzeri beşik tonoz ile örtülmüş ve tonozun üzerinde açılan iki farklı ışık kubbeciği ile aydınlatılmıştır. Güneydoğu yönü hariç 3 adet halvet hücresi mevcuttur. Sıcaklık mekânında mermer kurnalar ve dörtgen formunda göbek taşı bulunmaktadır.

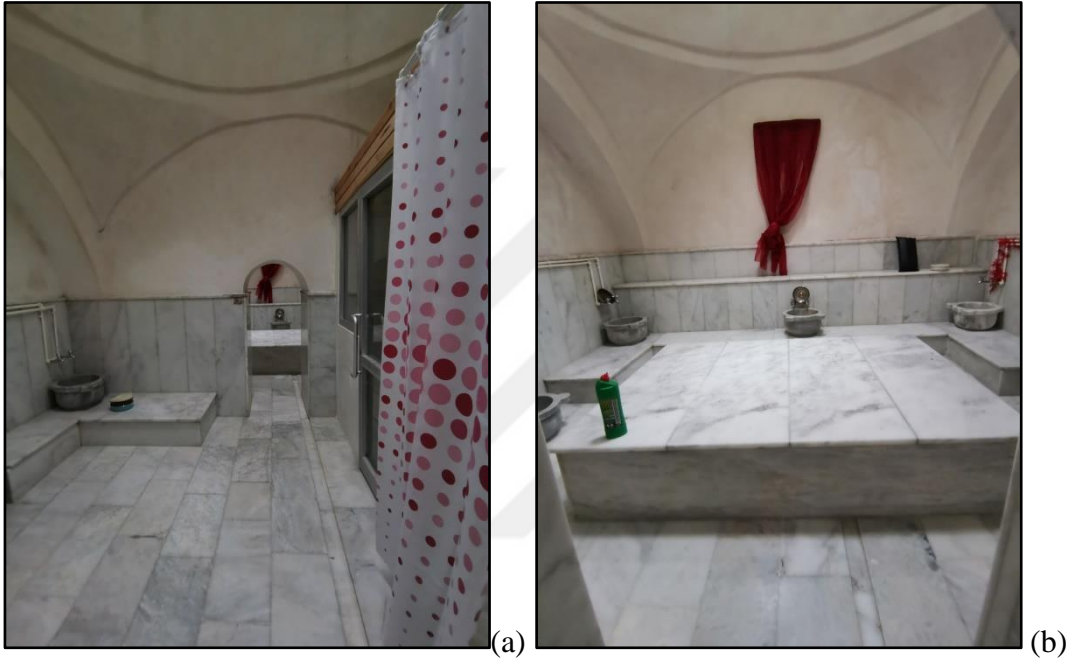
Şekil 84. (a), (b) Paşa Hamamı erkekler sıcaklık mekanı

Kadınlar bölümünün soğukluk mekanı iki farklı bölümden oluşmaktadır. Giriş ve mutfak olarak kullanılan ilk bölümün üzeri ahşap kırma çatı ile örtülüdür. Zemini taş ile kaplı olan mekânın duvarları sıvalıdır. Dikdörtgen planlı ikinci bölümde ise yüksek kasnaklı sekizgen fener bulunmaktadır. Bu bölümün zemini mermer, duvarları ise ahşap ile kaplıdır.

Şekil 85. (a) Paşa Hamamı kadınlar soğukluk mekanı birinci bölüm, (b) ikinci bölüm

Soğukluk mekânının batı yönünde, ılıklik mekanı yer almaktadır. Beşik tonoz ile örtülü mekânın batısında tuvaletler yer alırken, güney duvarından sıcaklığa geçilir. Yan yana iki hücreden oluşan sıcaklık mekanlarının üzeri iki kubbe ile örtülüdür. Kubbeler üzerinde, ışık kubbeciği ve fil gözleri bulunmaktadır. Mermer kurnaların bulunduğu mekanda, zemin ve duvarların yarısı mermer ile kaplıdır. Sıcaklık mekânının güneyinde yer alan hücrede, dikdörtgen şeklinde göbek taşı yer almaktadır.

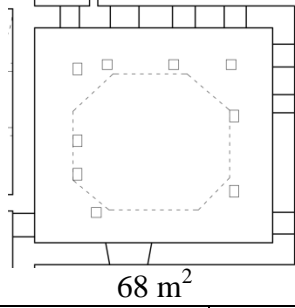

Şekil 86. (a) Paşa Hamamı kadınlar sıcaklık mekanı birinci hücre, (b) ikinci hücre

Tablo 4. Paşa Hamamı çözümleme tablosu

ADI	PAŞA HAMAMI	
YAPIM TARİHİ	16. YÜZYIL	
BANİSİ	İskender Paşa	
KONUMU	Çarşı Mahallesi 180ada/12parşel	
MEVCUT DURUMU	Hamam işletmesi	
TÜRÜ	Çifte hamam	

Tablo 4'ün devamı

SOĞUKLUK (ERKEKLER)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ			MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU			ZEMİN	Mermer kaplama	
	AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	+	DUVAR	Ahşap kaplama	
		Fil gözü	-			
Fener		+				
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	Ahşap kırma çatı	
	Seki	+		Tonoz	-	
	Şirvan	+		Kubbe	-	
	Fıskiyeli havuz	-		Geçiş elamanı	-	

ILIKLIK (ERKEKLER)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ			MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU			ZEMİN	Mermer kaplama	
	AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Mermer kaplama +alçı sıva	
		Fil gözü	-			
Işık kubbesi		+				
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	-	
	Seki	-		Tonoz	+	
	Kurna	-		Kubbe	-	
	Eyvan	-		Geçiş elamanı	-	
	Usturalık	-				
	Hela	+				

Tablo 4'ün devamı

SICAKLIK (ERKEKLER)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ			MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU			ZEMİN	Mermer kaplama	
		37 m ²				
	AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Mermer kaplama +alçı sıva	
Fil gözü		-				
Işık kubbesi		2 tane				
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	-	
	Seki	+		Tonoz	+	
	Kurna	+		Kubbe	-	
	Eyvan	-		Geçiş elamanı	-	
	Göbek taşı	+				
	Halvet hücresi	3 tane				

SOĞUKLUK (KADINLAR)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ			MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU			ZEMİN	Taş + mermer kaplama	
		94 m ²				
	AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Ahşap kaplama	
Fil gözü		-				
Fener		+				
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	Ahşap kırma çatı	
	Seki	+		Tonoz	-	
	Şirvan	-		Kubbe	-	
	Fıskiyeli havuz	-		Geçiş elamanı	-	

Tablo 4'ün devamı

ILIKLIK (KADINLAR)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU		ZEMİN	Mermer kaplama	
	AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Mermer kaplama +alçı sıva
		Fil gözü	-		
Işık kubbesi		+			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	-
	Seki	-		Tonoz	+
	Kurna	-		Kubbe	-
	Eyvan	-		Geçiş elamanı	-
	Usturalık	-			
	Hela	+			

SICAKLIK (KADINLAR)	MEKANSAL ÖZELLİKLERİ		MALEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
	BOYUTU		ZEMİN	Mermer kaplama	
	AYDINLATMA ELEMENLARI	Pencere	-	DUVAR	Mermer kaplama +alçı sıva
		Fil gözü	+		
Işık kubbesi		+			
MİMARİ ELEMENLAR	Kapı	+	ÖRTÜ	Kırma Çatı	-
	Seki	+		Tonoz	-
	Kurna	+		Kubbe	2 tane kubbe
	Eyvan	-		Geçiş elamanı	Pendantif
	Göbek taşı	+			
	Halvet hücresi	2 tane			

Tablo 5. Analiz tablosu

		MEKANSAL ÖZELLİKLERİ			MALZEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
		Boyutu	Aydınlatma Elemanı	Mimari Elemanlar	Zemin	Duvar	Örtü
MEYDAN HAMAMI (ERKEKLER)	SOĞUK LUK	108 m ²	Fener	Kapı Seki Şirvan	Seramik kaplama	Ahşap Kaplama	Ahşap kırma çatı
	ILIKLIK	77 m ²	-	Kapı Usturalık Hela		Alçı sıva	Kubbe/ Pendantif
	SICAKLIK	78 m ²	Fil gözü	Kapı Seki Kurna Eyvan Göbek taşı Halvet/2	Mermer kaplama	Mermer kaplama + alçı sıva	Kubbe
MEYDAN HAMAMI (KADINLAR)	SOĞUK LUK	92 m ²	Fener	Kapı Seki Şirvan Fıskiyeli havuz	Seramik kaplama	Ahşap kaplama	Ahşap kırma çatı
	ILIKLIK	25 m ²	-	Kapı Hela		Alçı sıva	Kubbe/ Pendantif
	SICAKLIK	94 m ²	Fil gözü	Kapı Seki Kurna Eyvan Göbek taşı Halvet/4	Mermer kaplama	Mermer kaplama + alçı sıva	Kubbe
SEKİZ DİREKLİ HAMAM	SOĞUK LUK	-	Pencere Fener	Kapı Seki Şirvan	Mermer kaplama	Seramik + ahşap kaplama	Ahşap kırma çatı
	ILIKLIK	38 m ²	Fil gözü Işık kubbesi	Kapı Seki Usturalık Hela	Mermer kaplama	Mermer kaplama + alçı sıva	Kubbe/ Pendantif
	SICAKLIK	119 m ²	Fil gözü Işık kubbesi	Kapı Seki Kurna Göbek taşı Halvet/4	Mermer kaplama	Mermer kaplama + alçı sıva	Tonoz/ 8 kemerli sütun

Tablo 5'in devamı

		MEKANSAL ÖZELLİKLERİ			MALZEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
		Boyutu	Aydınlatma Elemanı	Mimari Elemanlar	Zemin	Duvar	Örtü
FATİH HAMAMI	SOĞUK LUK	77 m ²	Pencere Fener	Kapı Seki Şirvan	Mermer kaplama	Ahşap Kaplama	Ahşap kırma çatı
	ILIKLIK	19 m ²	Pencere Işık kubbesi	Kapı Hela Havuz Sauna	Mermer kaplama	Mermer kaplama + alçı sıva	Tonoz
	SICAKLIK	47 m ²	Fil gözü Işık kubbesi	Kapı Seki Kurna Eyvan/2 Göbek taşı	Mermer kaplama	Mermer kaplama + alçı sıva	Kubbe/ Pendantif Tonoz
PAŞA HAMAMI (ERKEKLER)	SOĞUK LUK	68 m ²	Pencere Fener	Kapı Seki Şirvan	Mermer kaplama	Ahşap kaplama	Ahşap kırma çatı
	ILIKLIK	12 m ²	Işık kubbesi	Kapı Hela	Mermer kaplama	Mermer kaplama + alçı sıva	Tonoz
	SICAKLIK	37 m ²	Işık kubbesi	Kapı Seki Kurna Göbek taşı Halvet/3	Mermer kaplama	Mermer kaplama + alçı sıva	Tonoz
PAŞA HAMAMI (ERKEKLER)	SOĞUK LUK	94 m ²	Fener	Kapı Seki	Taş + mermer kaplama	Ahşap kaplama	Ahşap kırma çatı
	ILIKLIK	9 m ²	Işık kubbesi	Kapı Hela	Mermer kaplama	Mermer kaplama + alçı sıva	Tonoz
	SICAKLIK	31 m ²	Fil gözü Işık kubbesi	Kapı Seki Kurna Göbek taşı Halvet/2	Mermer kaplama	Mermer kaplama + alçı sıva	Kubbe/ Pendantif

Tablo 5'in devamı

		MEKANSAL ÖZELLİKLERİ			MALZEME VE YAPIM TEKNİĞİ		
		Boyutu	Aydınlatma Elemanı	Mimari Elemanlar	Zemin	Duvar	Örtü
HASAN PAŞA (ASKERİ) HAMAMI	SOĞUK LUK	69,5 m ²	Pencere Fener	Kapı Seki Şirvan Fıskiyeli havuz	Mozaik kaplama	Alçı sıva	Ahşap kırma çatı
	ILIKLIK	27,1 m ²	Fil gözü	Kapı Seki Kurna Usturalık Hela	Taş	Seramik kaplama + Alçı sıva	Kubbe/ Pendantif + Tonoz
	SICAKLIK	59 m ²	Fil gözü	Kapı Seki Kurna Göbek taşı Halvet/4	Mozaik kaplama	Seramik kaplama + Alçı sıva	Kubbe/ Tromp bingi
Rölöve analizinde tespiti yapılamayan, tipolojik analogide benzerlik gösteren özellikler				Rölöve analizinde ortak olan özellikler			

3.2. Dönemsel Restitüsyon Analizi

Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, II. Abdülhamit zamanında Askeri Kışla (Sarı Kışla) ve hastanesinin hamamı olarak inşa edilmiştir. XIX. yüzyıl olarak tarihlendirilen hamamın mevcut durum analizi, elde edilen fotoğraflar ve yapılan tipolojik değerlendirme sonucu geçirdiği değişimler irdelenmiştir. Elde edilen belgeler doğrultusunda zaman aralığı tespit edilemediğinden, 2 farklı dönemde restitüsyon çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda I. ve II. dönem olarak sınıflandırılan çalışmada, hamamın geçirdiği somut ve soyut değişiklikler, değerlendirilerek incelenmiştir.

3.2.1. I. Dönem Restitüsyon Analizi

Hamamın ilk yapıldığı tarih (1883) ile Horuloğlu'nun (1983) bahsettiği onarıma kadar olan zaman dilimini içermektedir. Bu dönem hakkında hamam yapısına ait şekil 46-47 ve 2.2.3. bölümde incelenen 1896 tarihli "Fenn-i inşaat" kitabı bilgi vermektedir. Bu bağlamda hamam yapısı; soğukluk, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır.

Şekil 46. Üstte Sarı (Askeri) hastane, ortada Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, altta depolar, Yıldız Sarayı Albümü (URL-23).

Şekil 47. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı (URL-24).

Soğukluk(Z 02) mekanı; iki katlı olduğu bilinen bu mekana kuzey yönünde yer alan basık kemerli kapıdan girilmektedir. Horuluoğlu'nun (1983), ikinci katın dinlenme mekanı olarak ayrıldığından ve ahşap bir merdiven ile ulaşıldığından bahsetmektedir. Kare bir plana sahip olan mekânın üst örtüsünü sekizgen fenerli ahşap çatı oluşturmaktadır. Soğukluk mekânının, kuzey, güney ve doğu cephelerini gösteren şekil 46-47 ile cephelerin tanımlaması yapılmıştır. Bu bağlamda; kuzey cephede alt ve üstte ikişer adet olmak üzere 4 adet (P1) pencere yer almaktadır. Doğu cephede 3 adet pencere üst sırada, 1 adet pencere alt sırada olmak üzere toplam 4 adet (P1) pencere yer almaktadır. Güney cephede 1 adet kapı (K2) ve pencere (P5) yer almaktadır. Mekânın ortasında sekizgen planlı, çiçek motifli fıskiye bir havuz bulunmaktadır. Havuz günümüze kadar varlığını korumuştur. Hamamın batı yönünde bulunan basık kemerli kapı ile ılıkılık mekânına geçilir.

Ilıklık(Z 03) mekanı; dikdörtgen bir plana sahip bu mekânın, üst örtüsünü ortada kubbe yanlarda ise beşik tonozlar oluşturmaktadır. Hem kubbe üzerinde hem de tonozların üzerinde fil gözlerinin yer aldığı şekil 47'den anlaşılmaktadır. Güney yönünde helalar bulunmakta, kuzey yönünde ise sekinin üzerinde usturalığın yer aldığı tahmin edilmektedir. Hamamın batı yönünde bulunan basık kemerli kapı ile sıcaklık mekânına geçilir.

Sıcaklık(Z 09) mekanı; kare bir plana sahip olan mekan, haçvari dört eyvanlı köşe hücreli tiptir. Üst örtüsünü köşelerde tromplara oturan kubbe oluşturmaktadır. Kubbe üzerinde yer alan fil gözleri ile aydınlatılan bu mekân, hamamın en az değişikliğe uğrayan mekanı olduğu düşünülmektedir. Horuluoğlu (1983), hamamda 8 adet bitkisel motifli kurnanın varlığından ve göbek taşından bahsetmektedir. Günümüzde bu kurnalardan sadece biri bulunmaktadır.

Külhan(Z 15); hamamın en çok değişikliğe uğrayan mekanıdır. 1896 tarihli "Fenn-i inşaat" kitabında, külhan mekânının tanımlaması yapılmıştır. Tanımlamalar doğrultusunda, ocak bölümünün varlığını koruduğu, ek olarak ocak bölümünü ağzında demir bir kapağın yer aldığından bahsedilmektedir. Ayrıca bu mekânın üzerinde hamamda kullanılan suyu ısıtmak için silindir şeklinde kazanın varlığından söz edilmektedir. Şekil 46'da bu mekânın kuzey cephesinde iki tane pencerenin yer aldığı, örtüsünün ise ahşap kırma çatı olduğu görülmektedir. Horuluoğlu'na göre (1983), cephede kalın ve kesme taş örgüden oluşan duvarlar bulunmaktadır.

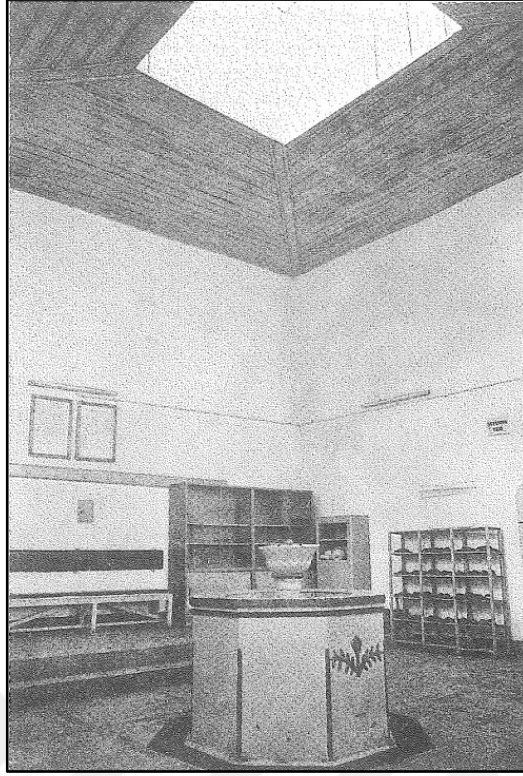
3.2.2. II. Dönem Restitüsyon Analizi

Hamamın geçirdiği onarım ile başlayan ve hamamın terk edilmesine kadar olan zaman dilimini içermektedir. Bu dönem hakkında hamam yapısına ait şekil 48-87 ve Karpuz (1989) bilgi vermektedir. Bu bağlamda hamam yapısının; soğukluk, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümleri incelenmiştir.

Şekil 48. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı (Karpuz, 1998).

Soğukluk(Z 02) mekanı; iki katlı olan mekânın ikinci katının şekil 87’de yer almaması, 1989 yılından önce yıkıldığını göstermektedir. Ahşap fenerli üst örtü ise değiştirilerek kare prizma formunda ılıkılık yapılmıştır. Doğu cephede alt sırada yer alan tek pencere kapatılmıştır. Şekil 48’de yer alan mekanlar, güney cepheye eklenmiştir. Bu doğrultuda soğukluk mekânın güney cephesinde yer alan pencere kapatılmış, kapı ise yarıya kadar kapatılarak pencereye dönüştürülmüştür. Zeminde yer alan mozaik karo kaplamanın bu dönemde uygulandığı düşünülmektedir.

Şekil 87. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı, soğukluk (Karpuz, 1998).

Ilıklık(Z 03) mekânın; güney yönünün üst örtüsünü oluşturan tonoz örtü tam algılanmamakla birlikte, rölöve çalışmasında beton çatı ile kaplanarak, örtüde yer alan fil gözlerinin kapatıldığı bilinmektedir. Ilıklık mekânın kuzeyinde yer alan usturalık bölümündeki kurnalara su getirmek amacıyla plastik tesisat boruları döşenmiştir. Ayrıca bu mekânın duvarları yarıya kadar seramikle kaplanmıştır.

Hamamın güney cephesine eklenen ek odalar(1 02-03-04) doğrultusunda, helaların batısında bir kapı açılmıştır. Üzeri beton çatı ile örtülü yeni mekanlar, 3 odadan oluşmakta ve depo ya da dinlenme alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Her odanın güney cephesinde birer pencere (P2) yer almaktadır. Ayrıca bu mekanların batı cephesinde, 2 adet pencere (P3) ve 1 adet kapı (K6) bulunmaktadır. Doğuda yer alan oda, soğukluk mekânın güney duvarında yer almakla birlikte, pencere dönüştürülen kapı vasıtasıyla soğukluk mekânına bakmaktadır.

Sıcaklık(Z 09) mekanı; hamamın dönemsel koşullarından etkilendiği için tesisat ve kaplama üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Hamamda yer alan taş kurnalar değiştirilerek mermer kurnalar eklenmiştir. Hamamın su tesisatı için plastik borular döşenmiştir.

Hamamın duvarları yarıya kadar seramikle kaplanmıştır. Hamamın zemini ve göbek taşının üzeri mozaik ile kaplanmıştır.

Külhan(Z 15); üst örtüsü değiştirilerek beton çatı ile kaplanmıştır. Batısına eklenen mekânın, odunluk olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Kuzey yönünde kapı (K7), batı yönünde ise bant bir penceresi (P7) mevcuttur.

3.3. Restorasyon Teknikleri

Tez çalışmasının amacı; XIX. yüzyıl hamam kültürünü sergileyen Hasan Paşa (Askeri) Hamamının yok olmasının önüne geçmek ve sürdürülebilir korunması için yeniden kullanımını sağlamaktır. Bu bağlamda gerçekleştirilen restorasyon projesinde, hamamın mevcut durum analizleri ve dönemsel değişimleri incelenmiştir. Bu veriler doğrultusunda hamamın, bugün içinde bulunduğu durumun iyileştirilmesi ve çalışma durumuna getirilmesi için, yapıya bazı teknik ve mimari müdahale önerileri getirilmiştir. Restorasyon teknikleri olarak ifade edilen çalışma; temizleme, sağlamlaştırma/güçlendirme, bütünleme, yenileme, yeniden yapım, çağdaş ek ve yeniden kullanım kararlarını kapsamaktadır. Bu tekniklerin açıklamalarına, 1.6.1. ve 1.6.2. numaralı bölümlerde değinildiğinden tekrardan bahsedilmeyecektir.

Temizleme; bitkilenme/ yosunlanma/ kirlenme/ leke/ solma gibi bozulmaların temizlenmesi ve niteliksiz eklerin kaldırılması olarak iki grupta ele alınmıştır. Hamam yapısının atmosferik etkilere açık olması ve terkedilmiş durumda olması bitkilenme/ yosunlanma gibi bozulmalara karşı yapıyı savunmasız bırakmaktadır. Hamamın soğukluk mekânında ve kuzey, batı ve güney cephelerdeki bahçelerde yer alan sarmaşık ve diken gibi bitkilerin ayıklanma yöntemi ile yapıdan uzaklaştırılması önerilmektedir. Özellikle hamam yapısının güney cephesinde yer alan sarmaşık, diken gibi bitkiler yapıdan temizlenerek, hamam yapısının bakımı yapılmalı ve tekrardan oluşumlarının engellenmesi sağlanmalıdır.

Hamamın kubbe kasnaklarında, tonoz ve tromp bingi üzerinde, iç mekandaki beden duvarlarında yer alan sıvada yosun, bitki ve benzeri bozulmalar mevcuttur. Ayrıca yapıda geleneksel malzeme ile birlikte yapay çimentonun kullanılması yapıda tuz problemine neden olmaktadır. Geleneksel malzemedeki yer alan elastik özelliğini ve suya karşı geçirimsizliği göstermeyen yapay çimentolu malzeme, geleneksel malzeme ile birlikte çalışmamaktadır. Müdahale etmeden önce, sıva malzemesi üzerinde testler

gerçekleştirilmeli ve malzemeyi oluşturan bileşenlerin türleri ve karışım içindeki oranları tespit edilmelidir. Tespit çalışması ile birlikte, özgün harcın temizlenerek korunması gereken durumlarda, uygun sertlikteki fırça ve benzeri aletlerle mekanik temizlik yapılmalıdır. Sıva yüzeyinde gerçekleşen tuzlanmanın temizlenmesi için, saf su ve kağıt hamuru kullanılarak kimyasal temizlik gerçekleştirilmelidir. Hamam yapısının bezeme elemanlarını, ılıklik mekânındaki taş kurnalar, soğukluk mekânındaki fiskiyeli havuz, taş söve ve saçaklar oluşturmaktadır. Genellikle taş malzemedен oluşаn bu bezemeler üzerinde zamanla kirlenme ve solma gibi bozulmalar mevcuttur. Bu bozulmalara müdahale etmek için, yapı malzemesine zarar vermeden kimyasallarla temizleme önerilmektedir. Ayrıca hamam yapısının doğu cephesinde yer alan pencerelerde metal korkuluklar mevcuttur. Gerekli bakımı görmediklerinde korozyon, sehim gibi bozulmalara uğrayan bu donatılar üzerinde mekanik temizleme önerilmektedir. Kesici aletler ve su yardımı ile gerçekleştirilen temizlik sonrasında geriye kalan bozulmalar için kimyasal temizlik önerilmektedir.

Hasan Paşa (Askeri) Hamamında uygulanan niteliksiz ekler, 2.2.3. numaralı bölümde iki grupta incelenmiştir. Hamam yapısının strüktürel grubunda ya da bezeme ve kaplama grubunda yer alan niteliksiz eklerin bazılarının kaldırılmasına, bazılarının ise dönem eki sayılarak korunmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda hamam yapısının strüktürel grubuna dahil olan; güney cephesinde yer alan ek odaların(1 02-03-04), II. dönem restitüsyon çalışmasında yer alması nedeniyle, dönem eki olarak kabul edilip korunması önerilmiştir (bkz. 3.2.2.). Bu mekanların yeniden işlevlendirilerek hamam yapısına dahil edilmesi gerekmektedir. Strüktürel grupta yer alan ve hamam yapısının, sıcaklık mekânının tromplarının üzerini ve ılıklik, su deposu ve külhan mekanlarının üzerini örten beton çatının kaldırılması önerilmektedir.

Hamam yapısının kaplama ve bezeme grubuna dahil olan; duvarlarda yer alan seramik kaplama ve tesisat borularının, beden duvarlarına zarar vermeyecek şekilde yapıdan temizlenmesi gerekmektedir. I. dönem restitüsyon çalışmasında yer alan taş kurnanın ve II. Dönem restitüsyon çalışmasında yer alan mermer kurnaların dönem eklerinin ayrı ayrı sergilemelerinden ötürü korunmalarına karar verilmiştir. Taş kurna üzerinde yer alan kirlenme ve leke gibi bozulmaların, kurnanın sahip olduğu motifte göz önünde bulundurularak özel kimyasallarla temizlenmesi önerilmiştir. Yapıda 6 adet mermer kurnanın, mermer yüzeylerine zarar vermeyecek alkali bir temizleme maddesi ile kimyasal temizliği gerçekleştirilerek korunması önerilmiştir. Hamam yapısının soğukluk,

usturalık, hela ve sıcaklık mekanlarının zemin kaplamasını oluşturan mozaik kaplamanın hamamdan kaldırılması önerilmiştir.

Hamam yapısında gerçekleştirilen, I. ve II. Dönem restitüsyon çalışmaları dahilinde soğukluk mekânının doğu cephesinde yer alan pencerenin (P1), güney cephesinde yer alan kapının (K2) bir bölümü ve pencerenin (P5) kapatıldığı tespit edilmiştir. Hamamın doğu ve güney cephesinde yer alan pencerelerin tekrardan açılması ve güney cephesinde yer alan kapının ise soğukluk ve ek oda ile bağlantı kurabilecek şekilde yeniden düzenlenmesi önerilmiştir. Cephede yer alan bir diğer ek ise, hamam yapısının taş malzemesini kaplayan çimento harçlı sıvadır. Geleneksel malzeme ile uyum sağlamayan bu malzeme yapıda tuzlanma gibi bozulmalara neden olmaktadır. Dış cephede yer alan sıvanın, hamamın taş malzemesine zarar vermeden ve derz boşalmalarına yol açmadan temizlenmesi önerilmiştir. Cephenin kalın ve kesme taş örgüden oluşan duvarlarının algılanması önerilmiştir.

Sağlamlaştırma/ Güçlendirme; yapıda görülen çatlak, derz kaybı gibi bozulmalar için önerilen müdahale türüdür. Hamam yapısının; ılık ve sıcaklık mekanlarının kubbeleri ve kasnaklarında, halvet hücrelerinin örtüsünde, beden duvarlarında çatlaklar söz konusudur. Ayrıca güney cepheye eklenen ek odaların duvarlarında ve saçak hizalarında çatlaklar bulunmaktadır. Müdahale etmeden önce, çatlakların kaynağı ve ilerleme durumu araştırılarak, yapı için ne kadar risk taşıdığına tespit edilmesi gerekmektedir. Tespit çalışması ile birlikte, duvar yüzeyinde meydana gelen kılcal çatlaklar, enjeksiyon yöntemi ile giderilmelidir. Duvar yüzeyinin hasarlı bölümü temizlendikten sonra tamir harcının enjekte edilmesi ile gerçekleştirilen işlem, kubbe ve tonoz gibi eğimli yüzeylerde gerekirse kalıp kullanılarak uygulanmalıdır. Tüm bu çalışmalar statik konusunda tecrübeli uzmanlar ve inşaat mühendisleri tarafından yapılacak incelemeler sonucunda gerçekleştirilmelidir.

Bütünleme; yapıda görülen parça kaybı ve aşınma gibi bozulmalar için önerilen müdahale türüdür. Hamam yapısının saçak hizasında yer alan taş sövede, öncelikli olarak temizleme yapılarak sıvanın kaldırılması önerilmiştir. Parça kaybı mevcut olan bölümlerde, sövenin özgün boyutlarına ulaşması için bütünleme uygulanmalıdır. Hamam yapısının I. dönem restitüsyona ait olan taş kurnasında meydana gelen parça kayıpları için bütünleme önerilmiştir. Kurnada eksik olan parçaların yerine, yenileri gerekirse bir miktar eskitme yapılarak uygulanmalıdır. Hamamda bulunan havuzun fiskiyesi, kırık olan bölümlerine bütünleme yapılarak tekrardan kullanılması planlanmıştır.

Hamam yapısının külhan mekânında yer alan ocak bölümünün kemerinde parça kayıpları mevcuttur. Müdahale etmeden önce, yüzeyde yer alan sıva ve çimento harcı ile gerçekleştirilen onarımlar, mekanik olarak temizlenerek kaldırılmalıdır. Yüzeze zarar vermeden gerçekleştirilen işlem sonrasında, özgün malzemeye benzer niteliklere sahip yeni malzeme ile bütünleme uygulaması gerçekleştirilmelidir.

Dış cephede yer alan sıvanın kaldırılması ile hamam yapısının beden duvarlarını oluşturan taş malzeme ortaya çıkmaktadır. Taş malzemenin temizlenerek korunması gereken durumda, malzemede yer alan parça kayıpları için bütünleme uygulaması önerilmektedir.

Yenileme; hamam yapısında iç mekânda yenileme ve cephede yenileme olarak iki grupta incelenmiştir. Hamamın iç mekân yüzeyinde yer alan sıvada parça kayıpları ve aşınmalar gibi bozulmalar söz konusudur. Sıva onarımının öncesinde yapılan özgün malzemenin bileşen oranlarının tespiti dahilinde, yeni bir tamir sıvası elde edilmelidir. Yamama tekniği ile sıva bozulmalarının gözlemlendiği yerlerde, bölgesel yama uygulaması gerçekleştirilmelidir. Hamamın iç mekânlarının yüzeyinde yer alan bozulmuş sıva mekanik olarak temizlenerek, tamir sıvasıyla yenilenmesi önerilmiştir. Hamam yapısının ılıklik ve sıcaklik mekânlarının kubbeleri üzerinde yer alan sıvanın da, önce mekanik olarak temizlenmesi sonra da tamir sıvasıyla yeniden sıvanması önerilmiştir.

Hamam yapısının ılıklik mekânı hariç diğer mekânlarının zemin kaplamasını oluşturan mozaik karo temizlenerek kaldırılması önerilmiştir. Ilıklık mekânının zemini incelendiğinde ve ayrıca tipolojik analogi doğrultusunda zeminin mermer ile kaplı olduğu düşünülmektedir. Ilıklık mekânın zemini dahil olmak üzere, zemininin mermer kaplama ile yenilenmesi önerilmiştir. Ayrıca ılıklik ve sıcaklik mekânlarının duvarlarının yarısında yer alan seramik kaplamanın da bu doğrultuda kaldırılarak, mermer kaplama ile yenilenmesi gerçekleştirilmelidir. Göbek taşının kaplamasının mermer ile yenilenmesi gerekmektedir.

Hamam yapısının tekrardan çalışır duruma getirilebilmesi için, su tesisatında gerekli yenilemelerin yapılması gerekmektedir. II. Dönem restitüsyonuna ait plastik su tesisatı yapıdan temizlenerek, yapının mevcut su tesisatı tespit edilmelidir. Mevcut su tesisatına ulaşabiliyorsa, tesisatın yenilemesi gerçekleştirilmelidir. Mevcut su tesisatına ulaşamıyorsa, bakır ya da plastik borulardan oluşan tesisatın, zeminden geçirilerek yeniden yapılması önerilmiştir. Tesisatta yapılan onarımın ardından, su deposunda yer alan kazanın mevcut durumu saptanarak, kullanılabilirlik durumuna göre yenileme yada yeniden yapımın gerçekleştirilmesi önerilmiştir.

Hamamın ek odalarında ve soğukluk mekânın doğu cephesinde yer alan pencerelerde; böceklenme, kopma gibi bozulmalar tespit edilmiştir. Mevcut pencerelerin II. dönem restitüsyonuna ait olduğu düşünülmektedir. Cephede yer alan diğer pencere ve kapılar ile iç mekanda yer alması gereken kapılar yapıda mevcut değildir. Tüm bu tespit çalışmaları doğrultusunda, hamamın tekrardan çalışır duruma getirilmesi için, mevcut donatıların yenilenmesi önerilmiştir. Bu doğrultuda tipolojik analoji verileri değerlendirilmiş, mevcut cephe boşluğuna uygun ahşap tablalı kapıların ve pencerelerin yenilenmesi önerilmiştir.

Hamam yapısının, sıcaklık mekânının tromplarının üzerini ve ılıkılık, su deposu, külhan mekanlarının üzerini örten beton çatının kaldırılması önerilmiştir. Bu doğrultuda, I. dönem restitüsyon çalışması esas alınarak, kiremit kaplı çatı ile yenilenmesi yapılmalı, ılıkılık mekânının güney yönünde yer alan tonozun üzerindeki fil gözlerinin açığa çıkarılmalıdır. Cam fanus detayında olan fil gözlerinin yenilenmesi önerilmiştir. Ayrıca rölövede tespit edilen su deposu üzerindeki bacanın yenilenmesi yapılmalıdır.

Yeniden Yapım; hamam yapısında yıkılma, vandalizm gibi bozulmalar ile hamam yapısının tekrardan çalışabilir duruma getirilmesi için önerilen müdahale türüdür. Yıkılma türüne maruz kalan soğukluk mekânın fenerli ahşap çatısı, I. dönem restitüsyon çalışmasında tespit edilmiştir. Bu tespit doğrultusunda; ahşap konstrüksiyondan oluşan, üzeri kiremit ile kaplı, sekizgen fenerli, yeni bir çatı önerilmiştir. Ek olarak, I. dönem restitüsyon çalışmasında yer alan şirvanın yeniden yapılması önerilmiştir. 3.1. numaralı bölümde incelenen hamamların şirvanları da dikkate alınarak, ahşap konstrüksiyondan oluşan ve ahşap merdiven ile çıkılan yeni bir şirvanın yapılmasına karar verilmiştir. Hamamın soğukluk mekânında tasarlanan şirvanın, hamamın güney cephesinde yer alan ek oda ile bağlantısı önerilmiştir. Temizleme tekniğinde yer alan güney cephedeki kapının bu bağlantıyı sağlayacak şekilde yenilenmesi ve tasarlanacak ahşap merdiven ile ek odaya erişimin sağlanması planlanmıştır.

Hamam yapısının ısıtılması külhan mekânında gerçekleşmektedir. Kuzey duvarı yıkılmış olan külhan mekânın, I. dönem restitüsyon önerisinde olduğu gibi yeniden yapılmasına karar verilmiştir. Ek olarak ısıtma sisteminin birer parçası olan cehennemlik bölümünün mevcut durumu saptanarak, parça kayıplarının yüzey büyüklüğüne göre bütünleme ya da yenileme tekniği ile onarılması gerçekleştirilmelidir.

Çağdaş Ek; hamam yapısının ek odalarının beton çatısının kaldırılması planlanmaktadır. Ayrıca, çatının gabarisi, güney cephede yer alan pencerelerin detayını

bozmayacak şekilde alçaltılarak, hamam yapısının çatı örtüsünün algılanması sağlanmalıdır. Bu doğrultuda, Ek odaların sonradan yapıldığını belirtmek için çelik konstrüksiyondan oluşan çatının yapılması önerilmiştir.

Yeniden Kullanım; hamam yapısının sürekliliğini sağlamak, ayrıca bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını canlandırmak amacı ile yapının yeniden kullanılması gerekmektedir. Hamamın; Askeri Kışla (Sarı Kışla), Askeri Hastane, Askeri Cami ve 2 tane çeşmeden oluşan yapı kompleksinin bir parçası olduğundan bahsedilmiştir (bkz. 2.2.1.). Ek olarak, yapının 30 yıl öncesine kadar hamam olarak kullanıldığı bilinmektedir. Hamamın özgün işlevini devam ettirmesi, hamam için uygun görülen kullanımdır.

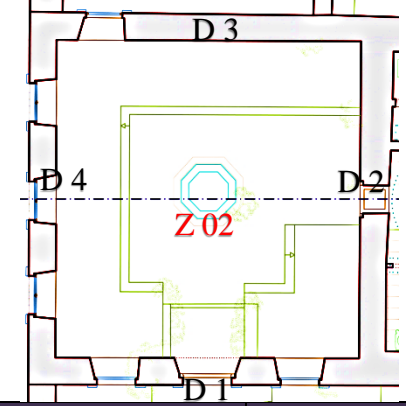
Hamam yapısının güney cephesinde yer alan ek odaların (1 01-02-03), dönem eki olarak kabul edilip korunması önerilmiştir. Ek odaların mevcut sirkülasyonu, II. dönem restitüsyon çalışmasında tespit edilen K5 ile sağlanmaktadır. Ek odalara mevcut sirkülasyonun yanı sıra soğukluk mekanında yer alan K2'nin yenilenmesi ile bağlantı önerilmiştir.

Tüm bu çalışmalar tablo 6 ve tablo 7 ile ifade edilmiştir.

Tablo 6. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı rölöve/restitüsyon/restorasyon tablosu/ Plan

ADI	HASAN PAŞA (ASKERİ) HAMAMI	
YAPIM TARİHİ	19. YÜZYIL	
BANİSİ	Fırka Komutanı Hasan Paşa	
KONUMU	İnönü Mahallesi 1273 ada/123 parsel	
MEVCUT DURUMU	Terk edilmiş	
TÜRÜ	Özel Hamam	

Tablo 6'nın devamı

		SOĞUKLUK (Z 02)									
							69,5 m ² alana sahip olan mekânın duvar yüksekliği 540 santimetredir. D1 numaralı duvarda yer alan basık kemerli kapıdan giriş sağlanmaktadır.				
RÖLÖVE		Yapıda görülen hasar türleri									
		Yıkılma	Böceklenme	Parça kaybı/ kopma	Aşınma/ derz kaybı	Çatlak	Bitkilenme/ Yosunlanma	Kirlenme/ leke/ solma	Tuzlanma	Korozyon	Niteliksiz ek
Zemin							X	X			X
		Açıklama: Mozaik kaplama ile kaplanan zemin, atmosfer etkilerine açık durumdadır.									
Duvar	D1				X		X	X			
	D2				X	X	X	X			
	D3				X		X	X			X (P5 K2)
	D4				X		X	X		X	X(P 1)
		Açıklama: Beden duvarlarında yer alan sıvada aşınmalar mevcuttur. P1 ve P5 ait izlerin varlığı ve K2 kapısının yarıya kadar kapatıldığı tespit edilmiştir.									
Örtü		X									
		Açıklama: Çatı örtüsü yıkılmıştır.									
Bezeme	Fiskiye li havuz			X			X				
	Seki						X				X
		Açıklama: Fiskiye li havuzun, fiskiyesi kırık bir vaziyette zeminde bulunmaktadır. Havuzun üzerinde bitki motifi yer almaktadır.									

Tablo 6'nın devamı

RESTİTÜSYON		I. Dönem Restitüsyon	II. Dönem Restitüsyon				
Zemin		Tipolojik analogiye başvurulmuştur.	Mozaik kaplama ile kaplanmıştır.				
Duvar	D1	4 tane P1 yer almaktadır	4 tane P1 yer almaktadır				
	D2	K3 yer almaktadır.	K3 yer almaktadır.				
	D3	P5 ve K2 yer almaktadır.	P5 kapatılmış, K2 ise P6 olarak kullanılmaktadır.				
	D4	4 tane P1 yer almaktadır.	3 tane P1 yer almaktadır.				
		İki katlı inşa edilen mekanda şirvan yer almaktadır. (Horuluoğlu, 1983).	Giysi dolapları ve sedirler (Karpuz, 1998).				
Örtü		Sekizgen fenerli ahşap kırma çatı	Kare prizma formunda ışıklıklı kırma çatı				
Bezeme	Fıskiyeli havuz	Bitki motifinin yer aldığı fıskiyeli havuz	Bitki motifinin yer aldığı fıskiyeli havuz				
	Seki	Tipolojik analogiye başvurulmuştur.	Mozaik kaplama seki				
RESTORASYON		Restorasyon Teknikleri					
		Temizleme	Sağlamlaştırma/ Güçlendirme	Bütünleme	Yenileme	Yeniden Yapım	Çağdaş Ek
Zemin		X			X		
		Açıklama: Mozaik kaplama sökülerek, tipolojik analogi doğrultusunda, zemininin mermer kaplama ile yenilenmesi önerilmiştir.					
Duvar	D1	X			X	X(Şirvan)	
	D2	X	X		X	X(Şirvan)	
	D3	X			X(P5, K2)	X(Şirvan)	
	D4	X			X (P1)	X(Şirvan)	
		Açıklama: Özgün malzemenin bileşen oranlarının tespiti dahilinde, tamir sıvası ile yenileme önerilmiştir. Restitüsyon çalışmasında tespit edilen P1, P5 ve K2'nin yenilenmesi önerilmiştir. Şirvanın yeniden yapılması ve hamamın güney cephesinde yer alan ek oda ile bağlantısı önerilmiştir.					
Örtü					X		
		Açıklama: Ahşap fenerli kırma çatının yeniden yapılması, üzerinin alaturka kiremit ile kaplanması önerilmiştir.					
Bezeme	Fıskiyeli havuz	X		X			
	Seki	X			X		
		Açıklama: Fıskiyeli havuzun fıskiyesinin bütünlenmesi önerilmiştir. tipolojik analogi doğrultusunda, mermer sekilerin yeniden yapılması önerilmiştir.					

Tablo 6'nın devamı

ILIKLIK (Z 03) + USTURALIK (Z 04-05-06) + GEÇİŞ HOLÜ (Z 07) + HELA (Z 08)											
		27,1 m ² alana sahip olan mekânın örtüsünü ortada kubbe, yanlarda ise beşik tonoz oluşturmaktadır. Güney yönünde yer alan beşik tonozun bir bölümü beton ek ile kapatılmıştır.									
		Yapıda görülen hasar türleri									
RÖLÖVE		Yıkılma	Böceklenme	Parça kaybı/kopma	Aşınma/derz kaybı	Çatlak	Bitkilenme/Yosunlanma	Kirlenme/leke/solma	Tuzlanma	Korozyon	Niteliksiz ek
Zemin				X				X			X
		Açıklama: Kubbenin düşey hizasında yer alan zemin kaplaması sökülmüş, beşik tonozların düşey hizasında yer alan zemin ise mozaik kaplama ile kaplanmıştır.									
Duvar	D1				X		X	X			X
	D2				X			X			X
	D3				X			X			X
	D4				X			X			
		Açıklama: Kubbe ve beşik tonoz üzerinde yer alan fil gözü boşluklarından nem alabiliyor durumda olması, hamamın beden duvarlarında aşınmalara neden olmaktadır.									
Örtü					X	X	X	X			
		Açıklama: Kubbe altı silmesinde parça kaybı ve aşınmalar mevcuttur. Kubbe kasağında çatlak mevcuttur.									
Bezeme	Taş kurna	X		X							
	Seki										X
		D1 duvarının batısındaki taş kurna mevcut değildir.									

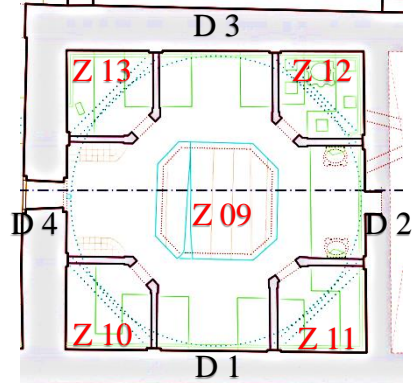
Tablo 6'nın devamı

RESTİTÜSYON		I. Dönem Restitüsyon	II. Dönem Restitüsyon
Zemin		Tipolojik analogiye başvurulmuştur.	Beşik tonozların düşey hizasında yer alan zemin mozaik kaplama ile kaplanmıştır.
Duvar	D1	3 tane taş kurna yer almaktadır.	Yarıya kadar seramik kaplama ile kaplanmıştır. Üzerinde yer alan bölücü duvarlar yapılmıştır.
	D2	K3 yer almaktadır.	Yarıya kadar seramik kaplama ile kaplanmıştır.
	D3	Duvar boyunca 4 tane helanın yer aldığı düşünülmektedir.	2 tane hela ile K5 yer almaktadır.
	D4	K3 yer almaktadır.	Yarıya kadar seramik kaplama ile kaplanmıştır.
Örtü		Beşik tonozların saçak hizasında alaturka kiremit yer almaktadır.	Beşik tonozun güney yönü, beton çatı ile kapatılmıştır. Tonozların saçak hizasındaki alaturka kiremit kaldırılarak beton çatı yapılmıştır.
Bezeme	Taş kurna	3 adet motifsiz taş kurna yer almaktadır.	3 adet motifsiz taş kurna yer almaktadır.
	Seki	40 santim yüksekliğinde malzeme verisine ulaşlamayan seki bulunmaktadır.	40 santim yüksekliğinde mozaik kaplama seki bulunmaktadır. Taş kurnaların olduğu alan bölücü duvarlar ile bölünmüştür.

Tablo 6'nın devamı

RESTORASYON		Restorasyon Teknikleri					
		Temizleme	Sağlamlaştırma/ Güçlendirme	Bütünleme	Yenileme	Yeniden Yapım	Çağdaş Ek
Zemin		X			X		X
		Açıklama: Mozaik kaplama sökülerek, tipolojik analogi doğrultusunda, zeminin mermer kaplama ile yenilenmesi önerilmiştir. Hamam yapısının ısıtılması için, yerden ısıtma önerilmiştir.					
Duvar	D1	X			X		X
	D2	X			X		
	D3	X			X		
	D4	X			X		
		Açıklama: Günümüz hamam kullanımına adapte etmek için, duş yapılması önerilmiştir. Bozulmuş sıva mekanik olarak temizlenerek, tamir sıvasıyla yenilenmesi önerilmiştir. Duvarlarda yer alan seramik kaplamanın kaldırılarak, tipolojik analogi doğrultusunda mermer ile yenilenmesi önerilmiştir.					
Örtü		X	X		X		X
		Açıklama: Tonoz örtünün yenilenmesi ve Kubbede fiber optik aydınlatma önerilmiştir. Kubbe kasnağında yer alan çatlağın, eğimli yüzeyde gerekirse kalıp kullanılarak, enjeksiyon yöntemi ile giderilmesi önerilmiştir.					
Bezeme	Taş kurna	X		X	X		
	Seki				X		
		Açıklama: Taş kurna üzerindeki, kirlenme ve solma gibi bozulmalar için kimyasallarla temizleme önerilmektedir.					

Tablo 6'nın devamı

SICAKLIK (Z 09) + HALVET HÜCRELERİ (Z 10-11-12-13)										
		<p>36,9 m² alana sahip olan mekânın plan şeması haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip (A tipi), örtüsü ise köşelerde tromplara oturan kubbedir. Halvet hücrelerinin herbirinin alanı 4 m²' dir.</p>								
RÖLÖVE	Yapıda görülen hasar türleri									
	Yıkılma	Böceklenme	Parça kaybı/kopma	Aşınma/ derz kaybı	Çatlak	Bitkilenme/ Yosunlanma	Kirlenme/ leke/ solma	Tuzlanma	Korozyon	Niteliksiz ek
Zemin			X		X		X			X
Açıklama: Göbek taşı ve üzerindeki mozaik kaplama kırıldığından parça kayıpları mevcuttur.										
Duvar	D1		X	X			X			X
	D2		X	X			X			X
	D3		X	X			X			X
	D4		X	X			X			X
Açıklama: Beden duvarları ve halvet hücrelerinin duvarlarının yarısı seramik kaplama ile kaplanmıştır.										
Örtü					X	X	X			
	Açıklama: Kubbe altı silmesinde parça kaybı ve aşınmalar mevcuttur. Kubbe kasağından, halvet hücresine (Z 12) kadar devam eden çatlak mevcuttur.									
Bezeme	Taş kurna		X				X			
	Mermer kurnalar		X				X			
	Seki		X				X			X
Açıklama: 6 adet mermer kurna hamamın çeşitli mekanlarında bulunmaktadır. D2 duvarı üzerindeki mermer kurnalarda ise parça kaybı mevcuttur. D2 ve D3 duvarı arasında kalan halvet hücresinde 1 tane taş kurna mevcuttur.										

Tablo 6'nın devamı

RESTİTÜSYON		I. Dönem Restitüsyon	II. Dönem Restitüsyon
Zemin		Tipolojik başvurulmuştur.	analojiye Göbek taşının üzeri mozaik kaplama ile kaplanmıştır.
Duvar	D1	Tipolojik başvurulmuştur.	analojiye Yarıya kadar seramik kaplama ile kaplanmıştır.
	D2	Tipolojik başvurulmuştur.	analojiye Yarıya kadar seramik kaplama ile kaplanmıştır.
	D3	Tipolojik başvurulmuştur.	analojiye Yarıya kadar seramik kaplama ile kaplanmıştır.
	D4	Tipolojik başvurulmuştur.	analojiye Yarıya kadar seramik kaplama ile kaplanmıştır.
Örtü		Trompların üzerinde alaturka kiremit yer almıştır.	Trompların üzeri beton çatı yer almıştır.
Bezeme	Taş kurna	8 adet, bitkisel motiflerle bezeli kurna yer almaktadır (Horuluoğlu, 1983).	En az 1 tane taş kurna bulunmaktadır.
	Mermer kurnalar	-	13 tane mermer kurna yer almaktadır.
	Seki	Tipolojik başvurulmuştur.	analojiye Mozaik kaplama sekiler yer almaktadır.

Tablo 6'nın devamı

RESTORASYON		Restorasyon Teknikleri					
		Temizleme	Sağlamlaştırma/ Güçlendirme	Bütünleme	Yenileme	Yeniden Yapım	Çağdaş Ek
Zemin		X		X	X		X
		Açıklama: Mozaik kaplama temizlenerek, tipolojik analogi doğrultusunda, zemininin mermer kaplama ile yenilenmesi önerilmiştir. Göbek taşının üzeri mermer kaplama ile yenilenmesi önerilmiştir. Hamam yapısının ısıtılması için, yerden ısıtma önerilmiştir.					
Duvar	D1	X			X		X
	D2	X			X		
	D3	X			X		
	D4	X			X		X
		Açıklama: Duvarlarda yer alan seramik kaplama temizlenerek, tipolojik analogi doğrultusunda, duvarların mermer kaplama ile yenilenmesi önerilmiştir. Halvet hücresinin (Z 10), günümüz hamam kullanımına adapte etmek için sauna işlevinde kullanılması önerilmiştir.					
Örtü		X	X		X		X
		Açıklama: Kubbe kasağı üzerinde yer alan çatlağın kaynağı ve ilerleme durumu araştırılarak, risk durumu tespit edilmelidir. Kubbe kasağında yer alan çatlağın, eğimli yüzeyde gerekirse kalıp kullanılarak, enjeksiyon yöntemi ile giderilmesi önerilmiştir. Kubbede yer alan, fiber optik aydınlatma önerilmiştir.					
Bezeme	Taş kurna	X		X			
	Mermer kurnalar	X				X	
	Seki				X		
		Açıklama: taş kurna üzerindeki parça kayıpları için bütünleme önerilmiştir. 6 adet mermer kurnanın temizlenmesi yapılarak kullanılması ve geriye kalan kurnaların yeniden yapılması önerilmiştir.					

Tablo 6'nın devamı

SU DEPOSU (Z 14) + KÜLHAN (Z 15) + EK ODA (Z 16)										
			<p>Su deposu (Z 14) mekânının içerisine girilemediğinden tespiti yapılamamıştır. 18,5 m² alana sahip külhan (Z 15) mekânın, batı yönünde ek oda (Z 16) yapılmıştır.</p>							
RÖLÖVE		Yapıda görülen hasar türleri								
		Yıkılma	Böceklenme	Parça kaybı/ kopma	Aşınma/ derz kayıbı	Çatlak	Bitkilenme/ Yosunlanma	Kirlenme/ leke/ solma	Tuzlanma	Korozyon
Zemin				X	X			X		X
		Açıklama:								
Duvar	D1	X		X	X			X		
	D2							X		
	D3			X	X			X	X	
	D4			X	X	X		X	X	
	D5							X	X	X
	D6			X	X			X	X	X
	D7							X	X	X
	D2'				X			X	X	X
		Açıklama: Ek oda (Z 16) mekânın pencere hatılındaki parça kayıpları sonucu demir donatı malzemesi gözükmemektedir. Yine bu mekanda yer alan pencerenin denizliğinde kırılmalar söz konusudur.								
Örtü										X
		Açıklama: su deposu (Z 14), külhan (Z 15) ve ek odanın (Z 16) örtüsü betondur.								
Bezeme	Ocak			X	X			X		
	Kazan (su)	Tespiti yapılamamıştır.								
	Cehennemlik	Tespiti yapılamamıştır.								
		Açıklama: ocak bölümünün kemerinde parça kayıpları söz konusudur.								

Tablo 6'nın devamı

RESTİTÜSYON		I. Dönem Restitüsyon	II. Dönem Restitüsyon
Zemin		Tipolojik analogiye başvurulmuştur.	Beton ile kaplanmıştır.
Duvar	D1	P4 pencereleri bulunmaktadır.	Alçı sıva ve boya
	D2	K2 kapısı bulunmaktadır.	D2 duvarındaki kapının bir bölümü kapatılarak P7' yer almaktadır.
	D3	Tipolojik analogiye başvurulmuştur.	Alçı sıva ve boya
	D4	Tipolojik analogiye başvurulmuştur.	Alçı sıva ve boya
	D5	-	K7 kapısı bulunmaktadır.
	D6	-	P7 penceresi bulunmaktadır.
	D7	-	Alçı sıva ve boya
	D2'	-	D2 duvarındaki kapının bir bölümü kapatılarak P7' yer almaktadır.
Örtü		Ahşap kırma çatı	Beton Çatı
Bezeme	Ocak	Ocak bölümünü ağzında demir bir kapağın yer aldığından bahsedilmektedir (Çiftçi, 2004).	Ocak bölümünün kemerinde çimento esaslı harç ile onarımlar gerçekleştirilmiştir.
	Kazan (su)	Hamamda kullanılan suyu ısıtmak için silindir şeklinde kazanın varlığından söz edilmektedir (Çiftçi, 2004).	Kazan mevcudiyetini korumaktadır.
	Cehennemlik	1x1 metre aralıklarla yüksekliği 1 metre olan ayaklar cehennemlik mekânını oluşturmaktadır (Çiftçi, 2004).	Cehennemlik mevcudiyetini korumaktadır.

Tablo 6'nın devamı

RESTORASYON		Restorasyon Teknikleri					
		Temizleme	Sağlamlaştırma/ Güçlendirme	Bütünleme	Yenileme	Yeniden Yapım	Çağdaş Ek
Zemin		X			X		
		Açıklama: Tesviye işlemi yapılarak taş malzeme ile kaplanması önerilmiştir.					
Duvar	D1	X				X(P4)	
	D2	X				X(K2)	
	D3	X					
	D4	X					
	D5				-		
	D6				-		
	D7				-		
	D2'				-		
			Açıklama: Özgün malzemenin bileşen oranlarının tespiti dahilinde, tamir sıvası ile yenileme önerilmiştir. P4 ve K2'nin yeniden yapılması önerilmiştir.				
Örtü						X	
		Açıklama: Ahşap kırma çatının yeniden yapılması önerilmiştir.					
Bezeme	Ocak	X		X	X		X
	Kazan (su)				Yenileme yada yeniden yapım		
	Cehennemlik			Bütünleme yada yenileme			
			Açıklama: Hamam yapısının ısıtılması için, doğalgaz ile çalışan bir kazanın külhan mekânında yer alması önerilmiştir.				

Tablo 6'nın devamı

EK ODA (1 02-03-04)										
Yapıda görülen hasar türleri										Ek oda (1 02) 29,9 m ² ; (1 03) 36,7 m ² ; (1 04) 34,4 m ² alana sahiptir.
RÖLÖVE	Yıkılma	Böceklenme	Parça kaybı/ kopma	Aşınma/ derz kaybı	Çatlak	Bitkilenme/ Yosunlanma	Kirlenme/ leke/ solma	Tuzlanma	Korozyon	
Zemin	Açıklama: Beton zeminin kaplama malzemesi bulunmamaktadır.									
Duvar	D1						X	X		
	D2					X	X			
	D3		X				X			
	D4					X	X			
	D5						X	X		
	D6		X				X	X		
	D7		X				X	X		
	D2'					X	X			
	D8						X	X		X
	D4'						X			
	D9		X				X	X		
	D10						X			
	Açıklama: Alçı sıva üzerine boya olan duvarların, hamam ile bitişik durumda olanlarının yüzeyinde tuzlanma bulunmaktadır. D8 duvarında bulunan K2'nin yarısı, P5'in tamamı kapatılmıştır.									
Örtü	Açıklama: Beton çatı ile örtülüdür.									

Tablo 6'nın devamı

RESTİTÜSYON		I. Dönem Restitüsyon		II. Dönem Restitüsyon		
Zemin		Tipolojik analogiye başvurulmuştur.		Mozaik kaplama ile kaplanmıştır.		
Duvar	D1	-		Alçı sıva ve boya		
	D2	-		Alçı sıva ve boya		
	D3	-		Alçı sıva ve boya		
	D4	-		Alçı sıva ve boya		
	D5	-		Alçı sıva ve boya		
	D6	-		Alçı sıva ve boya		
	D7	-		Alçı sıva ve boya		
	D2'	-		Alçı sıva ve boya		
	D8	-		Alçı sıva ve boya		
	D4'	-		Alçı sıva ve boya		
	D9	-		Alçı sıva ve boya		
D10	-		Alçı sıva ve boya			
Örtü		-		Beton çatı		
RESTORASYON		Restorasyon Teknikleri				
		Temizleme	Sağlamlaştırma/ Güçlendirme	Bütünleme	Yenileme	Yeniden Yapım
Zemin		X				
		Açıklama: Zeminin tesviyesi yapılarak, pvc zemin kaplaması ile kaplanması önerilmiştir.				
Duvar	D1	X			D1	X
	D2	-			D2	-
	D3	X			D3	X
	D4	-			D4	-
	D5	X			D5	X
	D6	X			D6	X
	D7	X			D7	X
	D2'	-			D2'	-
	D8	X			D8	X
	D4'	-			D4'	-
	D9	X			D9	X
	D10	X			D10	X
		Açıklama: Duvarlarındaki tuzlanma için, saf su ve kağıt hamuru kullanılarak kimyasal temizlik önerilmiştir. K2'nin soğukluk mekânındaki şirvan ile bağlantısı önerilmiştir.				
Örtü						X
		Açıklama: Örtünün gabarisi düşürülerek, çelik konstrüksiyondan oluşan çatının yapılması önerilmiştir. Aydınlatma tesisatının projedeki detayına uygun olarak yapılması önerilmiştir.				

Tablo 7. Hasan Paşa (Askeri) Hamamı rölöve/restitüsyon/restorasyon tablosu/ Cepheler

KUZEY CEPHESİ										
RÖLÖVE	Yapıda görülen hasar türleri									
	Yıkılma	Böceklenme	Parça kaybı/kopma	Aşınma/derz kaybı	Çatlak	Bitkilenme/Yosunlanma	Kirlenme/leke/solma	Tuzlanma	Korozyon	Niteliksiz ek
Soğukluk (Z 02)	X		X	X		X	X			
	Açıklama: 105x170 cm boyutlarında olan 4 tane P1 kaldırılmıştır. Basık kemerli K1 ana girişi oluşturmaktadır. Pencere ve kapı kenarları 30 cm söve ile çevrilidir. Kapı boşluğunun üzerinde 80*40 cm ve 185*80 cm boyutlarında iki tane kitabe yer almaktadır.									
Ilıklık (Z 03)				X			X			X
	Açıklama: Sağır olarak tasarlanan cephede, hem beşik tonoz üzerinde hem de kubbe üzerinde fil gözleri yer almaktadır.									
Sıcaklık (Z 09)			X	X		X	X	X		X
	Açıklama: Sağır olarak tasarlanan cephede, kubbe üzerinde fil gözleri yer almaktadır.									
Su Deposu (Z 14)				X			X			X
	Açıklama: Sağır olarak tasarlanmıştır.									
Külhan (Z 15)	X		X				X			X
	Açıklama: İlk 4 mekana göre daha geride bulunan külhan mekânın cepheye bakan duvarının yaklaşık %70 yıkılmış durumdadır.									
Ek Oda (Z 16)	X						X			X
	Açıklama: 105x165 cm boyutlarında K7 boşluğu yer almaktadır.									

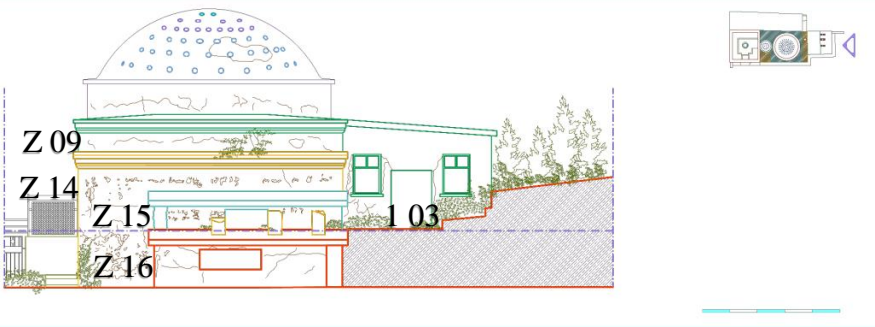
Tablo 7'nin devamı

RESTİTÜSYON	I. Dönem Restitüsyon	II. Dönem Restitüsyon
Soğukluk (Z 02)	Kesme taş örgüden oluşan duvar ve sekizgen fenerli ahşap kırma çatı	Kare prizma formunda ışıklıklı kırma çatı ve sıva+ boya yer almaktadır.
Ilıklık (Z 03)	Kesme taş örgüden oluşan duvar ve beşik tonoz üzerinde alaturka kiremit ve özgün harç	Beşik tonoz üzerinde beton çatı ve çimentolu harç ile sıva+ boya yer almaktadır.
Sıcaklık (Z 09)	Kesme taş örgüden oluşan duvar ve trompların üzerinde alaturka kiremitli kırma çatı	Trompların üzerinde beton çatı ile sıva+ boya yer almaktadır.
Su Deposu (Z 14)	Kesme taş örgüden oluşan duvar ve örtü üzerinde alaturka kiremitli çatı	Örtü üzerinde beton çatı ile sıva+ boya yer almaktadır.
Külhan (Z 15)	Kesme taş örgüden oluşan duvar ve 2 tane P4 yer almaktadır.	Veriye ulaşamadı
Ek Oda (Z 16)	-	K7 ile sıva+ boya yer almaktadır.

Tablo 7'nin devamı

RESTORASYON	Restorasyon Teknikleri					
	Temizleme	Sağlamlaştırma/ Güçlendirme	Bütünleme	Yenileme	Yeniden Yapım	Çağdaş Ek
Soğukluk (Z 02)	X		X	X	X	
	Açıklama: Cephede yer alan sıvanın temizlenmesi ve kesme taş örgüden oluşan cephenin algılanması önerilmiştir. Sekizgen fenerli ahşap kırma çatının yeniden yapılması önerilmiştir. Taş sövelerde yer alan parça kayıplarında bütünleme önerilmiştir. K2 boyutlarında ahşap tablalı kapının ve P1 boyutlarında ahşap kasalı pencerelerin yeniden yapılması önerilmiştir.					
Ilıklık (Z 03)	X		X	X		
	Açıklama: Cephede yer alan sıvanın temizlenmesi ve kesme taş örgüden oluşan cephenin algılanması önerilmiştir. Beton çatının temizlenerek alaturka kiremitle yenilenmesi önerilmiştir. Cam fanustan oluşan fil gözlerinin yenilenmesi önerilmiştir.					
Sıcaklık (Z 09)	X		X	X		
	Açıklama: Cephede yer alan sıvanın temizlenmesi ve kesme taş örgüden oluşan cephenin algılanması önerilmiştir. Beton çatının temizlenerek alaturka kiremitle yenilenmesi önerilmiştir. Cam fanustan oluşan fil gözlerinin yenilenmesi önerilmiştir.					
Su Deposu (Z 14)	X		X	X		
	Açıklama: Cephede yer alan sıvanın temizlenmesi ve kesme taş örgüden oluşan cephenin algılanması önerilmiştir. Beton çatının temizlenerek alaturka kiremitle yenilenmesi önerilmiştir. Rölövede tespit edilen bacanın yenilenmesi önerilmiştir.					
Külhan (Z 15)	X				X	
	Açıklama: Cephede yer alan sıvanın temizlenmesi ve kesme taş örgüden oluşan cephenin algılanması önerilmiştir. 2 tane P4 yeniden yapılması önerilmiştir. Örtüye ahşap kırma çatının yeniden yapılması önerilmiştir.					
Ek Oda (Z 16)	-					

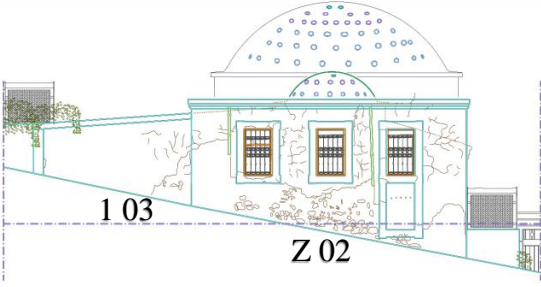
Tablo 7'nin devamı

BATI CEPHESİ										
										
RÖLÖVE	Yapıda görülen hasar türleri									
	Yıkılma	Böceklenme	Parça kaybı/kopma	Aşınma/derz kaybı	Çatlak	Bitkilenme/Yosunlanma	Kirlenme/leke/solma	Tuzlanma	Korozyon	Niteliksiz ek
Sıcaklık (Z 09)			X				X	X		X
	Açıklama: Açıklama: sağır olarak tasarlanan cephede, kubbe üzerinde fil gözleri yer almaktadır.									
Su Deposu (Z 14)			X				X	X		X
	Açıklama: Açıklama: sağır olarak tasarlanmıştır.									
Külhan (Z 15)			X				X			X
	Açıklama: P7' yer almaktadır.									
Ek Oda (Z 16)							X			X
	Açıklama: P7 yer almaktadır.									
Ek Oda (1 03)		X					X		X	X
	Açıklama: 2 tane P3 ve K6 yer almaktadır.									
Ek Oda (Z 16)	X						X			X
	Açıklama: 105x165 cm boyutlarında K7 boşluğu yer almaktadır.									
RESTİTÜSYON	I. Dönem Restitüsyon					II. Dönem Restitüsyon				
Sıcaklık (Z 09)	Kesme taş örgüden oluşan duvar ve trompların üzerinde alaturka kiremitli kırma çatı yer almaktadır.					Trompların üzerinde beton çatı ile sıva+ boya yer almaktadır.				
Su Deposu (Z 14)	Kesme taş örgüden oluşan duvar ve örtü üzerinde alaturka kiremitli çatı					Örtü üzerinde beton çatı ile sıva+ boya yer almaktadır.				
Külhan (Z 15)	Kesme taş örgüden oluşan duvar ve K2 yer almaktadır.					K2, P7' olarak kapatılmıştır. Sıva+ boya yer almaktadır.				
Ek Oda (Z 16)	-					P7 ile sıva+ boya yer almaktadır.				
Ek Oda (1 03)	-					K6 ve 2 tane P3 ile sıva+ boya yer almaktadır.				

Tablo 7'nin devamı

RESTORASYON	Restorasyon Teknikleri					
	Temizleme	Sağlamlaştırma/ Güçlendirme	Bütünleme	Yenileme	Yeniden Yapım	Çağdaş Ek
Sıcaklık (Z 09)	X			X		
	Açıklama: Cephede yer alan sıvanın temizlenmesi ve kesme taş örgüden oluşan cephenin algılanması önerilmiştir. Beton çatının temizlenerek alaturka kiremitle yenilenmesi önerilmiştir. Cam fanustan oluşan fil gözlerinin yenilenmesi önerilmiştir. Tuzlanmanın kimyasal temizlikle temizlenmesi önerilmiştir.					
Su Deposu (Z 14)	X			X		
	Açıklama: Cephede yer alan sıvanın temizlenmesi ve kesme taş örgüden oluşan cephenin algılanması önerilmiştir. Beton çatının temizlenerek alaturka kiremitle yenilenmesi önerilmiştir. Rölövede tespit edilen bacanın yenilenmesi önerilmiştir.					
Külhan (Z 15)	X				X	
	Açıklama: Cephede yer alan sıvanın temizlenmesi ve kesme taş örgüden oluşan cephenin algılanması önerilmiştir. K2 boyutlarında ahşap tablalı kapının yeniden yapılması önerilmiştir.					
Ek Oda (Z 16)	-					
Ek Oda (1 03)	X			X	X	X
	Açıklama: Örtünün gabarisi düşürülerek, çelik konstrüksiyondan oluşan çatının yapılması önerilmiştir. K6 boyutlarında ahşap tablalı kapının ve P3 boyutlarında ahşap kasalı pencerelerin yeniden yapılması önerilmiştir.					

Tablo 7'nin devamı

DOĞU CEPHESİ										
										
RÖLÖVE	Yapıda görülen hasar türleri									
	Yıkılma	Böceklenme	Parça kaybı/ kopma	Aşınma/ derz kaybı	Çatlak	Bitkilenme/ Yosunlanma	Kirlenme/ leke/ solma	Tuzlanma	Korozyon	Niteliksiz ek
Soğukluk (Z 02)	X		X				X	X		X
Ek Oda (1 04)			X				X	X		X
	Açıklama: Soğukluk olarak tasarlanmıştır.									
RESTİTÜSYON	I. Dönem Restitüsyon					II. Dönem Restitüsyon				
Soğukluk (Z 02)	Kesme taş örgüden oluşan duvar, sekizgen fenerli ahşap kırma çatı ve 4 tane P1 yer almaktadır.					Kare prizma formunda ışıklıklı kırma çatı ile sıva+ boya yer almaktadır. 3 tane P1 yer almaktadır.				
Ek Oda (1 04)	-					Sıva+ boya yer almaktadır.				
RESTORASYON	Restorasyon Teknikleri									
	Temizleme	Sağlamlaştırma / Güçlendirme	Bütünleme	Yenileme	Yeniden Yapım	Çağdaş Ek				
Soğukluk (Z 02)	X		X	X	X		Açıklama: Cephede yer alan sıvanın temizlenmesi ve kesme taş örgüden oluşan cephenin algılanması önerilmiştir. Sekizgen fenerli ahşap kırma çatının yeniden yapılması önerilmiştir. Taş sövelerde yer alan parça kayıplarında bütünleme önerilmiştir. Kapatılan P1'in açılarak, P1 boyutlarında ahşap kasalı pencerelerin yeniden yapılması önerilmiştir.			
Ek Oda (1 04)	X			X	X	X	Açıklama: Örtünün gabarisi düşürülerek, çelik konstrüksiyondan oluşan çatının yapılması önerilmiştir.			

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hasan Paşa (Askeri) Hamamının sürdürülebilir korunmasını gerçekleştirmek için, hamam yapısının yeniden kullanılması öngörülmektedir. Yeniden kullanımın sürekliliğinin sağlanması için, yapının yasal statüsü ve çevre ile olan ilişkisi araştırılmış, rölöve ve restitüsyon çalışmaları yapılmış, yapıya bazı teknik ve mimari müdahale önerileri getirilmiştir. Hasan Paşa (Askeri) Hamamının, Askeri Hastane, Askeri Cami ve çeşmelerden oluşan bir kompleksin parçası olduğu bilinmektedir. Çalışma alanı Hasan Paşa (Askeri) Hamamı ile sınırlandırılmış olsa da, kompleks içindeki diğer yapılarla bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bu doğrultuda hamam dışındaki diğer yapılarında korunması ve kullanım sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir.

Hasan Paşa (Askeri) Hamamının belirli kullanıcıya hizmet ettiği ve 30 yıl öncesine kadar hamam olarak işletildiği düşünülürse, yapının özgün işlevine devam etmesi, hamam için uygun görülen kullanımdır. Hamam için gerekli onarımların yapılması ile birlikte, hamamının bölge sakinlerine hizmet verecek sosyal bir alana dönüştürülmesi öngörülmektedir. Bu kararı tetikleyen diğer bir etken ise hamamın bir kompleks içinde yer almasıdır. Söz konusu hamamın kompleks içindeki diğer yapılarla birlikte yaşatılması ve değişen kullanıcı ile bölge sakinlerine hizmet etmesine karar verilmiştir.

Hamamın bugün içinde bulunduğu durumun iyileştirilmesi ve çalışır duruma getirilmesi için yapılan müdahaleler 3.3. bölümde anlatılmıştır. Bu müdahalelere ek olarak yapısının sosyal bir alana dönüştürülmesi için gerekli müdahaleler;

- Hamamın tek hamam özelliğinde olması, sadece kadın veya erkek kullanıcıya hizmet etmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Trabzon İlinde sadece erkeklere hizmet veren iki hamamın da varlığı göz önünde bulundurulursa, hamamın sadece kadınlara hizmet etmesine karar verilmiştir. Alternatif kullanım için, haftanın belirli günlerinde erkekler içinde hizmet etmesi öngörülmektedir.
- Hamam yapısının özgün işlevini devam ettirmesinin yanı sıra, güney cephesinde yer alan ek odaların (1 02-03-04), dönem eki olarak kabul edilip korunması önerilmiştir. Bu mekanların üzerine çağdaş ek olarak tasarlanan çatı ile hamam yapısının algılanabilirliği sağlanmalıdır. Ek odalara mevcut sirkülasyonun yanı sıra soğukluk mekanında yer alan K2'nin yenilenmesi ile bağlantı önerilmiştir.

- Ek odaların fitness, yoga, pilates gibi spor dallarına hizmet etmesi önerilmektedir. Bu doğrultuda gerekli ekipmanların sağlanması, aydınlatma tesisatının kurulması gerekmektedir. Yeni işlev ile birlikte hamam yapısının günümüze adaptasyonu amaçlanmaktadır.
- 3.1. numaralı bölümde incelenen hamamlarda, halvet hücresinin, sauna işlevine hizmet etmesi için gerekli uygulamaların gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, hamamın sıcaklık bölümünde yer alan bir tane halvet hücresinin, sauna işlevinde kullanılması önerilmiştir.
- Hamamın ılık bölümünde yer alan usturalık(Z 06) mekânın duşakabin olarak tasarlanması önerilmiştir.
- Hamam yapılarının aydınlatılması için doğal ışıktan yararlanılmaktadır. Bu bağlamda, I. dönem restitüsyon çalışmasında tespit edilen çatı feneri ve fil gözleri yapıda yeniden yapılacaktır. Ayrıca hamamın akşam vaktinde de kullanıcıya hizmet verebilmesi için çağdaş ek yapılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda aydınlatma tesisatı kurulması planlanmıştır. Hamamın mevcut fil gözlerinin görünümünü bozmamak amacıyla fiber optik aydınlatma önerilmiştir.

Şekil 88. Fiber optik aydınlatma örneği (URL-27)

- Hamam yapısının ısıtılması için, doğalgaz ile çalışan bir kazanın külhan mekânında yer alması önerilmiştir. Bu doğrultuda, hamamın sıcaklık ve ılık mekanlarının zemininde yerden ısıtma önerilmiştir.

Bu uygulamalar, tarihi yapının çeşitli kullanımlar ile buluşturulmasını sağlamakta, yapıya zarar vermeden, anıtın kültürel hayata katkısını sağlamayı amaçlamaktadır.

5. KAYNAKLAR

- Abbasoğlu, H., 1998. Hamam, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.2, YEM Yayınları, İstanbul.
- Ahmetbeyoğlu, A., 2014. Atilla'nın Sarayı'nda Bir Romalı Grek Seyyahı Priskos'a Göre Avrupa Hunları, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Ahunbay, Z., 1996. 1999. 2007. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Anonim, 1986-1988. Hamam Maddesi, Ana Britannica, 10, İstanbul, 330
- Akçay, B., 2007. Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akın, C., T., Kejanlı, T. ve Yılmaz, A., 2007. Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6, 19, 179-196
- Alkan, D., 2015. İstanbul Hamam Restorasyonlarında Uygulanan Müdahale Teknikleri, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Alpagut, L., 2010. Atatürk Orman Çiftliği'nde Ernst Eglı'nın İzleri: Planlama, Bira Fabrikası, Konutlar ve "Geleneksel" Bir Hamam, Metu Journal Of The Faculty Of Architecture, Cilt: 27, No:2, 239-264
- Altan, H. ve Özsoy, Ş., K., 2017. Tarihsel Süreçten Günümüze Büyük Han ve Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Sosyokültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında Mekan İşlevlendirilmesi, The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication, 7, 4, 634-654
- Altun, S., B., 2008. Geleneksel Türk Evleri, Kullanılan Yapı Malzemeleri, Yapı Elemanları ve Yapım Sistemleri, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Arseven, C., E., 1950. Sanat Ansiklopedisi, MEB, 1, 302
- Aru, K., A., 1949. Türk Hamamları Etüdü, Doçentlik Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Aslanapa, O., 2004. Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılap Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul.

- Aşut, F., 2012. Mevcut Edirne Hamamları ve Zen İbrahim Paşa Hamamı Restorasyonu Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Atlı, S., 1990. Mimar Sinan Hamamları Konusunda Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Avşar, S. ve Avşar, Z., 2016. Var Olmanın ve Arınmanın Tarihi Seyri İçerisinde Bedensel-Ruhsal Temizlik Mekânları Olarak Hamamların İletişim Bakımından Önemi, Kent Araştırmaları Dergisi, 7, 19, 628-658
- Aydeniz, N., E., 2009. Kent Arkeolojisi Kavramının Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye'deki Yansımaları, Journal Of Yasar University, 4, 16, 2501-2524
- Aydın, D. ve Yıldız, E., 2010. Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Bina Performansının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi, Metu Journal Of The Faculty Of Architecture, 27, 1, 1-22
- Aydın, D. ve Okuyucu, Ş., E., 2009. Yeniden Kullanıma Adaptasyon ve Sosyokültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında Afyonkarahisar Millet Hamamının Değerlendirilmesi, Megaron Journal, 4, 1, 35-44
- Bektaş, S., 2011. Ayasofya Haseki Hürrem Sultan Hamamı Restorasyon Önerisi ve Kütüphane Olarak İşlev Kazandırılması, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Biçer, S., 2010. Karabük İli, Eskipazar İlçesi, Hadrianoupolis Antik Kentinde Bulunan Geç Antik Dönem Yapılarından A Hamamının Koruma Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bölükbaşı, A., A., 2016. Eski zaman Ortahisar, Ortahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 3
- Cansever, T., 2013. İslâm'da Şehir ve Mimari, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Creswell, K.A.C., 1958. A Short Account Of Early Muslim Architecture, Encyclopedia Of World Art, G.Britain.
- Çakmak, Ş., 2019. Tire Yalınayak Hamamı Restorasyonu ve Yapıya İlişkin Yeni Bulgular, Sanat Tarihi Dergisi, 28, 1, 1-21
- Çalık, İ., 2017. Tarihi Cami ve Minarelerin Deneysel Dinamik Karakteristiklerinin Belirlenmesi ve Restorasyon Etkilerinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Çelik, E., 2018. Geleneksel Türk Hamamlarının Mekânsal Açından İncelenmesi ve Çağdaş Yorumu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Çelik, E. ve Aydemir, A., I., 2018. Türk Hamam Mimarisinin Yapısal ve Mekânsal Özellikleri, Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi, 11, 2, 274-281
- Çeko, B., 2017. Osmanlı Mimarlığında Merkez- Çeper İlişkileri; Prizren Gazi Mehmed Paşa Hamamı Örneği, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Çetin, C., Saraç, E., Şay, S., Uzun, K., 2019. Türkiye’de Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım: Başkent Meslek Yüksekokulu Örneği, Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 1, 1, 99-141
- Çınar, S., 2012. Erzurum Gümrük Hamamı’nın Öncesi ve Sonrası, Sanat Dergisi, 20, 145-154
- Çiftçi, A., 2004. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Askeri Mimari ve İstanbul’da İnşa Edilen Askeri Yapılar, Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Çördük, A., 2006. Yunan ve Roma Mimarisindeki Yapı Teknikleri, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Dağtekin, E., 2007. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Hamam Tipolojisi ve Buna Bağlı Koruma Ölçütlerinin Oluşturulması, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dağtekin, E., 1999. Diyarbakır Çardaklı Hamamı Restorasyonu, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demirkaya, F., Ü., 2014. Toplumsal Dinamikler Bağlamında Kent Dokusunun Dönüşümü (Komnenos Hanedanlığı’ndan Cumhuriyet’e Kadar), Doktora Tezi, Karedeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon
- Dikmen, Ç. ve B., Toruk, F., 2018. Gerede Yukarı Hamam Restorasyonuna İlişkin Değerlendirmeler, Vakıflar Dergisi, 49, 147-167
- Dirlik, N., 2017. Antik Dönemde Kemer ve Tonoz, Journal Of History School (Johs) 10, XXXII, 815-846
- Emiroğlu, İ., 2010. Konya’da Hamam Kültürü ve Kullanım Eşyaları, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eravşar, O., 2009. Anadolu’da Bizans Hamamları, Eski Hamam Eski Tas, Tofaş Sanat Galerî Yayınları-1 ve Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 60-83
- Erden, C., 2015. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nde Türk Hamamları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Engin, H., E., 2009. Tarihi Yapıların Yeniden Kullanımında İç Mekâna Etkilerin İncelenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi; İstanbul Endüstri Yapıları Örneği, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Ergin, N., 2012. Anadolu Medeniyetinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih ve İmgelem, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ertuğrul, A., 2009. Hamam Yapıları Literatürü, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 7, 13, 241-266
- Eyice, S., 1997. Hamam, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:15, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 402-430
- Gökbilgin, M., T., 1962. XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Lıvası ve Doğu Karadeniz Bölgesi, Belleten, 16, 102
- Gündoğdu, S., 2012. Sinop Balatlar Yapı Topluluğu Analitik Çözümlemesi ve Koruma Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gür, B., 2019. Selimiye Hamamı'nın Korunması ve Yeniden Kullanılmasına Yönelik Öneriler, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güvenç, Ş., 1997. Antalya Kaleiçi'nde Yenikapı Gavur Hamamı Restorasyon Projesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hasol, D., 2010. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.
- Homerus. 2003. Odyseia, A. Erhat ve A. Kadir (çev.), 14. Baskı, Can Yayınları, İstanbul.
- Horuluoğlu, Ş., 1983. Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri, Er Offset Matbaacılık, Ankara.
- ICOMOS, 1931. Carta Del Restauro, Atina.
- ICOMOS, 1964. Venedik Tüzüğü, Venedik.
- ICOMOS, 1975. Amsterdam Bildirgesi, Amsterdam.
- ICOMOS, 2013. Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi.
- UNESCO, 1976. Tarihi veya Geleneksel Alanların Korunması ve Çağdaş Yaşamdaki Rollerine Konusunda Tavsiye Kararı.
- İslamoğlu, Ö., 2018. Tarihi Yapıların Yeniden Kullanılmasında Yapı-İşlev Uyumu: Rize Müzesi Örneği, Journal Of History Culture And Art Research, 7, 5, 510-523
- Kalman, H., 2010. Adaptive Re-use: Learning from Vancouver. Bildiri, 179-181

- Kamacı, E., 2014. 2863 Sayılı KTVKK'nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi, Metu Journal Of The Faculty Of Architecture, 31, 2, 1-23
- Karaman, S., 2013. Afyonkarahisar Hamamları, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karpuz, H., 1989. Trabzon'da Türk Devri Hamamları, Trabzon 88-89 Kütür Sanat Yıllığı, İstanbul.
- Koçyiğit, O., 2006. Amorium Hamam Yapısı Tarihsel Süreç İçerisindeki İşlevsel Değişim, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Kuban, D., 2007. Mimarlık Kavramları: Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kurumsal Sözlüğüne Giriş, Yem Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- Kudde, E., 2007. Küçük Mustafa Paşa Hamamı Erkekler Bölümü Restorasyon Projesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kul, B., 2012. Conservation Proposal Of An Early Republic Period Building: Atatürk Orman Çiftliği Hamamı, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kuleli, A., E., 1998. Özgün İşlevini Sürdüremeyen Anıtların Yeniden Kullanım Sorunları, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Küçükkaya, A. G., 2004. Taşların Bozulma Nedenleri ve Koruma Yöntemleri, Birsan Yayınevi, İstanbul.
- Madran, E. ve Özgönül, N., 2005. Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, TMMOB, Ankara.
- Mazlum, F., 2019. Konya'da İşlev Değiştiren Türk Hamamları Üzerine Bir Değerlendirme: Meram Hasbey Hamamı, International Design And Art Journal, 1, 1, 54-73
- Mermer, S., 2009. Prinzen İli Merkezindeki Gazi Mehmet Paşa Hamamı Koruma Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Musahipzade, C., 1946. Eski İstanbul Yaşayışı, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- Orbaşlı, A., 2008. Architectural Conservation: principles and practice, Blackwell Publishing, Oxford, UK.
- Orcan, D., 2011. Tarihi Yarımada Bölgesinde Bulunan Hamamların İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Orhan, S., 2003. Hamam Mimarisi ve Çardaklı Hamamı, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ödekan, A., 1998. Hamam, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.2, YEM Yayınları, İstanbul.
- Ögel, B., 1991. Türk Kültür Tarihine Giriş: Türklerde Ev Kültürü (Göktürklerden Osmanlılara), III, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Önge, Y., 1998. Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar, Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Cilt 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 403-428
- Önge, Y., 1995. Anadolu'da XII-XII. Yüzyıl Türk Hamamları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara
- Özaslan, N., 2013. Mimarlık Tarihi, Nuray Özaslan ve Rana Karasözen (Ed.), TC Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2937, Eskişehir.
- Plommer, H., 1956. Ancient and Classical Architecture, Cilt:1, New York.
- Sağlar, B., T., 2014. Kastamonu'da Yıkanma Kültürünün Mekâna Yansıması, Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Savaş, S., 2007. İstanbul, Kumkapı-Nişanca Köşklü Hamamı (1887) Araştırması ve Restorasyon Projesi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sayan, F., İ., 2010. Kütahya Yeni Mahalle Rum (Gavur) Hamamı Restorasyon Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sivashoğlu F., 2005. Geleneksel Konaklar İle Günümüz Villalarının Sistem Düzeyinde Karşılaştırmalı Analizi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sözen, M., 1975. Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Şahin, M., 2009. Antik çağda banyo kültürü, Eski Hamam Eski Tas, Tofaş Sanat Galerisi Yayınları-1 ve Yapı Kredi Yayınları, İstanbul , 27, 29, 33, 36, 38
- Şengül, N. ve Yorulmazer, G., 2017. Turistik Bir Çekicilik Olarak Yıkanma Kültürü ve Tarihsel Süreç İçerisinde Anadolu'daki Gelişimi, Eurasian Academy Of Sciences Social Science Journal, UTKM, 168-182
- Taşcıoğlu, T., 1998. Türk Hamamı, Unilever-Duran Ofset Yayınevi, İstanbul.
- Tayla, H., 2007. Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.

- Tekocak, M., 1997. Kelenderis Liman Hamamı, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- T.C. Resmi Gazete, 1973. Eski Eserler Kanunu, No: 1710
- T.C. Resmi Gazete, 1983. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, No:2863
- T.C. Resmi Gazete, 2004. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, No: 5226
- Thorpe, M., 2012. Roma Mimarlığı, Rifat Akbulut (Çev.), Homer Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul.
- Turan, Ş., 2017. Türk Kültür Tarihi: Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Turan, Ş., N. ve Yıldız, E., 2018. XII. Yüzyıl Konya Mahalle Mescitlerinde Kullanılan Kubbeye Geçiş Elemanları, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 13, 26, 163-187
- Tutkun, M., 2009. Santa Harabeleri ve Yeniden Kullanıma Kazandırılması Üzerine Bir Model Önerisi, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Türkyılmaz D., 2001. Türk Kültüründe Hamam Geleneği ve Eskişehir Hamamları, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ülgen, A., S., 1950. Hamam, Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, cilt: 5, Milli Eğitim basımevi, İstanbul, 174-178
- Ürük, Z., F., 2016. Medeniyetler İçinde Hamamın Gelişimi ve Kültürel Olarak Mekân Analizleri, The Journal Of Academic Social Science, 4, 28, 185-209
- Vitruvius, 2005. Mimarlık Üzerine On Kitap, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Kitap 5, Bölüm 10.
- Yasa, A., A., 2016. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Konya Yapılarında Malzeme Kullanımı ve Yapım Teknikleri, Vakıflar Dergisi, 45, 143-176
- Yegül, E., 2008. Üsküdar Hamamları ve İcadiye Dağ Hamamı : Çevresel, Yapısal, İşlevsel Sorunları ve Çözüm Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yegül, F., K., 2006. Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkınma, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul.
- Yegül, F., K., 2008. Ephesos'da Vedius Gymnasium'u ve Anadolu Hamam Gymnasium'larının Kimlik Sorunu, Anadolu / Anatolia, 34

- Yegül, F., K., 2009. Anadolu Su Kültürü: Türk Hamamları ve Yıkanma Geleneğinin Kökleri ve Geleceği, Anadolu / Anatolia, 35
- Yegül, F., 2010. Roma Dünyasında Yıkanma, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yentürk, N., 2010. Roma Banyosu Nasıl Türk Hamamı Oldu?, Online Thematic Journal Of Turkic Studies, Yıl II, Sayı 2, 94-102
- Yılmazkaya, O., 2002. Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık Türk Hamamı, Çitlembik Yayınları, No:21, İstanbul.
- Yurttaş, C., 2018. Anıtsal Yığma Yapılarda Karşılaşılan Bozulmalara Yönelik Uygulanan Müdahale Tekniklerinin Anadolu Selçuklu Kapalı Avlulu Medrese Örnekleri Üzerinden Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Yüksek, İ., 2008. Geleneksel Anadolu Mimarlığında Ekolojik Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma (Kırklareli Kırsal Alan Örneği), Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Zakar, L., 2013. Restorasyon Uygulamalarında Kullanılan Çağdaş Teknikler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Zakar, L., 2018. Tarihi Binalara Ek Bina Tasarımında Yapısal Bütünleştirme Performansını Değerlendirmek İçin Bir Model Önerisi, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- URL-1, <https://www.archdaily.com/910982/new-visitor-center-of-cluny-museum-bernard-desmoulin-architecte/5c5d8453284dd12364000076-new-visitor-center-of-cluny-museum-bernard-desmoulin-architecte-historical-axonometry-diagram> 01Ocak 2021
- URL-2, <https://hmunro.files.wordpress.com/2015/04/cluny-baths-1090033blog.jpg?w=723> 01Ocak 2021
- URL-3, https://s3.useast1.amazonaws.com/media.archnet.org/system/media_contents/contents/44525/original/IMG13442.jpg?1421353035 01Ocak 2021
- URL-4, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/17/Qusayr_Amra.jpg 01Ocak 2021
- URL-5, <http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr/files/2014/06/AOCHamami.jpg> 01Ocak 2021
- URL-6, <http://omeka.wellesley.edu/piranesirome/files/original/289e8db226eed9495b1983a7d8b4174.JPG> 01Ocak 2021
- URL-7, https://live.staticflickr.com/3942/15695362456_f097dfc45f_b.jpg 01Ocak 2021

- URL-8, <https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2017/11/S%C3%BCtun-6.jpg> 01Ocak 2021
- URL-9, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f4/Aqueduct_of_Segovia_08.jpg 01Ocak 2021
- URL-10, <https://reader015.pdfslide.net/reader015/html5/0729/5b5db3cb7bee1/5b5db3eb74cf7.jpg> 01Ocak 2021
- URL-11, <https://docplayer.biz.tr/16605494-Duvarlar-ve-duvar-malzemeleri.html> 01Ocak 2021
- URL-12, <https://i.pining.com/originals/b0/6b/e8/b06be8c74e929d2e74e789504da23e7a.jpg> 01Ocak 2021
- URL-13, https://pbs.twimg.com/media/EIr_u0OXsAEe3zh.jpg 01Ocak 2021
- URL-14, <https://www.sanatin Yolculugu.com/baslangicindan-gunumuze-yikanma-kulturu-ve-hamamlar/> 01Ocak 2021
- URL-15, <https://www.jeffbondono.com/TouristInRome/RomeImages/more/BathsOfDiocletianGoogleMap.JPG> 01Ocak 2021
- URL-16, <http://iviaggidiraffaella.blogspot.com/2015/02/romaletermedidioclezianoeisui.html> 01Ocak 2021
- URL-17, <https://hotelcolumbia.com/wp-content/uploads/2016/05/20160514Ottagona01.jpg> 01Ocak 2021
- URL-18, http://www.buyuktire.com/haberyalinayak_hamami_yakinda_bayanlarin_hizmetinde_9542.html 01Ocak 2021
- URL-19, <https://www.kulturportali.gov.tr/repoKulturPortali/large/31012013/cd44cbc18da1-4811-b5d9-8477fa4c5af5.jpg?format=jpg&quality=50> 01Ocak 2021
- URL-20, http://4.bp.blogspot.com/_vMGDOE7NFoY/TBtngFHeZaI/AAAAAAAAADc/JLs8bbiHgY/s1600/hamam+plan.jpg 01Ocak 2021
- URL-21, <https://tr.foursquare.com/v/tarihigeredehamam%C4%B1/539f3ee6498e62c5568a32ed?openPhotoId=54cf55e4498e8d02af1d7d18> 01Ocak 2021
- URL-22, https://www.istanbulburda.com/images/haberler/2018/01/ii_bayezid_turk_hamam_kulturu_muzesi_h3594_9ec5d.jpg 01Ocak 2021
- URL-23, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90441---0004.jpg> 01Ocak 2021
- URL-24, <https://www.kuzeyekspres.com.tr/dolguya-para-var-tarihe-yok-243g.htm> 01Ocak 2021

URL- 25, <http://turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2755> 01Ocak 2021

URL-26, <https://karadeniz.gov.tr/> 01Ocak 2021

URL-27, <https://starfiberoptik.com.tr/hamam-ve-sauna-aydinlatma/> 01Ocak 2021

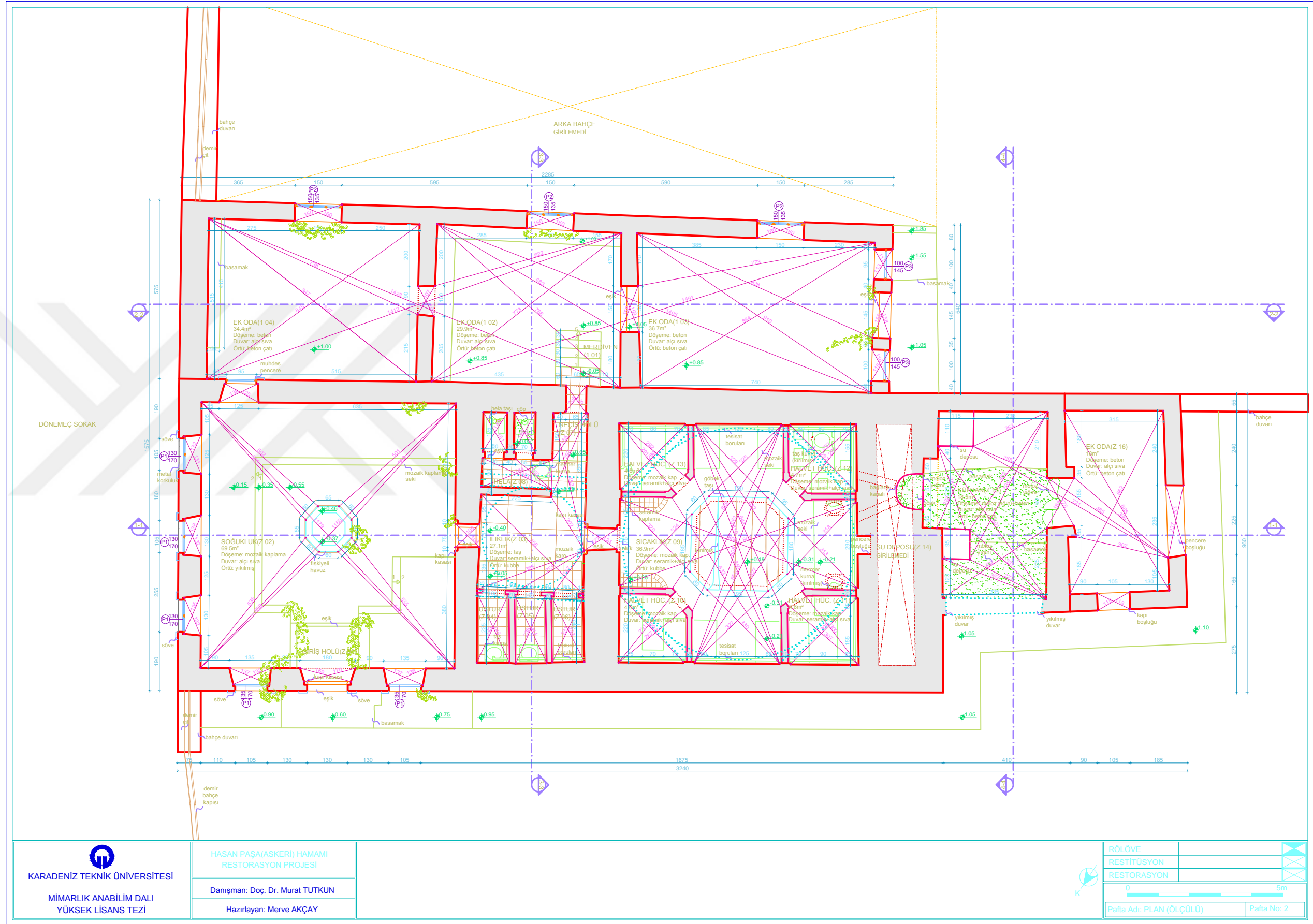
URL-28, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pannonia> 01Ocak 2021

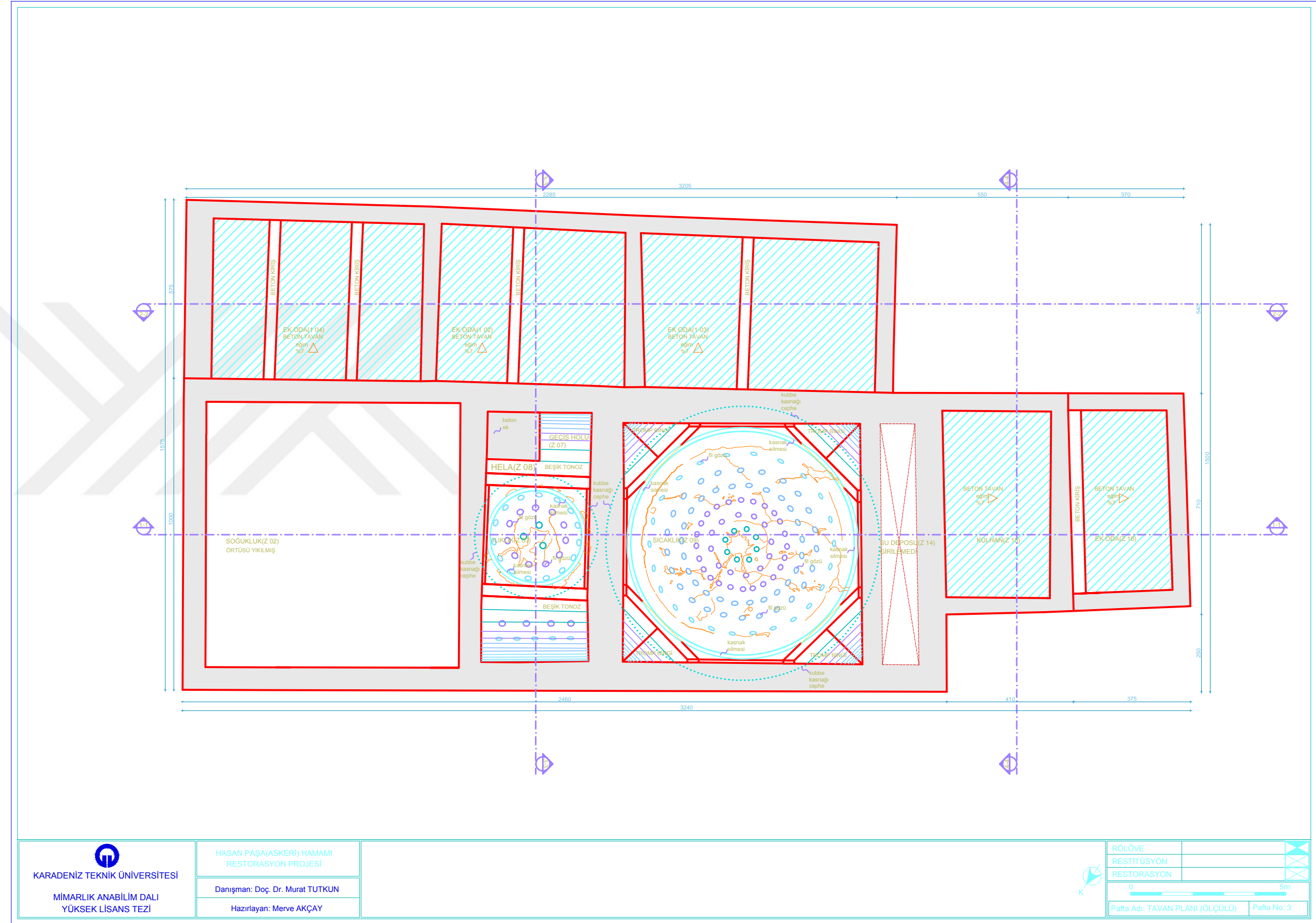
6. EKLER

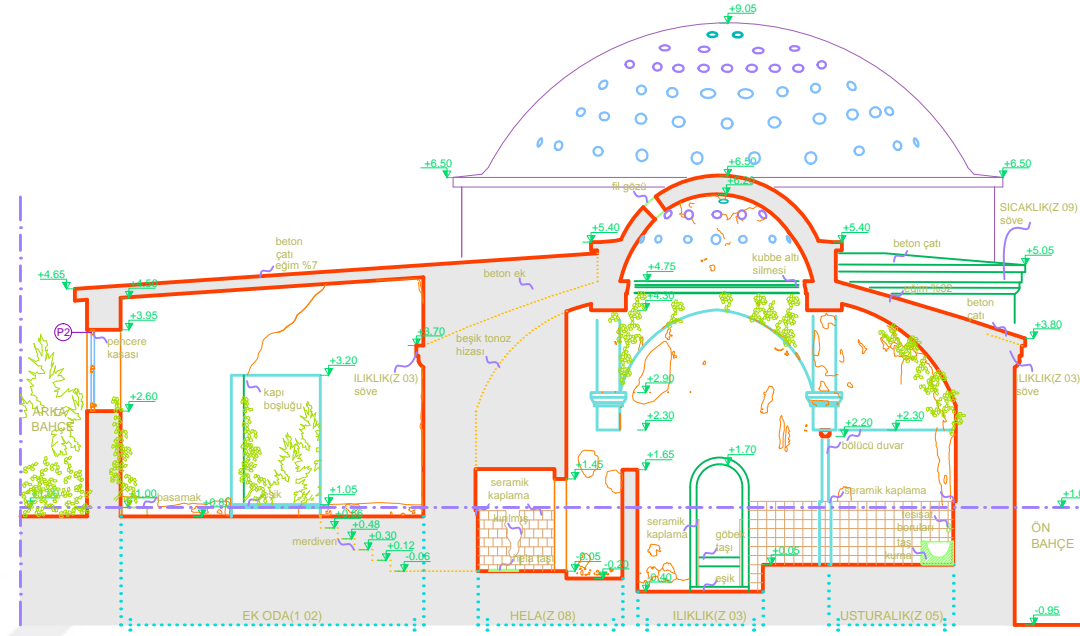
Ek 1'in devamı

Ek 1'in devamı

Ek 1'in devamı

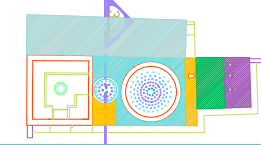

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

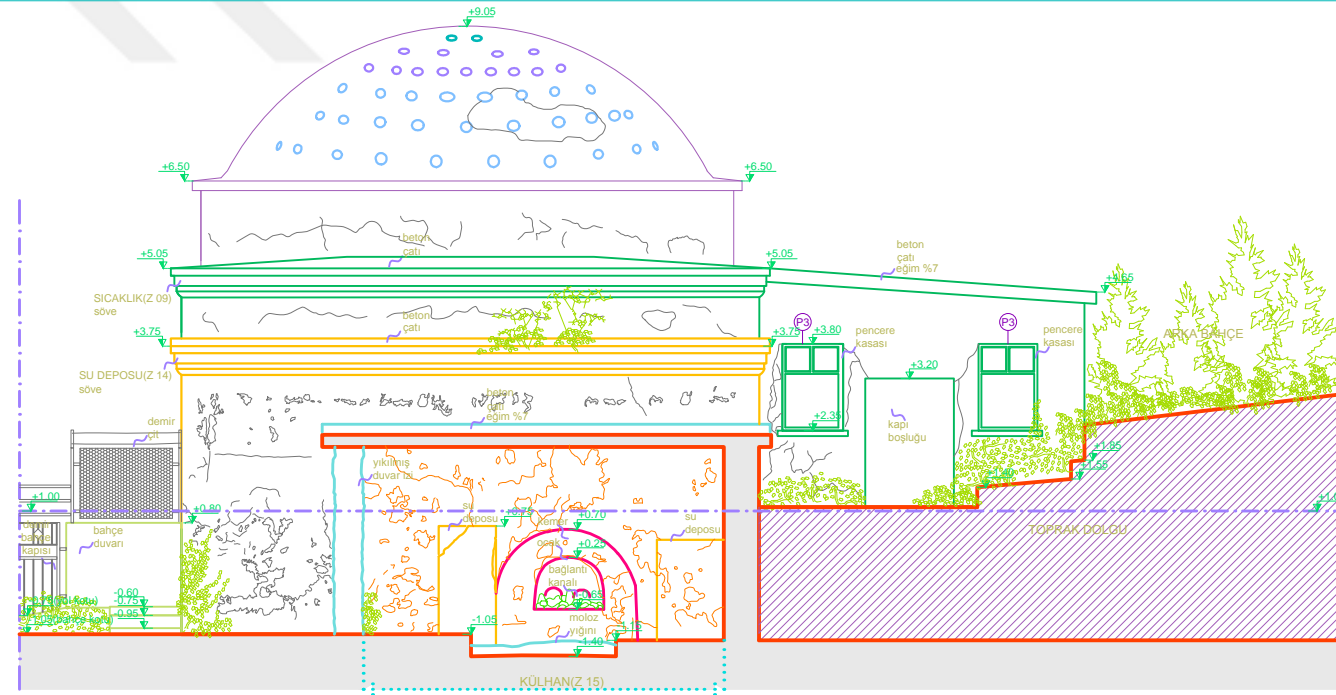
HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

RÖLÖVE	
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: 3-3 KESİTİ	Pafta No: 7

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

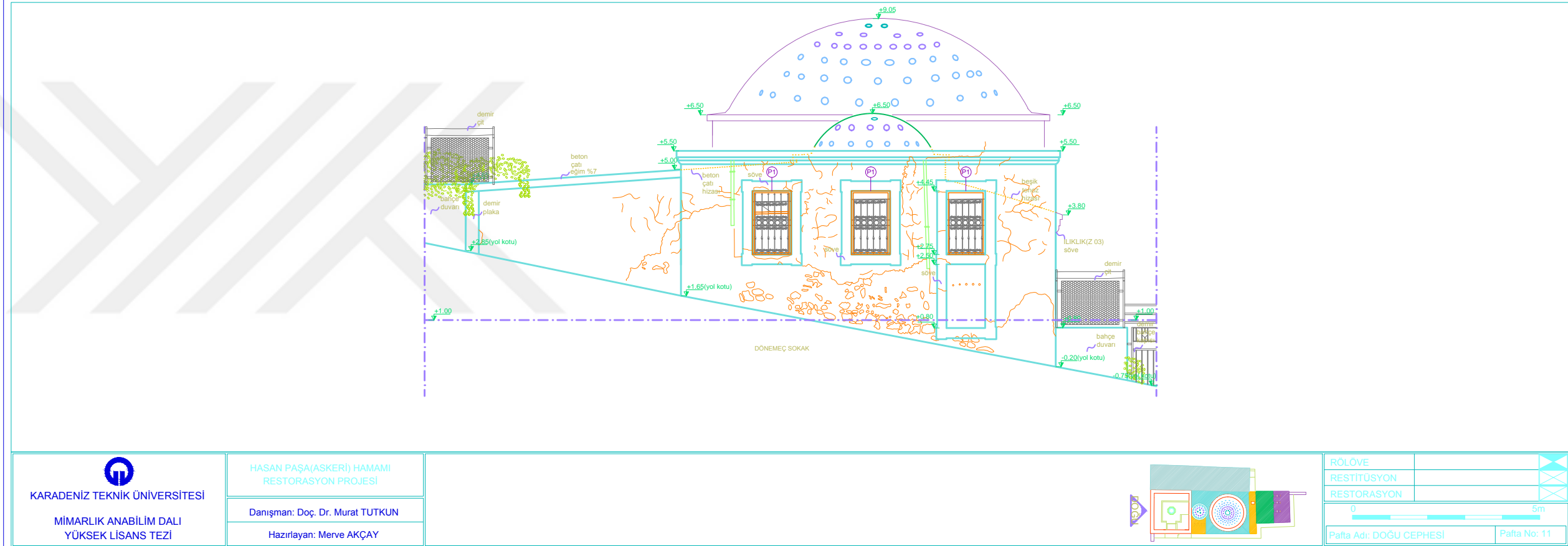
Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

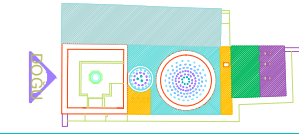
RÖLÖVE	
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: 4-4 KESİTİ	Pafta No: 8

Ek 1'in devamı

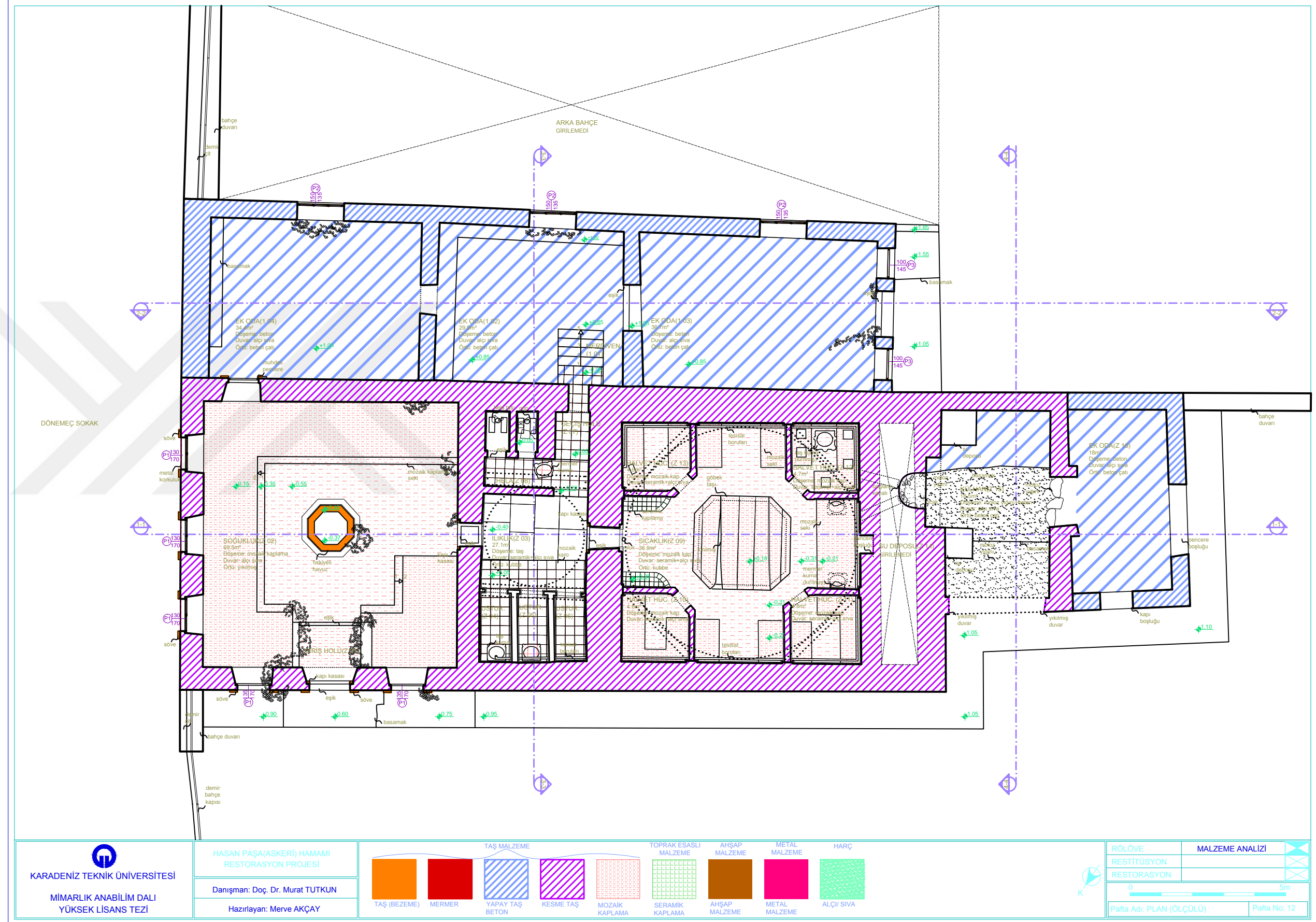

 KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
 MİMARLIK ANABİLİM DALI
 YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
 RESTORASYON PROJESİ
 Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN
 Hazırlayan: Merve AKÇAY

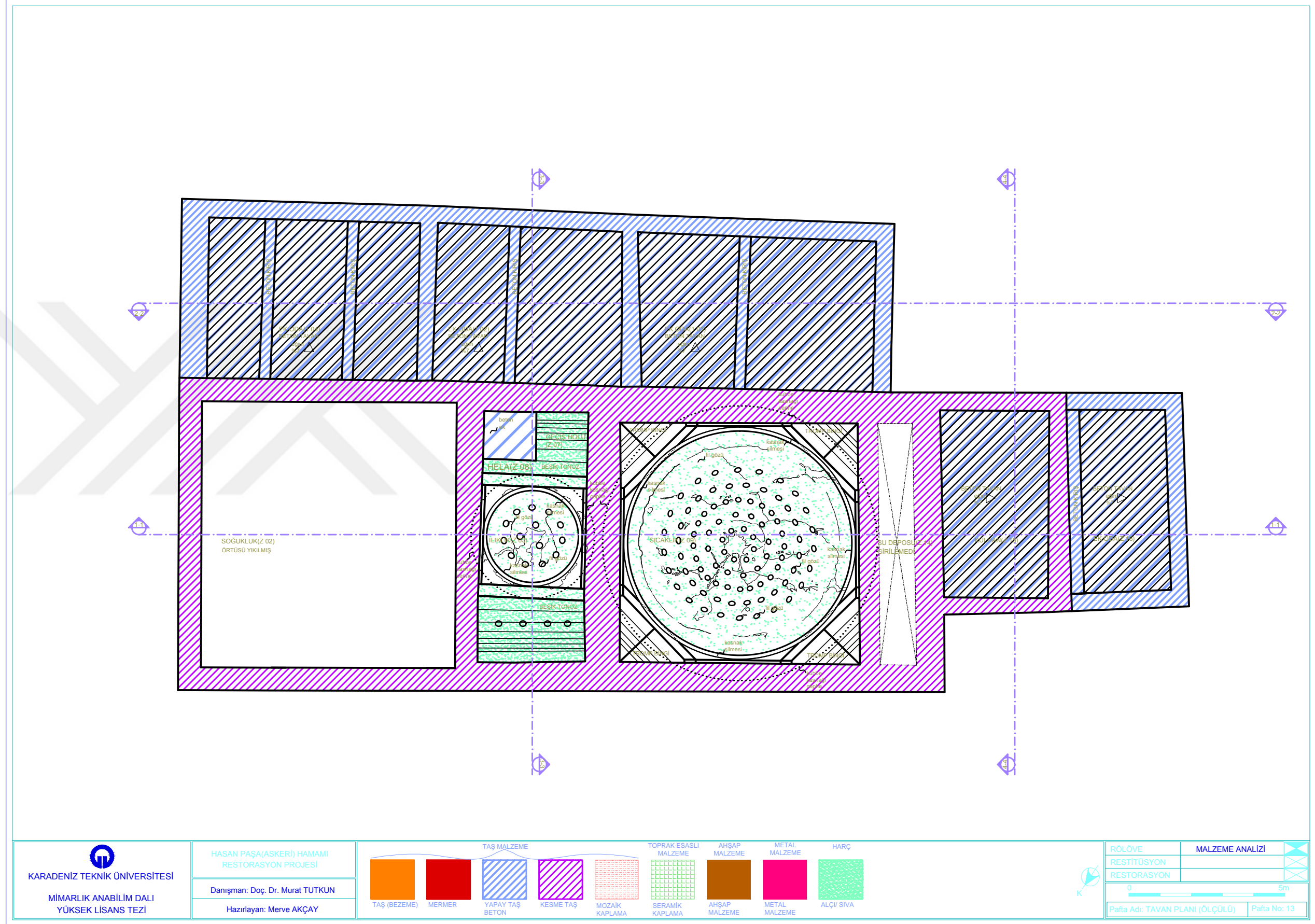

RÖLÖVE		
RESTİTÜSYON		
RESTORASYON		
0 5m		
Pafta Adı: DOĞU CEPHESİ		Pafta No: 11

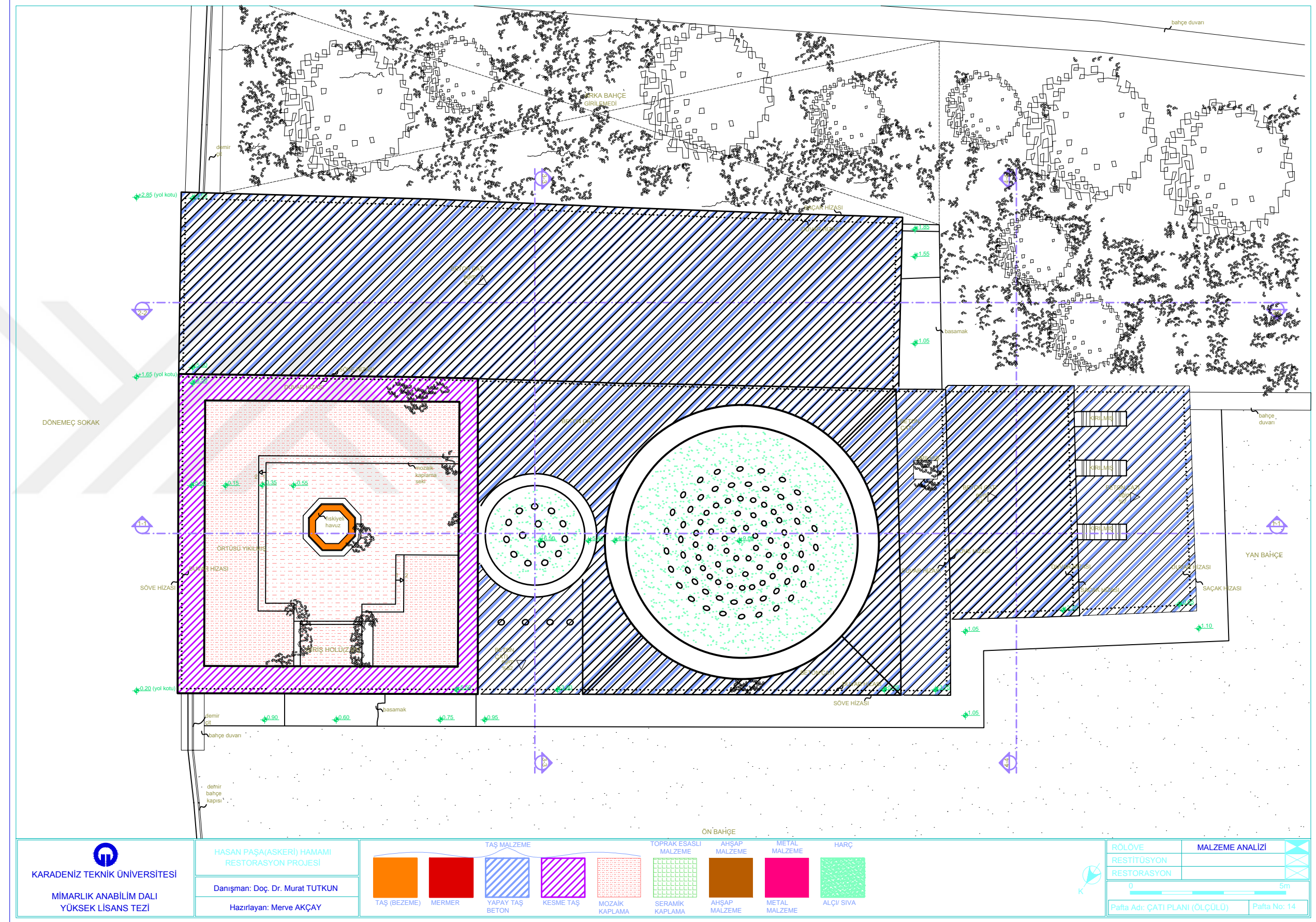
Ek 2. Malzeme analizi paftaları

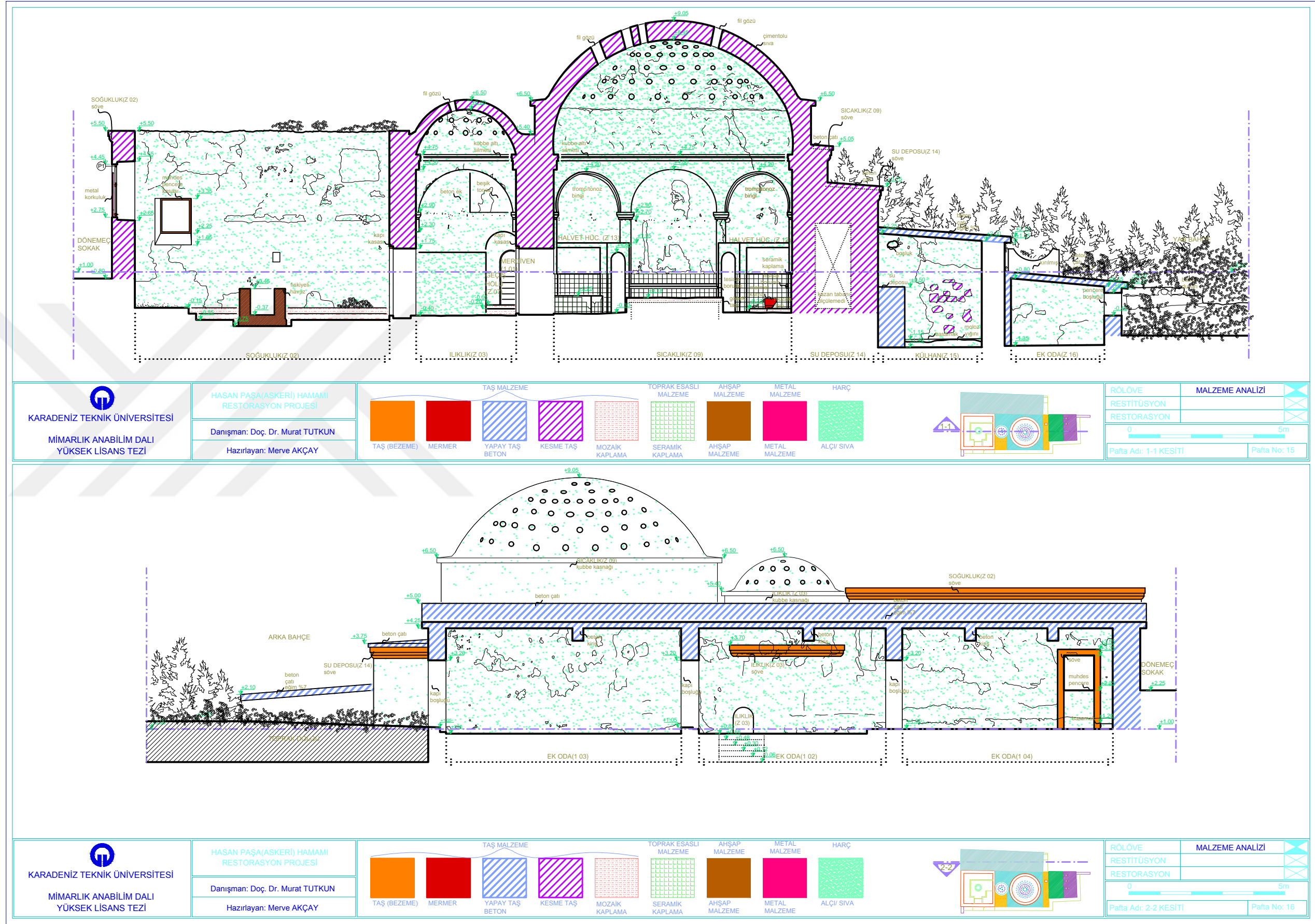
Ek 2'nin devamı

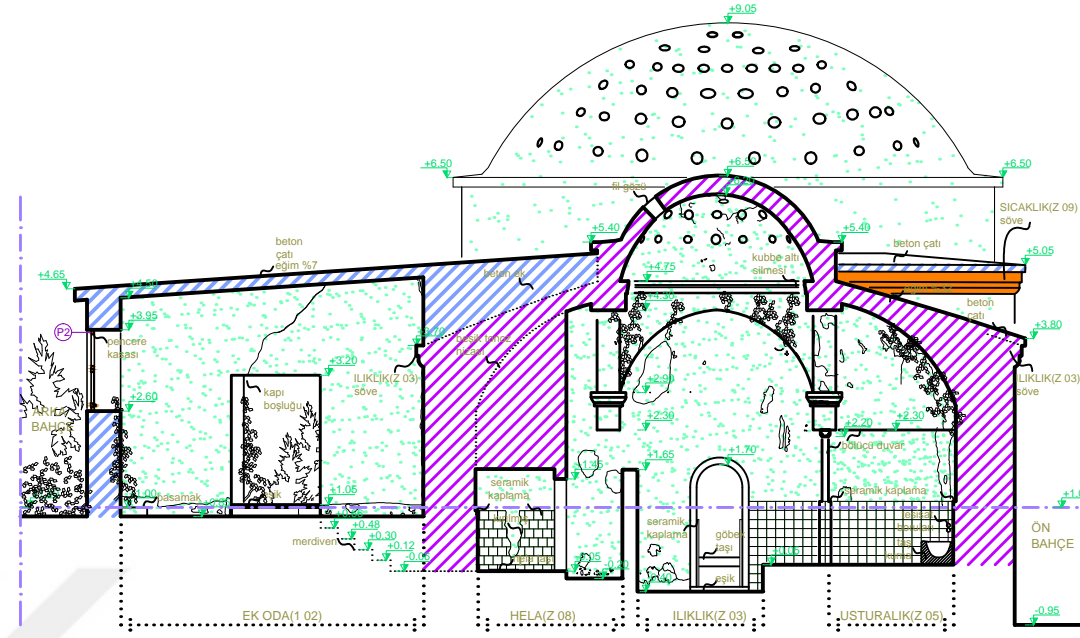
Ek 2'nin devamı

Ek 2'nin devamı

Ek 2'nin devamı

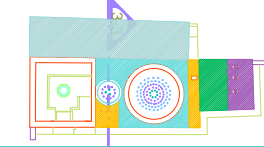
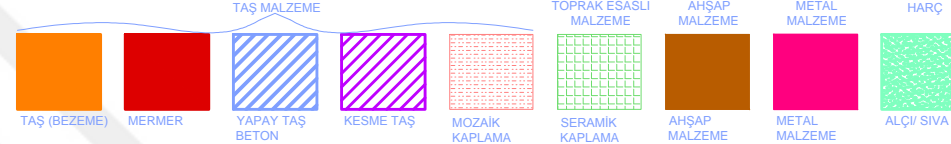

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

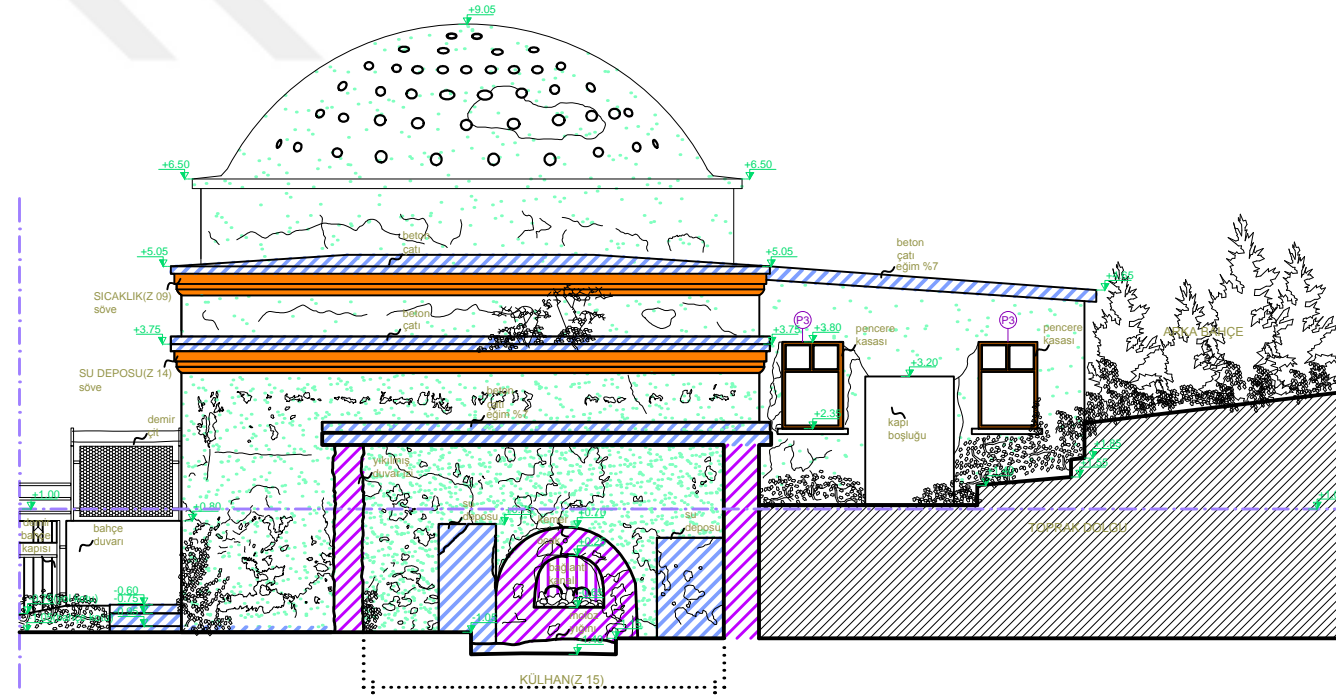
HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

RÖLÖVE	MALZEME ANALİZİ
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: 3-3 KESİTİ	Pafta No: 17

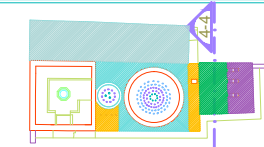

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

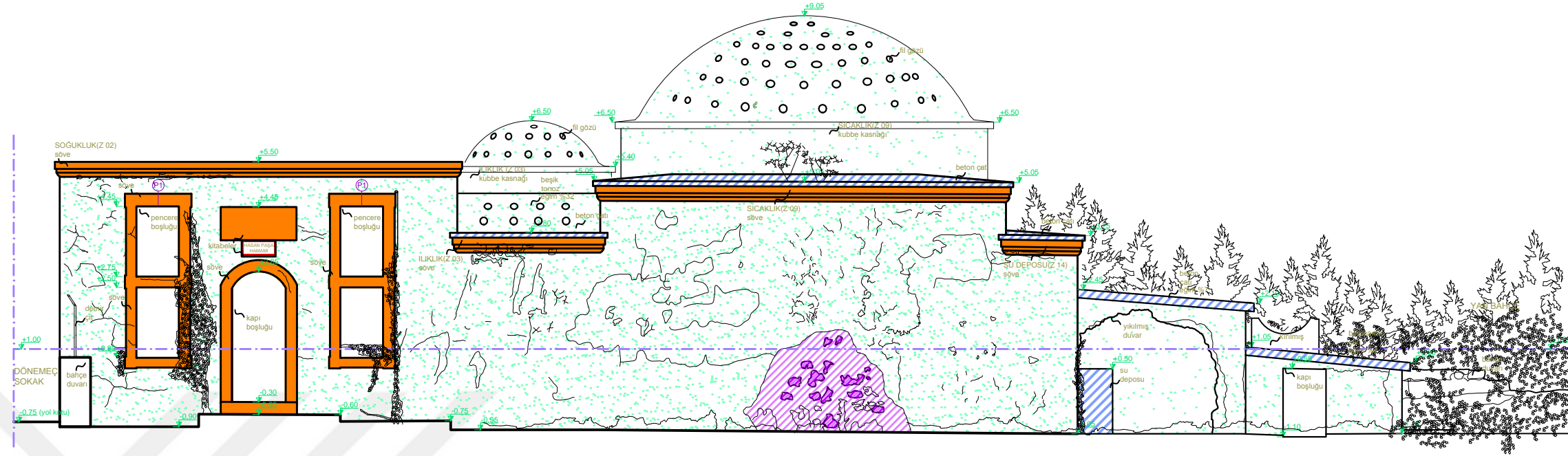
Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

RÖLÖVE	MALZEME ANALİZİ
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: 4-4 KESİTİ	Pafta No: 18

Ek 2'nin devamı

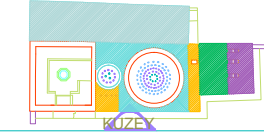
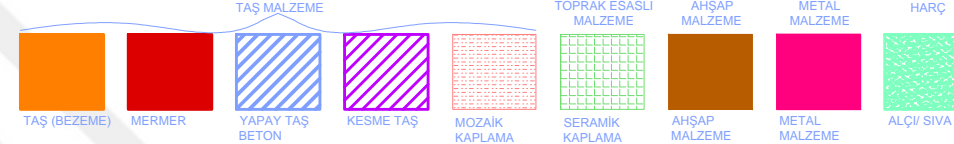

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

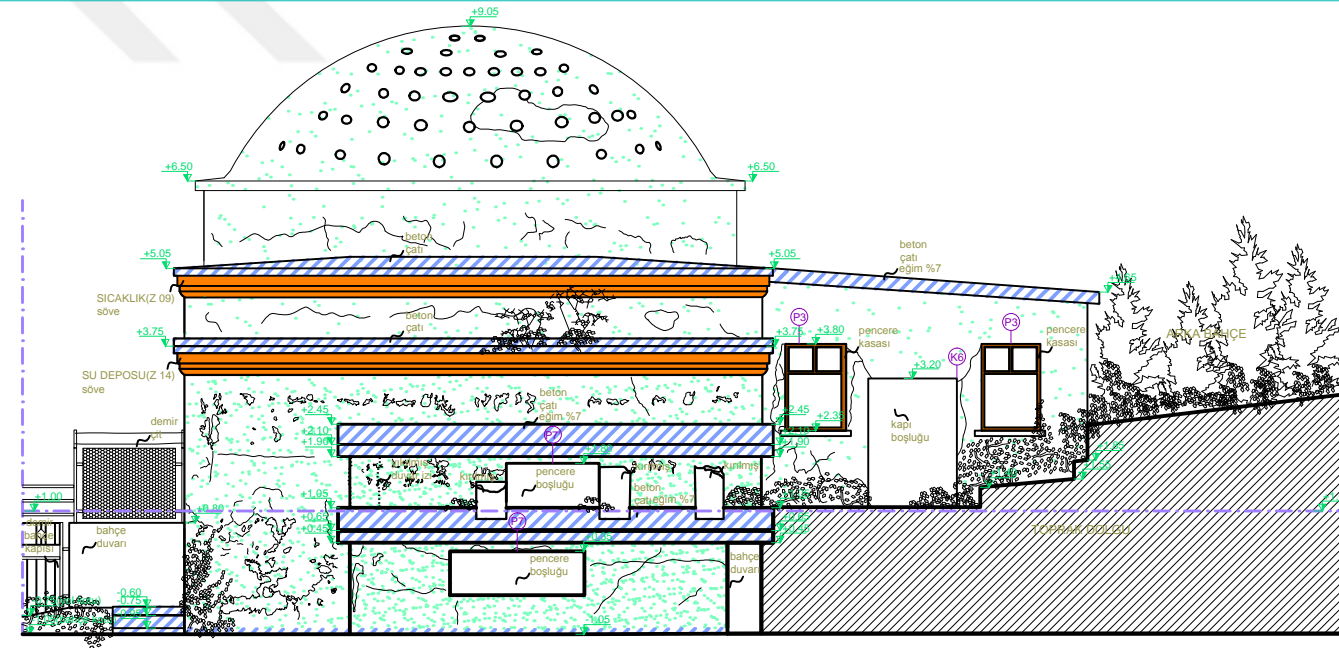
HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

RÖLÖVE	MALZEME ANALİZİ
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: KUZEY CEPHESİ	
Pafta No: 19	

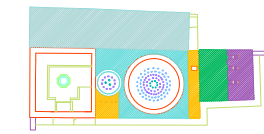

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

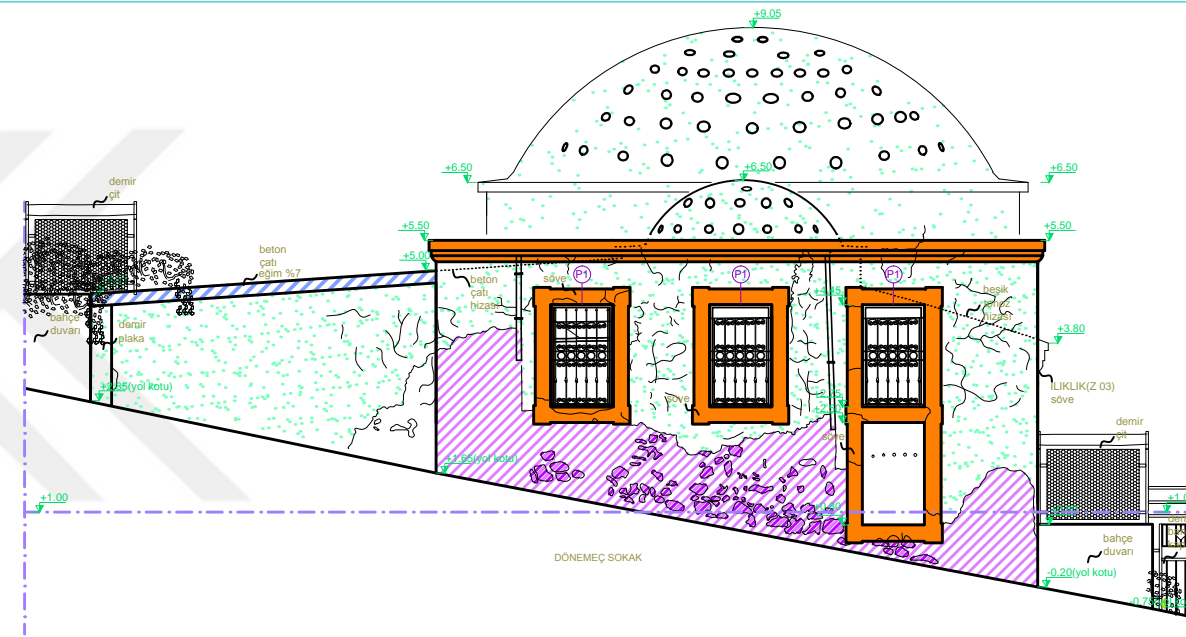
Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

RÖLÖVE	MALZEME ANALİZİ
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: BATI CEPHESİ	
Pafta No: 20	

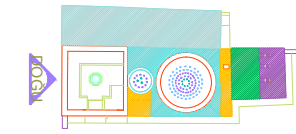
Ek 2'nin devamı

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

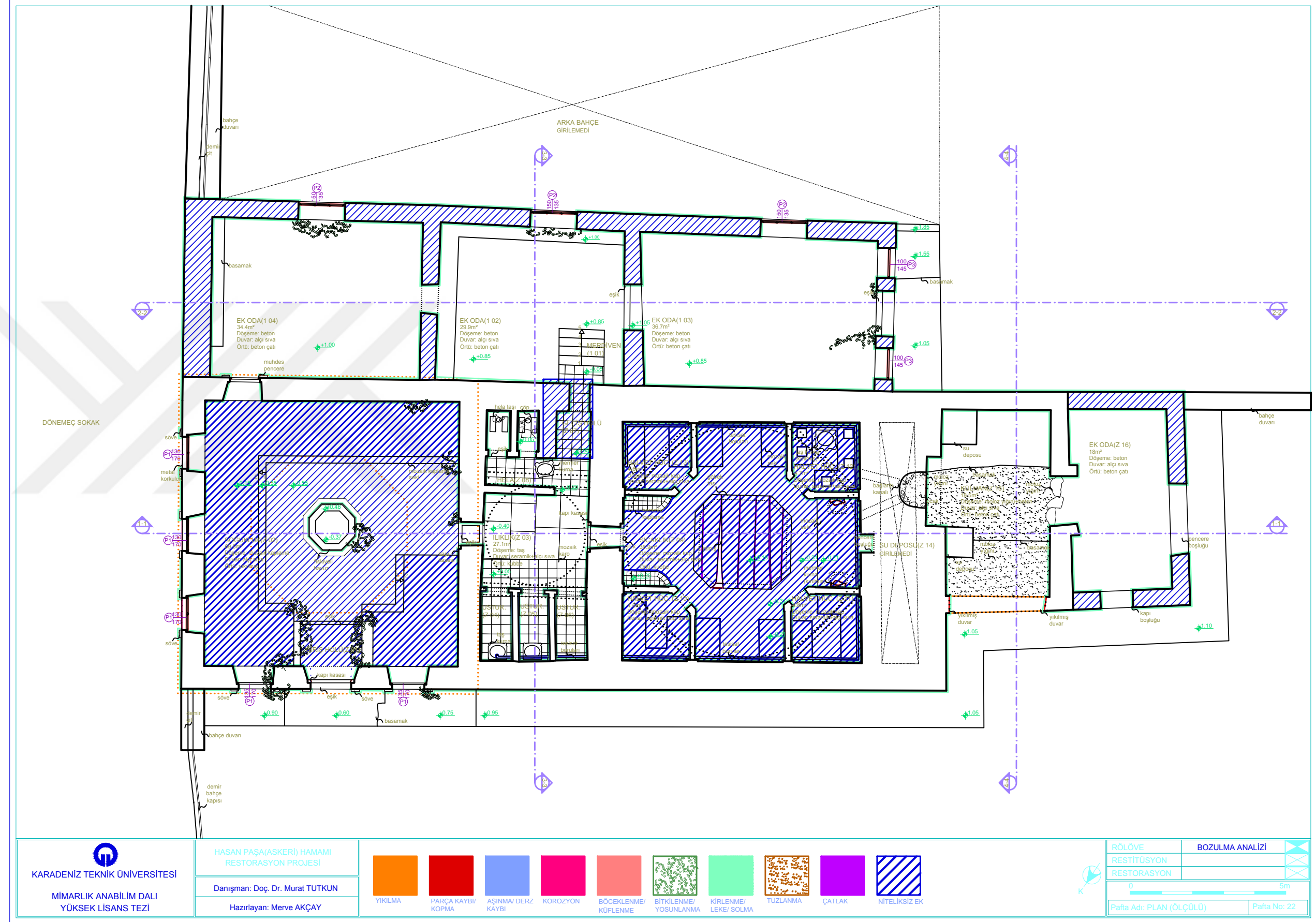
HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN
Hazırlayan: Merve AKÇAY

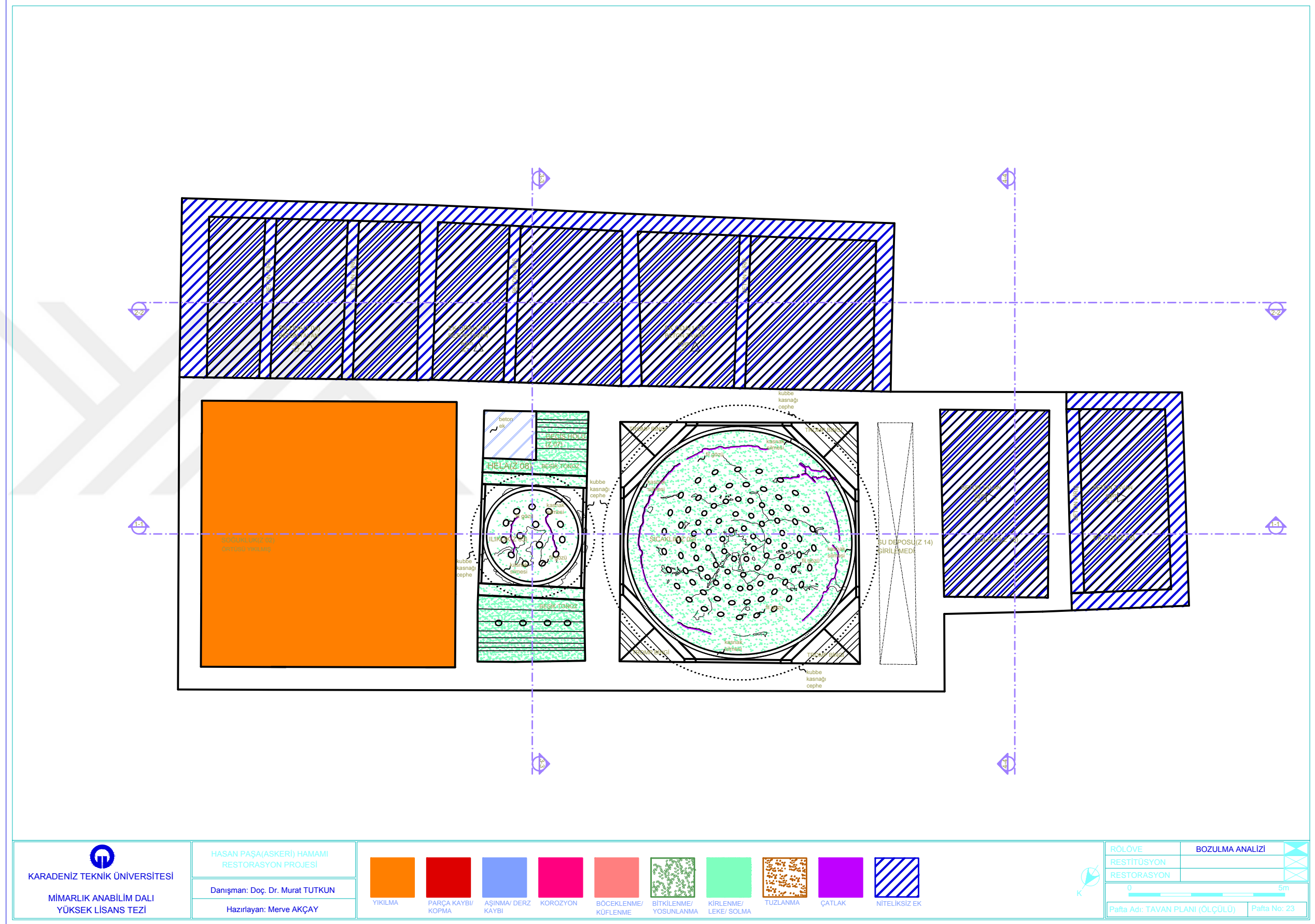

RÖLÖVE	MALZEME ANALIZI
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: DOĞU CEPHESİ	Pafta No: 21

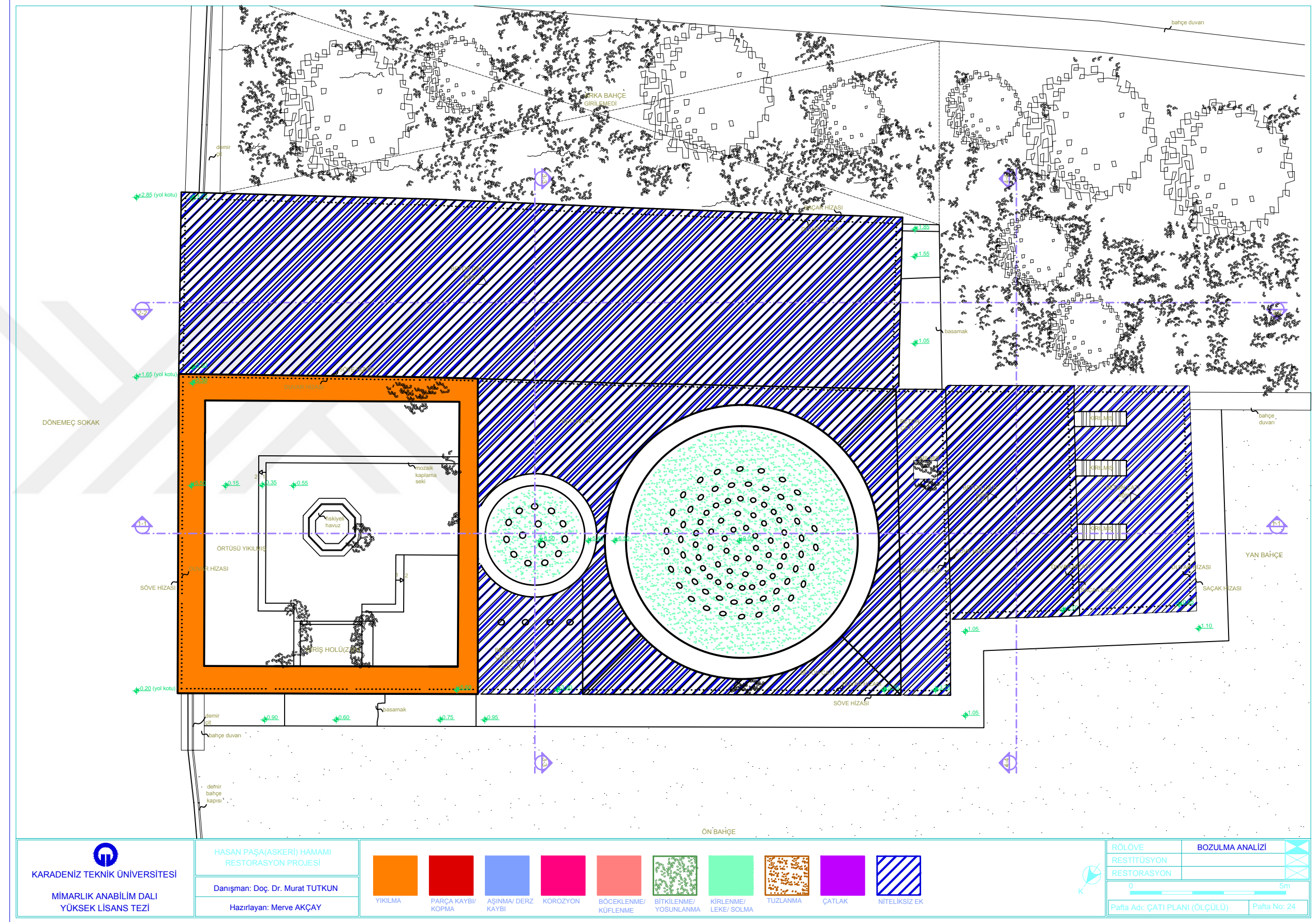
Ek 3. Bozulma analizi paftaları

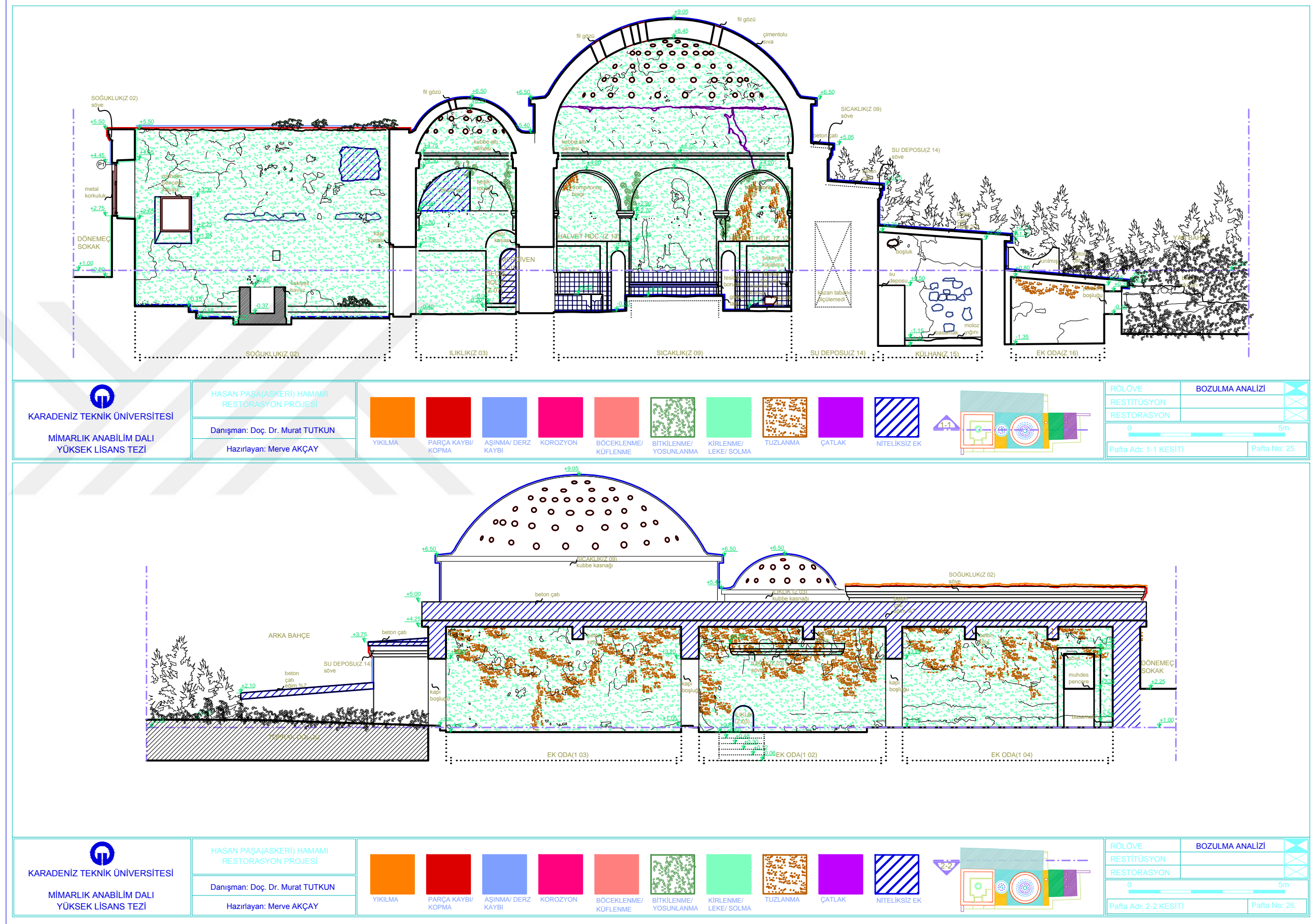
Ek 3'ün devamı

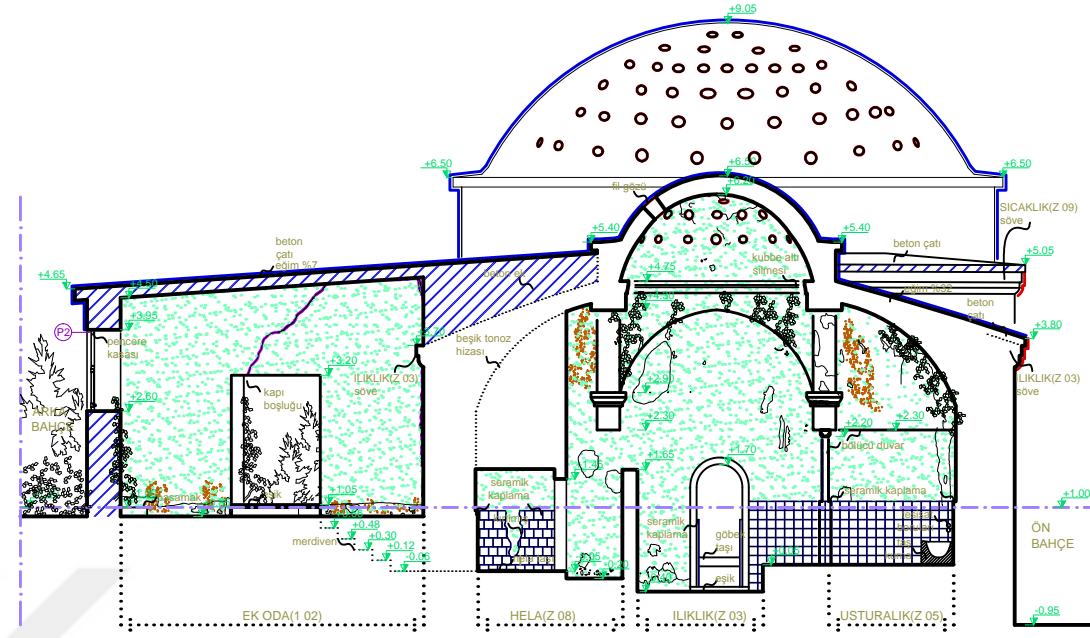
Ek 3'ün devamı

Ek 3'ün devamı

Ek 3'ün devamı

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

YIKILMA

PARÇA KAYBI/
KOPMA

AŞINMA/DERZ
KAYBI

KOROZYON

BÖCEKLENME/
KÜFLENME

BİTKİLENME/
YOSUNLANMA

KIRILMA/
LEKE/SOLMA

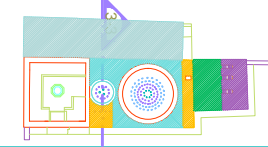
TUZLANMA

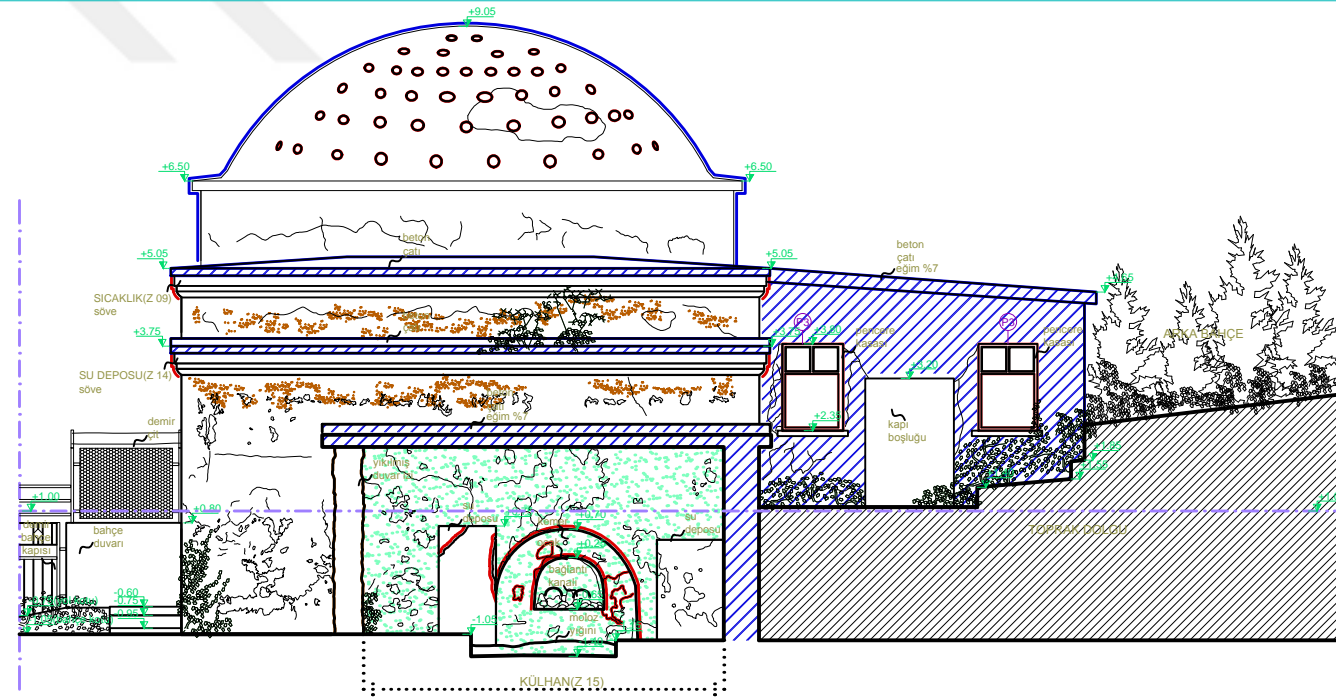
ÇATLAK

NİTELİKSİZ EK

RÖLÖVE	BOZULMA ANALİZİ
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: 3-3 KESİTİ	
Pafta No: 27	

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

YIKILMA

PARÇA KAYBI/
KOPMA

AŞINMA/DERZ
KAYBI

KOROZYON

BÖCEKLENME/
KÜFLENME

BİTKİLENME/
YOSUNLANMA

KIRILMA/
LEKE/SOLMA

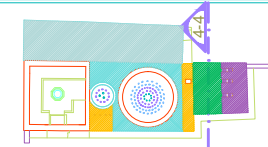
TUZLANMA

ÇATLAK

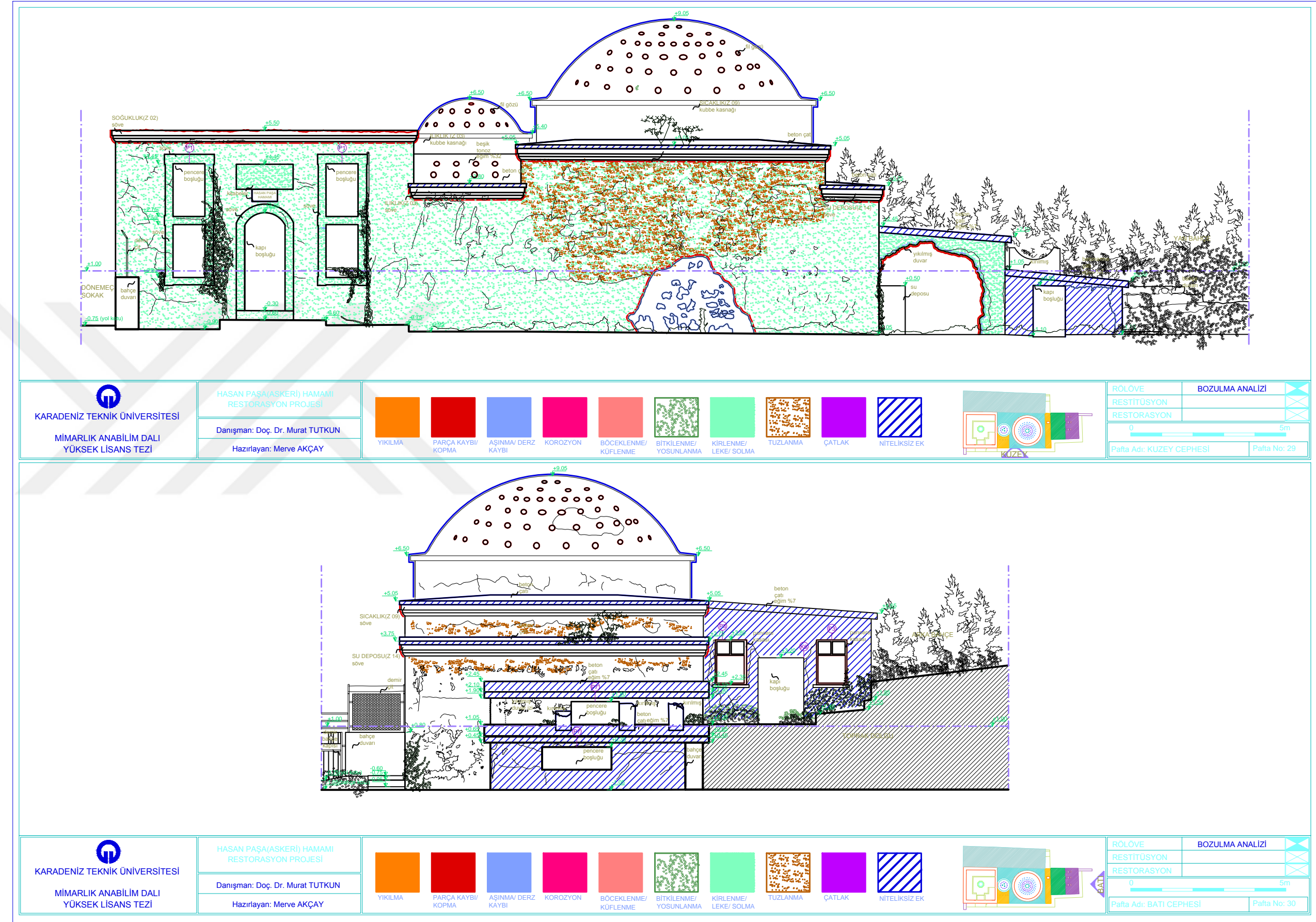

NİTELİKSİZ EK

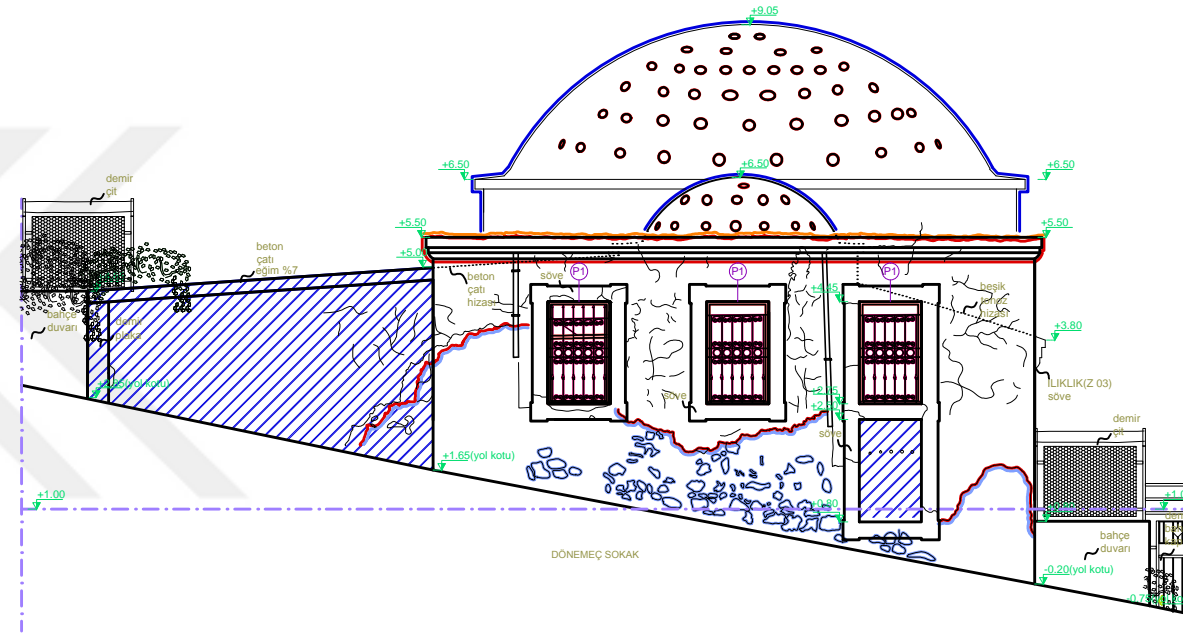

RÖLÖVE	BOZULMA ANALİZİ
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: 4-4 KESİTİ	
Pafta No: 28	

Ek 3'ün devamı

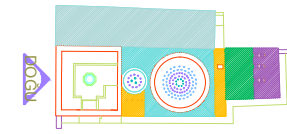
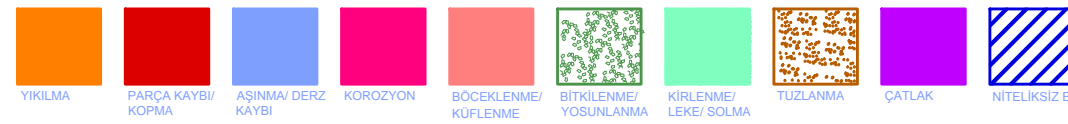

Ek 3'ün devamı

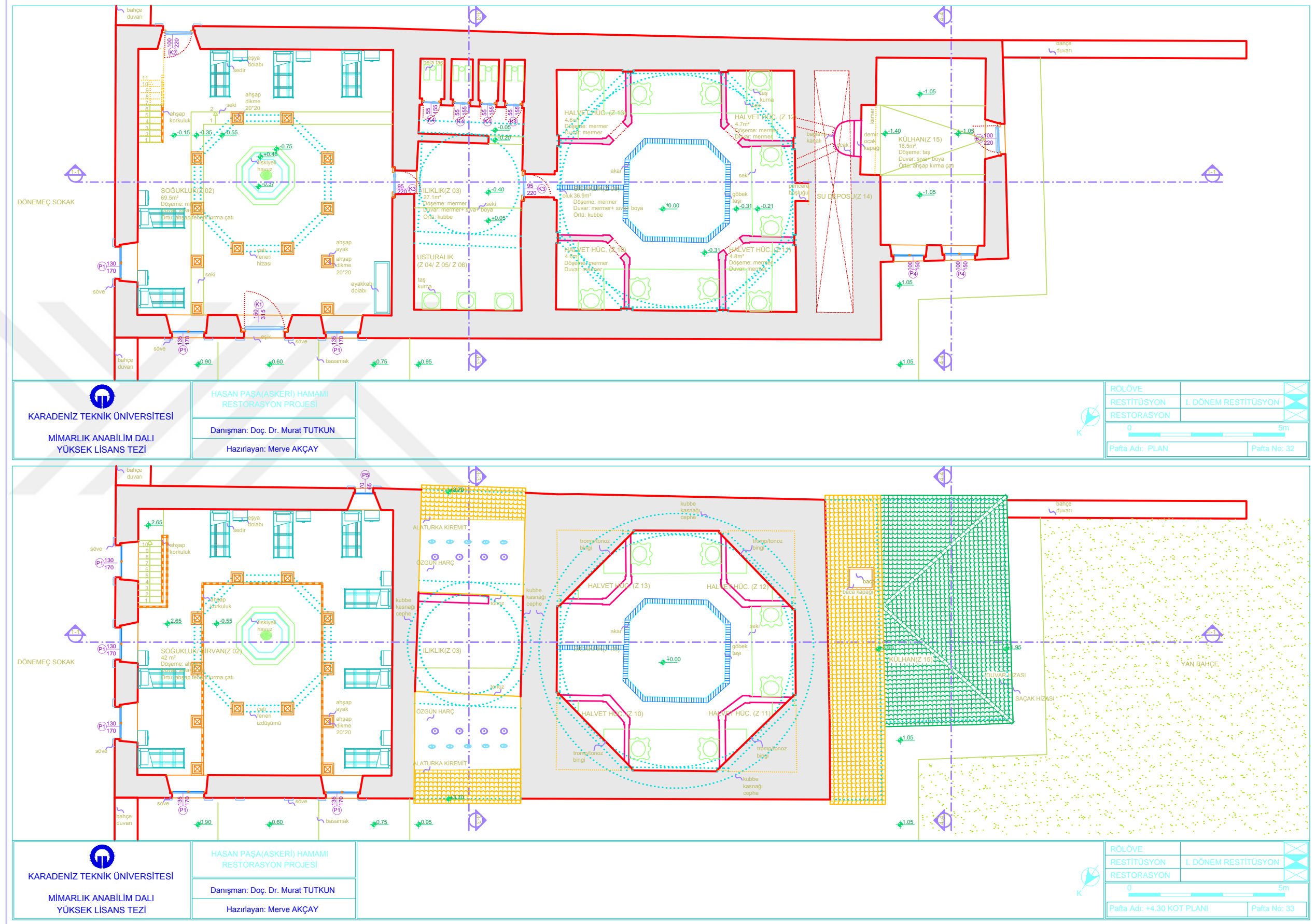

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN PAŞA (ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ
Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN
Hazırlayan: Merve AKÇAY

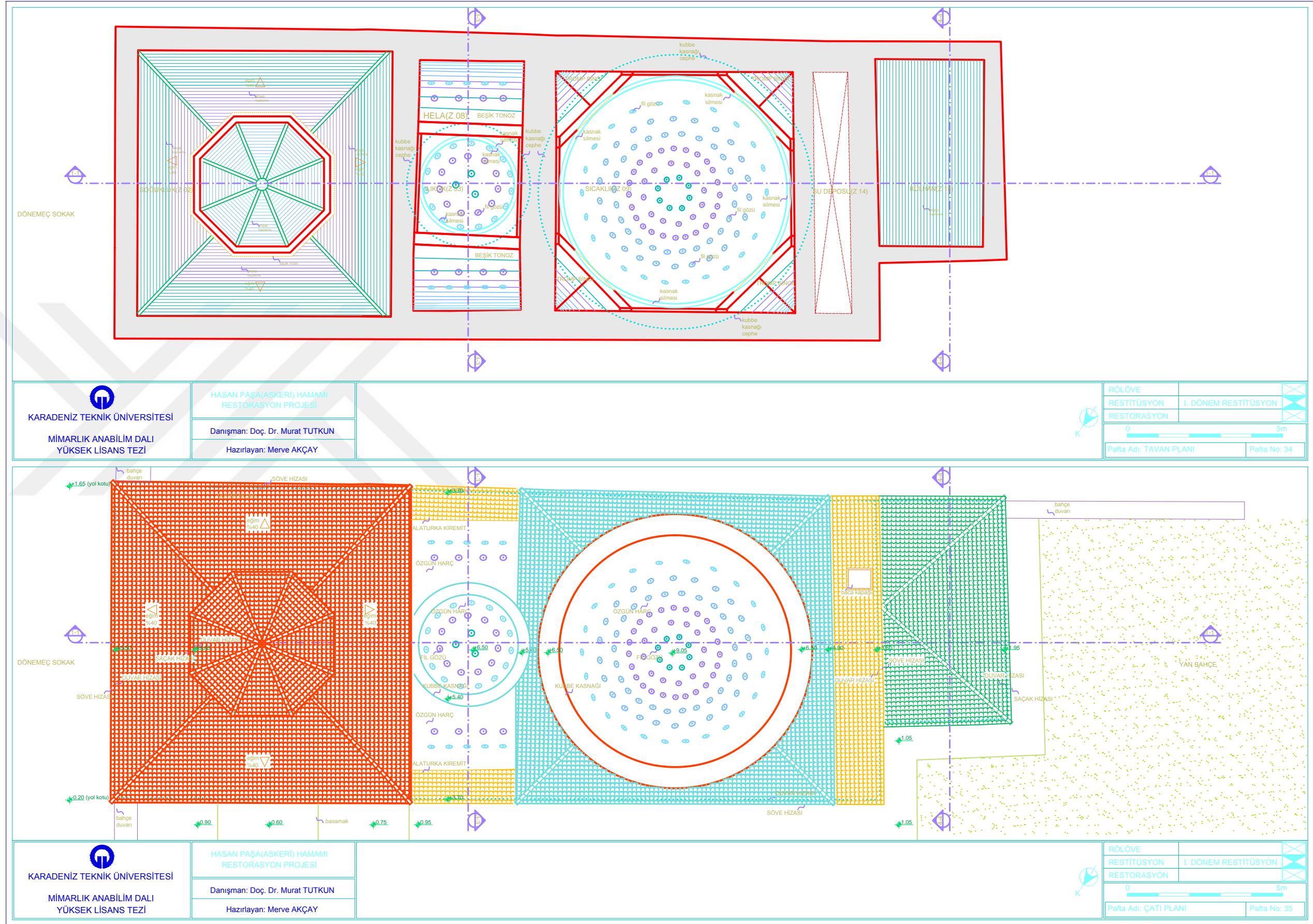

RÖLÖVE	BOZULMA ANALİZİ
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: DOĞU CEPHESİ	Pafta No: 31

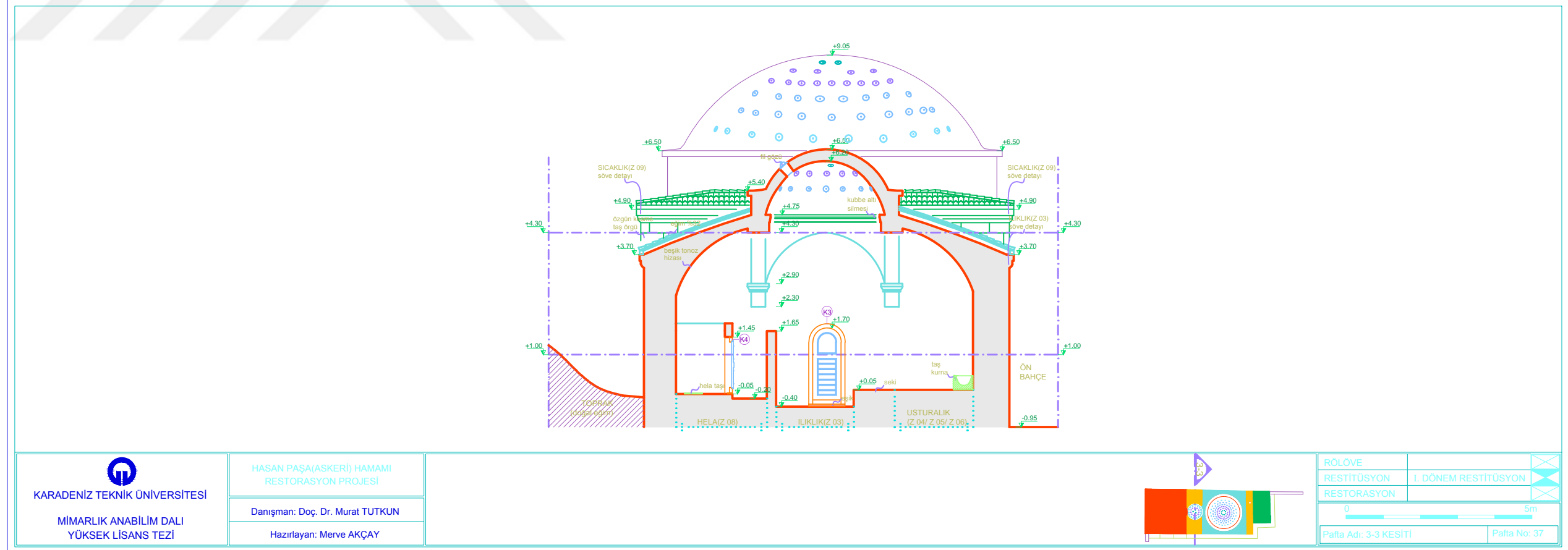
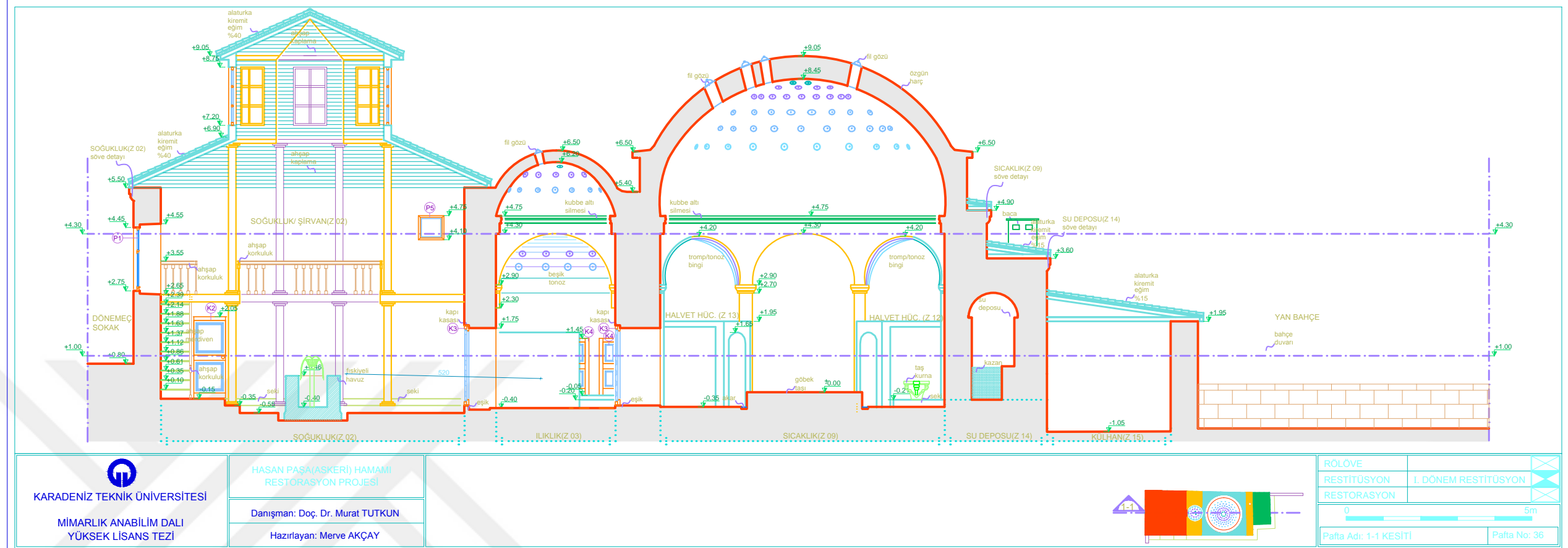
Ek 4. I. dönem restitüsyon paftaları

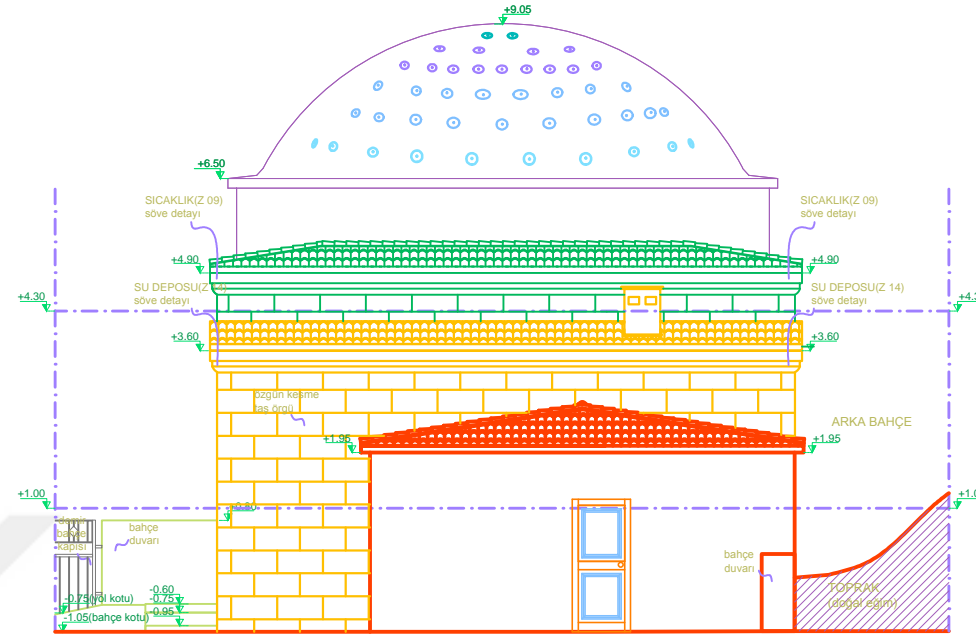
Ek 4'ün devamı

Ek 4'ün devamı

Ek 4'ün devamı

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

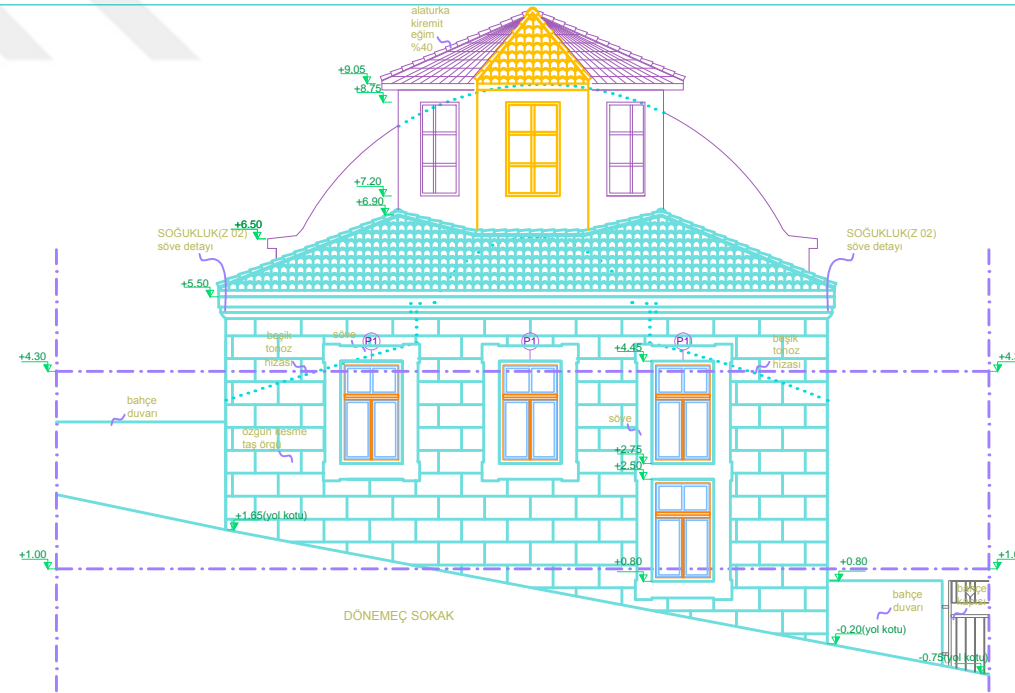
HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

RÖLÖVE	
RESTİTÜSYON	I. DÖNEM RESTİTÜSYON
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: BATI CEPHESİ	Pafta No: 40

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

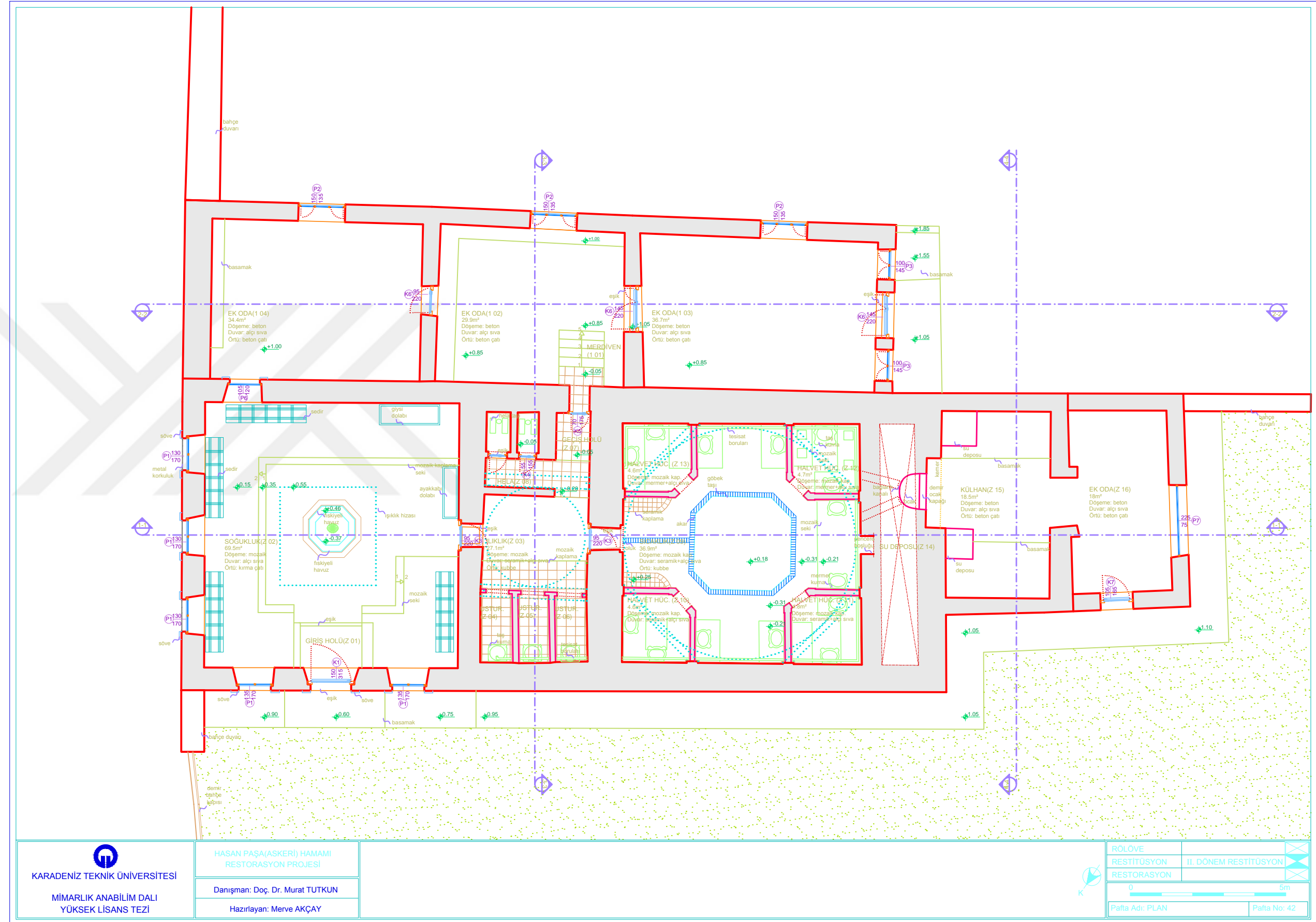
Hazırlayan: Merve AKÇAY

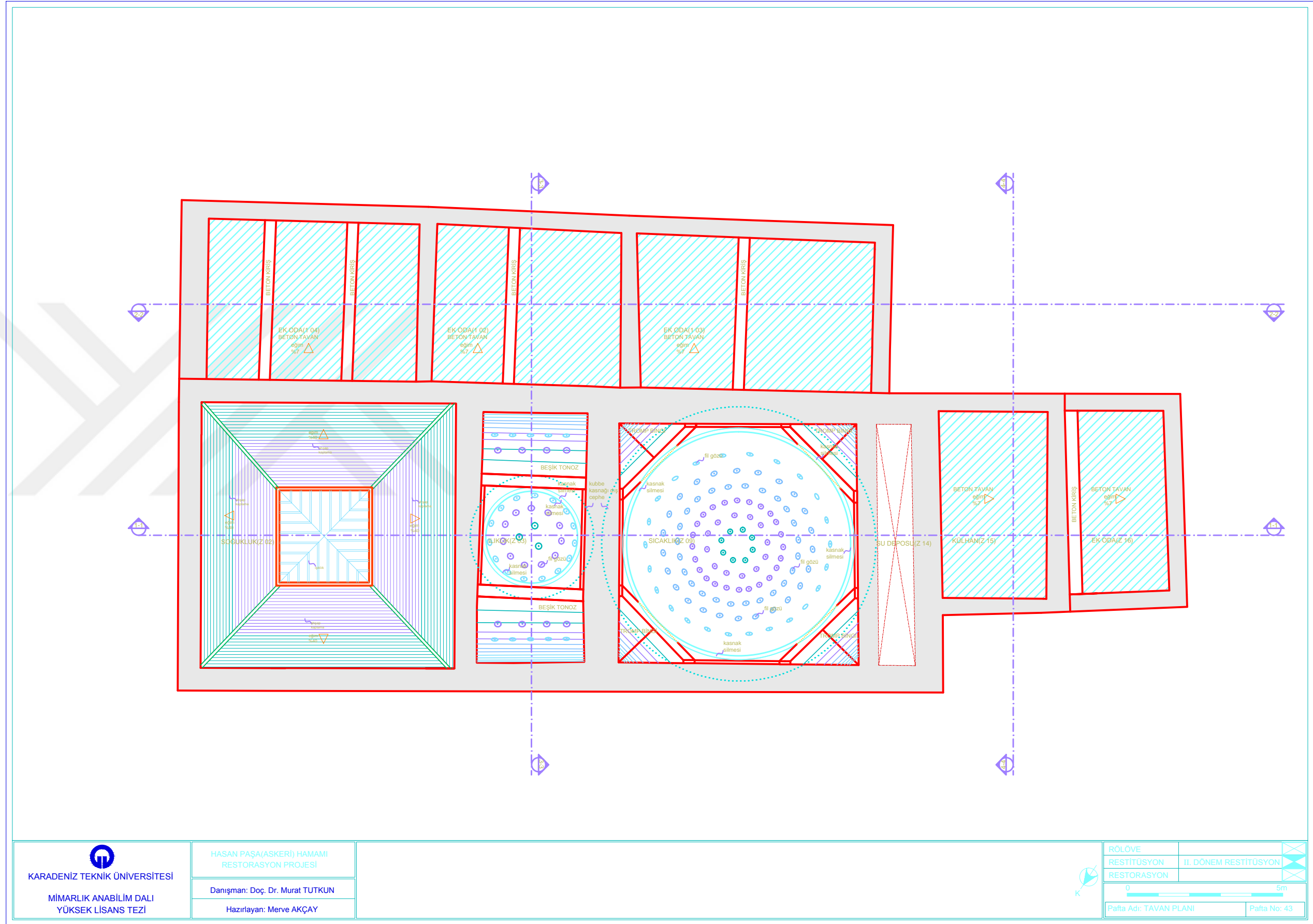
RÖLÖVE	
RESTİTÜSYON	I. DÖNEM RESTİTÜSYON
RESTORASYON	
0 5m	
Pafta Adı: DOĞU CEPHESİ	Pafta No: 41

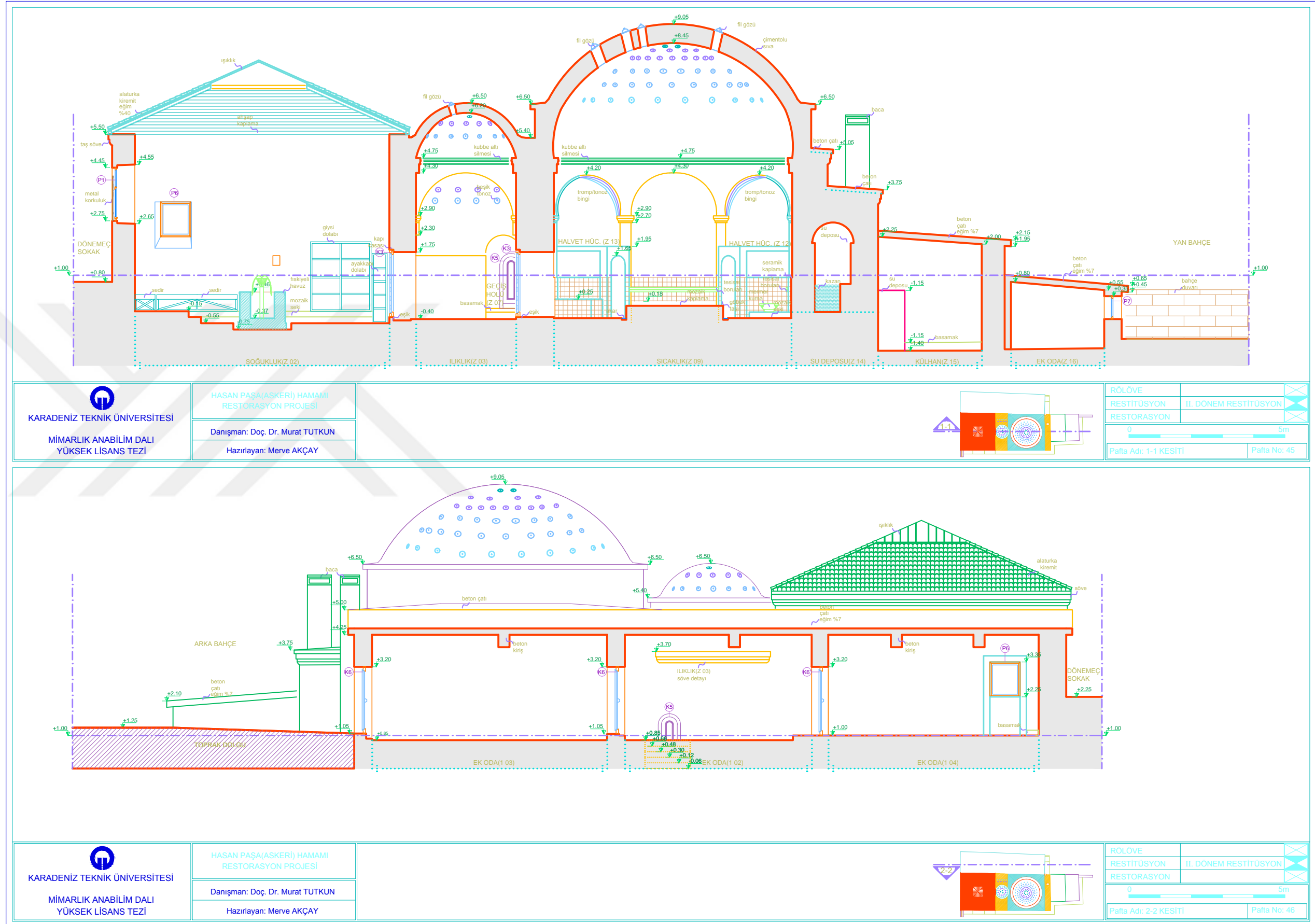
Ek 5. II. dönem restitüsyon paftaları

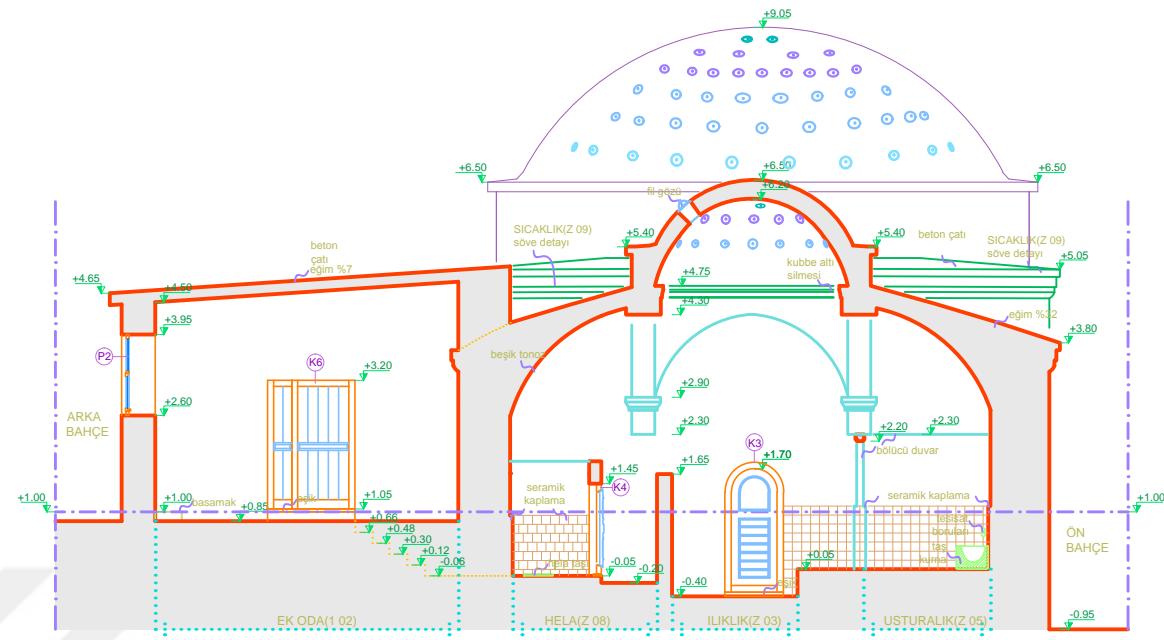
Ek 5'in devamı

Ek 5'in devamı

Ek 5'in devamı

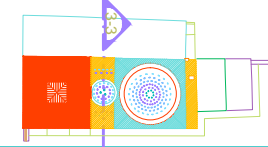

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

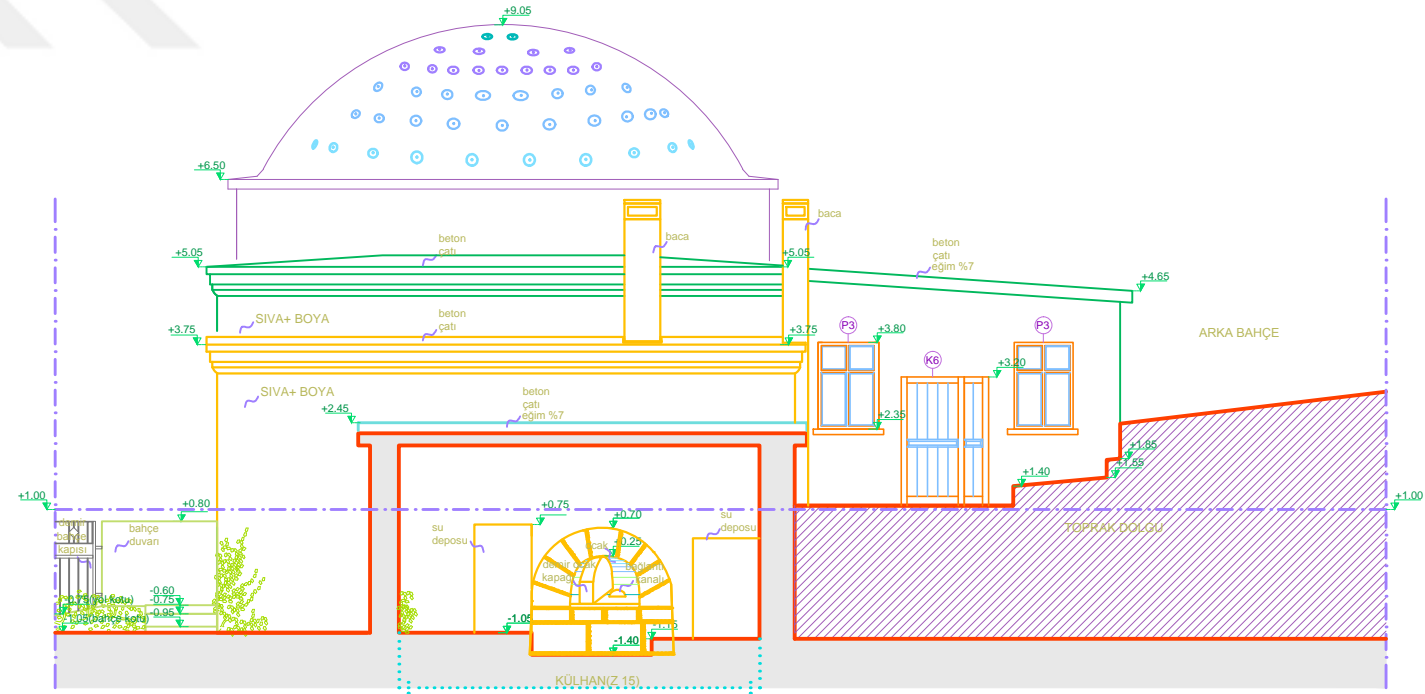
HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

RÖLÖVE	II. DÖNEM RESTİTÜSYON
RESTİTÜSYON	RESTORASYON
0 5m	
Pafta Adı: 3-3 KESİTİ	Pafta No: 47

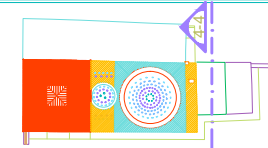

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

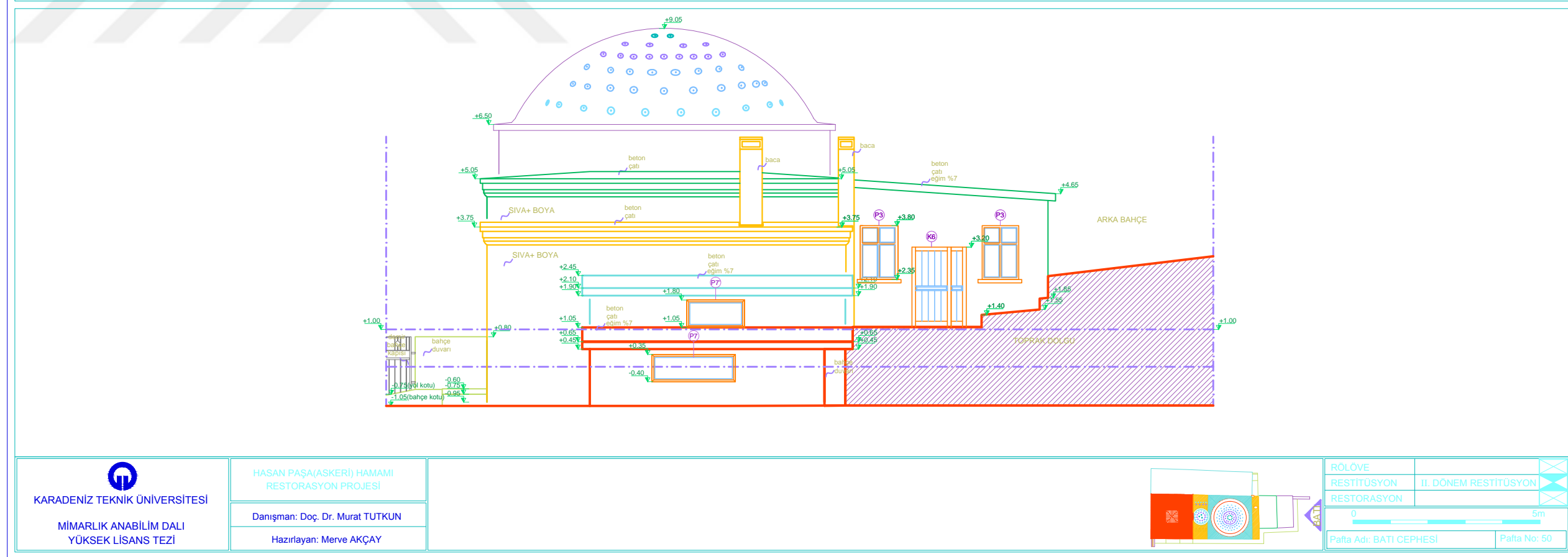
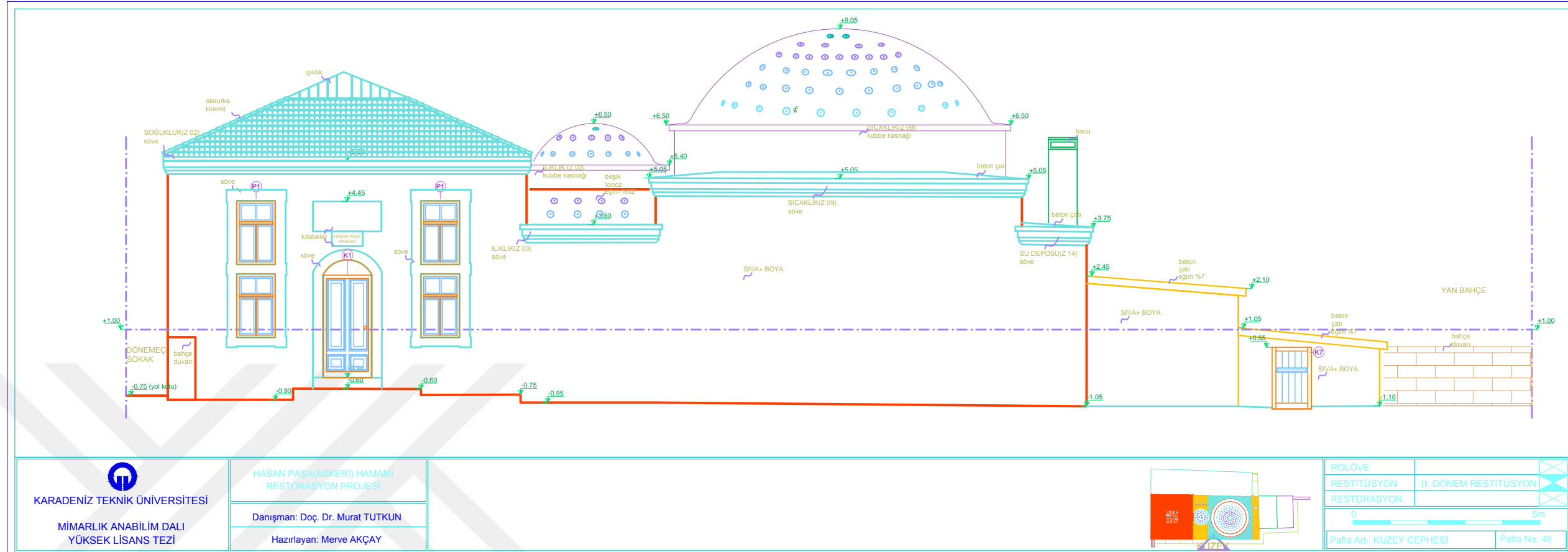
Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

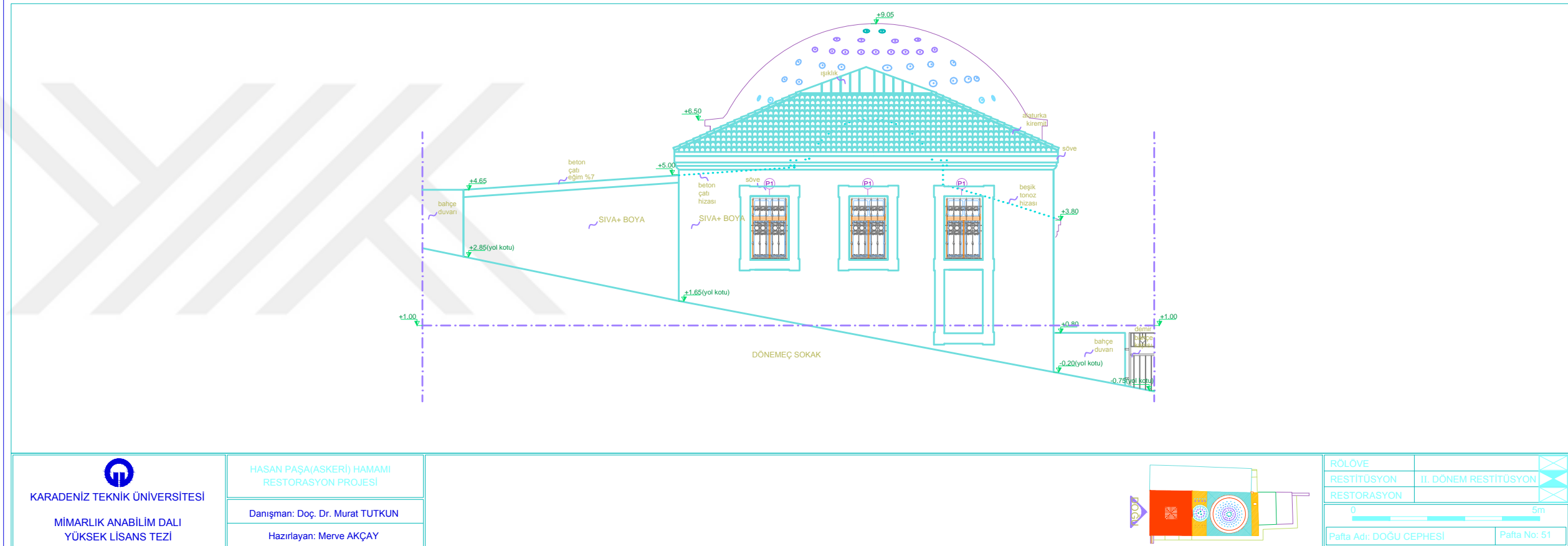

RÖLÖVE	II. DÖNEM RESTİTÜSYON
RESTİTÜSYON	RESTORASYON
0 5m	
Pafta Adı: 4-4 KESİTİ	Pafta No: 48

Ek 5'in devamı

Ek 5'in devamı

Ek 6'nın devamı

Duvar yüzeyinde yer alan sıvaya müdahale etmeden önce, malzemeyi oluşturan bileşenlerin türleri ve karşım içindeki oranları tespit edilmiştir. Bu oranlar doğrultusunda oluşturulan tamir sıvası kullanılması önerilmiştir. Ayrıca bozulmuş sıvanın, mekanik olarak temizlenerek, tamir sıvasıyla yenilenmesi önerilmiştir.

Hamam yapısının ilklık mekânı hariç diğer mekânların zemin kaplamasını oluşturan mozaik karo temizlenerek kaldırılması önerilmiştir. İlklık mekânının zeminini incelendiğinde ve ayrıca tipolojik analoji doğrultusunda zeminin mermer ile kaplı olduğu düşünülmektedir. İlklık mekânının zeminini dahil olmak üzere, zeminin mermer kaplama ile yenilenmesi önerilmiştir. Ayrıca ilklık ve sıcaklık mekânlarının duvarlarını yarınsında yer alan seramik kaplamasının da bu doğrultuda kaldırılarak, mermer kaplama ile yenilenmesi gerçekleştirilmelidir. Göbek taşının kaplamasının mermer ile yenilenmesi gerekmektedir.

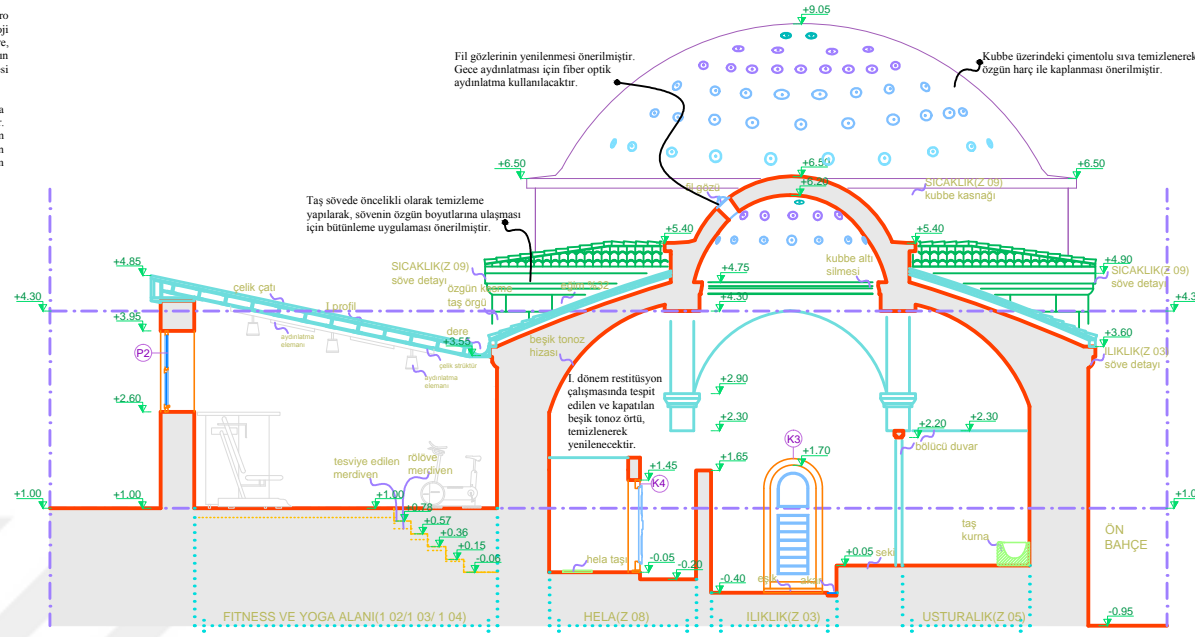
Hamamın ek odalarında ve soğukluk mekânın doğu cephesinde yer alan pencerelerde; böceklenme, kopma gibi bozulmalar tespit edilmiştir. Mevcut pencerelerin II. dönem restitüsyonuna ait olduğu düşünülmektedir. Cepheye yer alan diğer pencere ve kapılar ile iç mekânda yer alması gereken kapılar yapıda mevcut değildir. Tüm bu tespit çalışmalarını doğrultusunda, hamamın tekrardan çalışır duruma getirilmesi için, mevcut donatıların yenilenmesi önerilmiştir. Bu doğrultuda tipolojik analoji verileri değerlendirilmiş, mevcut cephe boşluğuna uygun ahşap tabanlı kapılar ve pencerelerin yenilenmesi önerilmiştir.

Fitness ve yoga alanındaki donatılar, projede belirtildiği şekliyle uygulanması önerilmiştir.

Çağdaş ek olarak, aydınlatma tesisatının yapılması önerilmiştir.

Duvarlardaki tuzlanma için, saf su ve kağıt hamuru kullanılarak kimyasal temizlik önerilmiştir.

Beton merdiven tesviye edilerek, kenarlarına ahşap korkulukların yapılması önerilmiştir.

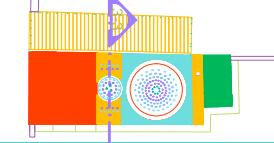

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

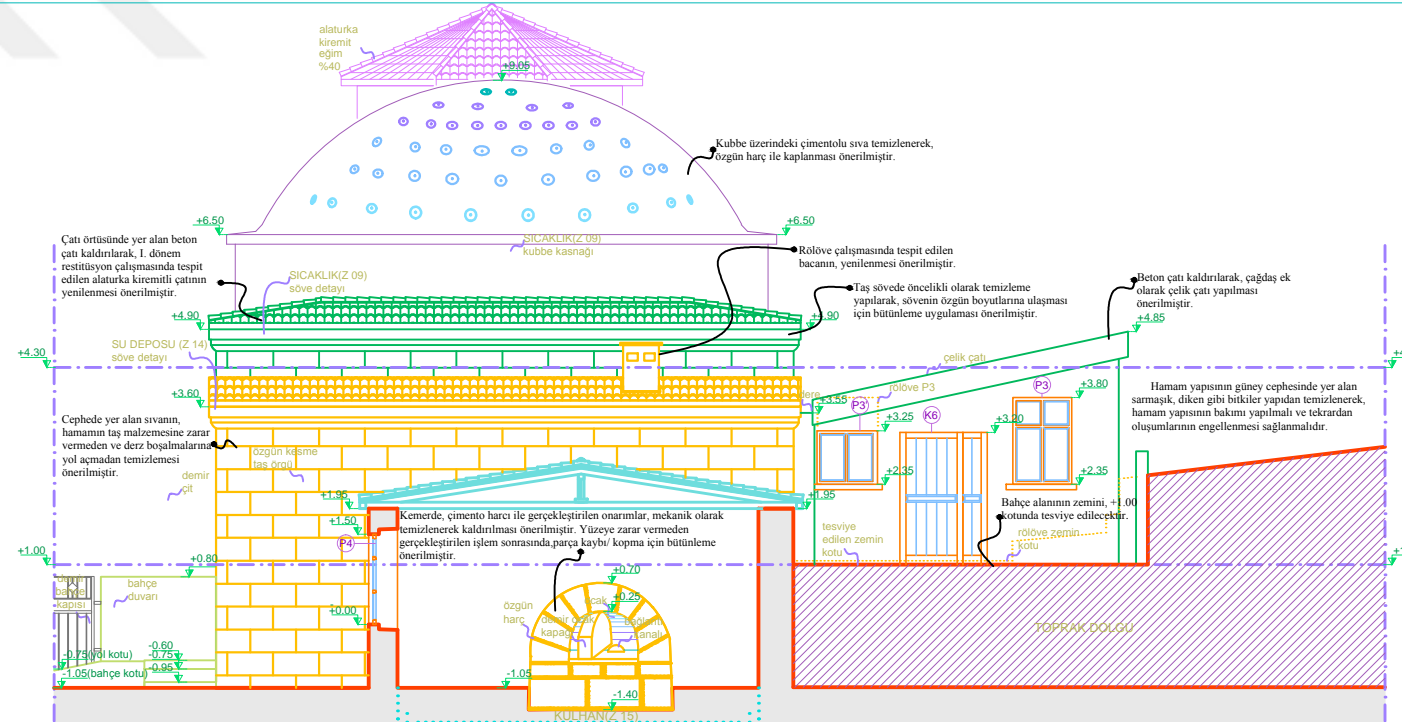

RÖLÖVE	
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0	5m
Pafta Adı: 3-3 KESİTİ	Pafta No: 58

Duvar yüzeyinde yer alan sıvaya müdahale etmeden önce, malzemeyi oluşturan bileşenlerin türleri ve karşım içindeki oranları tespit edilmiştir. Bu oranlar doğrultusunda oluşturulan tamir sıvası kullanılması önerilmiştir. Ayrıca bozulmuş sıvanın, mekanik olarak temizlenerek, tamir sıvasıyla yenilenmesi önerilmiştir.

Hamam yapısının ilklık mekânı hariç diğer mekânların zemin kaplamasını oluşturan mozaik karo temizlenerek kaldırılması önerilmiştir. İlklık mekânının zeminini incelendiğinde ve ayrıca tipolojik analoji doğrultusunda zeminin mermer ile kaplı olduğu düşünülmektedir. İlklık mekânının zeminini dahil olmak üzere, zeminin mermer kaplama ile yenilenmesi önerilmiştir. Ayrıca ilklık ve sıcaklık mekânlarının duvarlarını yarınsında yer alan seramik kaplamasının da bu doğrultuda kaldırılarak, mermer kaplama ile yenilenmesi gerçekleştirilmelidir. Göbek taşının kaplamasının mermer ile yenilenmesi gerekmektedir.

Hamamın ek odalarında ve soğukluk mekânın doğu cephesinde yer alan pencerelerde; böceklenme, kopma gibi bozulmalar tespit edilmiştir. Mevcut pencerelerin II. dönem restitüsyonuna ait olduğu düşünülmektedir. Cepheye yer alan diğer pencere ve kapılar ile iç mekânda yer alması gereken kapılar yapıda mevcut değildir. Tüm bu tespit çalışmalarını doğrultusunda, hamamın tekrardan çalışır duruma getirilmesi için, mevcut donatıların yenilenmesi önerilmiştir. Bu doğrultuda tipolojik analoji verileri değerlendirilmiş, mevcut cephe boşluğuna uygun ahşap tabanlı kapılar ve pencerelerin yenilenmesi önerilmiştir.

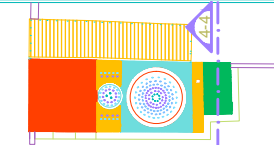

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN PAŞA(ASKERİ) HAMAMI
RESTORASYON PROJESİ

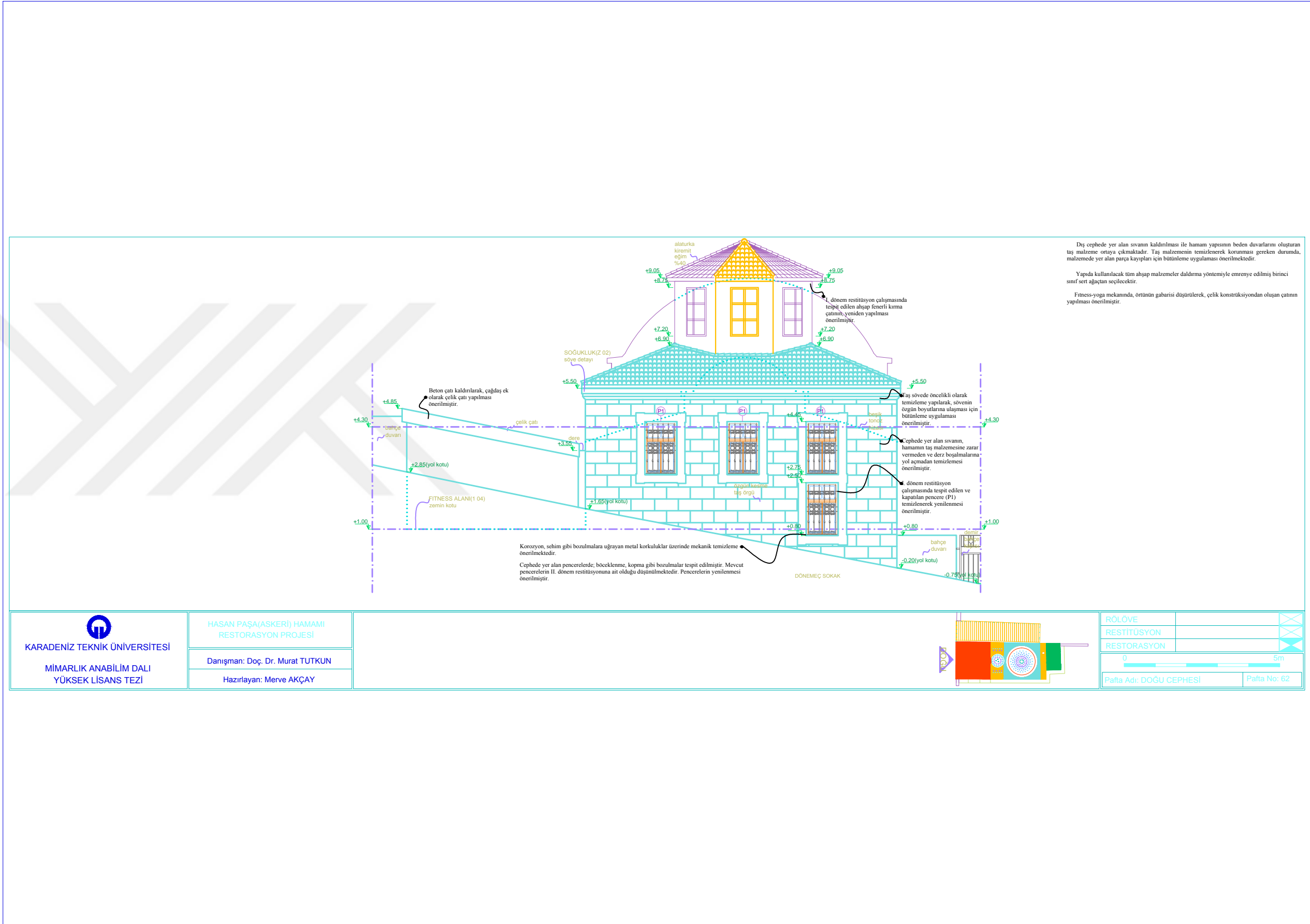
Danışman: Doç. Dr. Murat TUTKUN

Hazırlayan: Merve AKÇAY

RÖLÖVE	
RESTİTÜSYON	
RESTORASYON	
0	5m
Pafta Adı: 4-4 KESİTİ	Pafta No: 59

Ek 6'nın devamı

ÖZGEÇMİŞ

Akçaabat Anadolu Lisesinden, 2016 yılında Selçuk Üniversitesi, Mimarlık Bölümünden mezun oldu. Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümünde, Restorasyon kursusunda yüksek lisans öğrenimine başladı. 2018 yılında Ortahisar İlçe Nüfus Müdürlüğüne atandı. 2020 yılında Trabzon Valiliği Yatırım İzleme Koordinasyon Müdürlüğüne görevlendirildi. Halen Trabzon Valiliği Yatırım İzleme Koordinasyon Müdürlüğünde çalışmaktadır. Orta derecede İngilizce bilmektedir.

